

P. E. 61.

~~77 f 00~~

N. f. 61

FRANCISCI

GRIMALDI

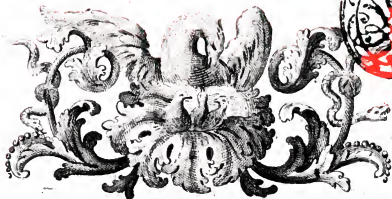
SOCIETATIS JESU

DE

VITA OECONOMICA

LIBRI TRES

Cum Adnotationibus Aristotelicis

ROMÆ

APUD JO: MARIAM SALVIONI

M. DCC. XXXVIII.

Superiorum facultate.

Illustriss. & Excellentiss. Marchioni
PETRO FRANCISCO
GRIMALDI. GRANATA

FRANCISCUS GRIMALDI S. D.

Actum est peropportune, MAR-
CHIO EXCELLENTISSI-
ME, ut eo potissimum tempore,
quo nuptiæ plenæ splendoris ac dignitatis inter te,
ac præstantissimam feminam, ex inclyta Duratio-
rum gente delectam celebrarentur; ego in hujus
§ 2 operis,

operis , quod *Oeconomica* inscribitur , conficiendi labore versarer . Itaque , hoc tam leto nuncio accepto , statim , pro eo ac debui , gratulatus sum ; auctorque fui musis meis , ut opus , quod affectum haberent in manibus , ac nondum perpolitum , quoquo modo perficerent ; illudque tibi inscribendum curarent , meæ in te benevolentiaë pignus certissimum , debitum virtutum tuarum monumentum , meæ denique in te observantiaë testem sempiternum . Et quanquam in hoc perdifficili regenda familiaë munere , monitores habes domesticos , hinc Parentem tuum , optimum , ac præclarissimum virum , illinc Ansaldum patruum , duo clarissima Genuensis Reipublicæ lumina ; tamen patere hos inter , non tam me , qui nullus sum , quam præstantissimos totius antiquitatis Philosophos Platonem , Tullium , Aristotelemque in primis , qui de re familiari scripsit , versari ; cujus ego præcipue vestigia sequutus , quæ illi sparsim pluribus in locis disseminata reliquerunt , unum in volumen redegî , ac poeticis hilaritatibus inspergenda curavi ; quæ , vel perpetuam præceptorum gravitatem temperarent , vel legentium , si quod esset , occurrerent fastidio . Verum , de his meis vigiliis , quas fortasse grata Posteritas non omnino improbabit , aliorum esto iudicium ; de tuis maximis , eximisque virtutibus vel in hoc juventu-

DEDICATORIA.

V

ventutis flore, non tam pubescentibus, quam perfectis, atque maturis, meum erit judicare. Nam, ut illa omittam, quæ a natura magis sunt, quam aut industria, vel arte quasita, præclaram nimirum indolem tuam, commodum, atque uber ingenium, celerem, occurrentemque memoriam, statum corporis erectum, frontem explicatam, naturalem quandam dicendi vim & copiam; quæ qui ab ipso ortu arripuerunt, ii præ cæteris a natura commendati, ac peculiari munere ornati nasci videntur: ut sileatur de præstantissima tuæ familis nobilitate, quam & perve-tustæ opes, & excellens Proavorum virtus toto orbe memorandam effecerunt; quorum ob egregiam operam in Granatensi præsertim regno positam, Hispaniensium Magnatum jus vobis colatum est, & nunc etiam Granatæ nomen cognomento vestro adjectum videmus: ut nihil dicam de præclaro talium ornamentorum usu, quæ tu non turpi otio corrumpenda reliquisti, sed in quaestum conferens multo honestissimum, solidam tibi Rhetoricarum, Philosophicarum, Mathematicarum rerum cognitionem comparasti; cum esses interim in juris civilis, in historiæ, ac linguarum peritia summa cum laude versatus: ut nec etiam illa attingam, quæ, quanquam non tam animi virtutes sunt, quam corporis, tamen cum in
iis,

iis , qui isto loco , atque etate sunt , qua tu
 nunc es , videntur , jure laudantur , equitandi ,
 saltandi , hastam vibrandi dexteritatem ; quæ-
 que , ut tempore pacis optimum civem ornant ,
 sic belli tempore optimum militem possunt instrue-
 re : ut hæc , inquam , aliaque prætermittam ;
 unam illam silere nullo modo possum prudentiam
 tuam , quam , dum hic nobiscum institutionis
 causa versarere , perpetuam tuarum actionum
 tesseram esse voluisti ; quæ , quanto minus ab ea
 annorum viriditate fructus erat expectandus ,
 (est enim illa plurium annorum opus , multa-
 rumque virtutum) tanto magis eos , qui tuam
 adolescentiam excolerent , cum arbusculam novi
 generis in tam fertili tui ingenii solo succrescen-
 tem viderent , admiratio quedam caperet , sum-
 ma cum voluptate conjuncta . Nam , quod ab
 omnibus tui ordinis equalibus amare ; te unum
 omnes , quem imitarentur , deligerent ; te unum
 omnibus comem , jucundumque præberes ; simul-
 que gravitatem quandam tui propriam leviori-
 bus his virtutibus admisceres ; cum & circum-
 spectus in verbis esses , & singularem adhiberes
 in comprimendis animi tui motibus diligentiam ;
 atque hoc esset idem de te provectorum etate
 Patrum judicium , qui multo ante , qualem Ge-
 nuensî Reipublicæ Senatorem designares , quan-
 tum

DEDICATORIA. VII

tum tuæ nobilissimæ familiæ decus esses allaturus, cognitione præverterent ; an non opus hoc fuit tuæ prudentiæ præclarissimum, quæ, & præsentem animi tui moderationem significaret, & reliquos vitæ fructus, cum maturior atas accessisset, polliceretur uberrimos. Quare, ut conspecto aliquo signo ; aut pictura egregie facta, heremus primo, mox illam per partes probamus, excellentis deinde artificis, qui illam fecerit, laudamus industriam ; sic mihi tecum quodammodo contigisse visum est, qui, ut te primum cognovi, statim probavi ; deinde, ut frequens usus accessit, ac paullo familiarior communicatio, virtutum tuarum effigiem propius contemplatus, eo te amoris genere colere cœpi, qui, & tantis animi tui ornamentis debitus esset ; eique præsertim, quem mei amantissimum semper cognosceim ; meorumque studiorum æstimatorem præcipuum, plusculum fortasse in hoc amori in me suo, quam veritati indulgentem. Cum itaque divina quædam sors, meæ in te jam virum, ac patremfamilias observantiæ testificandæ tam præclaram occasionem, hujus Oeconomici operis nuncupatione, obtulisset, an non illam statim arripere, ac summo studio complecti deberem ?

At ne quis forte suspicetur, dum tibi nunc Oeconomiam offero, sordidum me vitæ genus offerre,

VIII E P I S T O L A

ferre, (sunt enim quidam, qui aliorsum, ac res est, tum Politicam, tum Oeconomicam facultatem interpretantur; atque ut primam ad fallendum utilem, sic alteram ad sordide, illiberaliterque vivendum factam arbitratur) sine me, quaeso, oratione a te tantisper advocata, quid Oeconomica sit, paucis complecti; quæ res, quamvis notissima tibi sit, non erit, ut spero, memoratu injucunda; quod, quarum virtutum pergratus nobis usus est, earum commemoratio ipsa delectat. Est hoc fato pecunia, ut hinc potissimum exordiar, ut sæpe in eorum manus incidat, qui, qui sit in pecunia fructus, prorsus ignorant. Quare ut optimus gladius optimo militi, præstantissimus equus ei, qui optime illum regere, ac circumfletere sciret, deberetur; sic, quo quisque melior esset, ac virtute præstantior, eum nummatiores esse oporteret, ac fortunæ bonis magis circumfluentem. Sed quia raro fortuna cum virtute consentit; cum pecunia in stultorum hominum manus devenit, quid hoc est aliud, quam gladium furioso, equum indomitum, atque intraçtatum malo sessori esse commodatum? ex quo utriusque pernicies sequitur, interitusque certissimus.

Hinc bene Themistocles (a) cum de filia collocanda ageretur, illam non tam pecunioso viro, sed

(a) Tullius de Offic. 2.

sed stulto; quam pauperi, verum sapienti collocare voluit, quod diceret, malle se virum, qui pecunia careret, quam pecuniam, qua viro. Et sane, cum nonnullos videas, in præclara licet re sordide, misereque vivere, non solum genium defraudantes suum; sed natura necessitatibus aliquando minus inservientes; an non statim intelligas, ubi hæc eveniant, pecuniam esse sine viro, sine capite, sine consilio, nullas possessori suo vitæ commoditates præbentem, ad quas sit instituta? Id quod de rege Mida fabulati sunt olim Poetæ, quem in maxima licet auri copia, fame periisse constat.

Sed, cum illiberale hoc vivendi genus, multis multorum probris sit expositum; eumque, qui sic faciat, tanquam inhumanem, ac venenatam belluam, omnia vorantem, ad omnia cupiditatis oculos adjicientem perhorrescant; vertunt se alii in alteram partem; atque honestissimas opes, majorum industria comparatas, non solum non augent honesta aliqua ratione, quod possunt, ac debent, ut acceptus a majoribus familiæ splendor per totam gentem aliqua luminis accessione continenter eluceat; sed temere profundunt universas in belluationibus, in ludis, in theatris, in profusis denique largitionibus; fortasse hac spe illecti, quod quemadmodum avari in odio sunt apud omnes;

sic se dum prodigos præbent, ac profuse liberales, amatum iri confidunt, ac studiiis hominum honestandos; quæ aliquando consequuntur; nam, ut inquit ille (a), prodigi amantur; sed eo fortasse amoris genere, quo (b) gulosus turdum amat, aut ficcedulam; ebriosus amphoram boni vini ex Insula Chio, aut Coo deventi; quæ quidem amant, sed sibi; amant, sed ut conficiant, comedendo alter, alter bibendo. An non hoc est, pecuniam viro indigere? An non hoc est, ut Danaï regis filia apud inferos perforato cribro hauriunt aquas, quas statim effundant; sic ab illis, rem aliorum labore quaesitam, misere spargi, profundi, ac dissipari?

Itaque optandum esset, atque omni ratione curandum; ut, nec qui vere vir esset, pecunia indigeret, nec virum pecunia desideraret; atque aliqua ejusmodi daretur disciplina, per quam homines perutilem hanc viri cum pecunia conjunctionem edocerentur, ac consequi possent; quod si esset, quot insignia magnificentia opera, partim ad domesticum splendorem, partim ad publicum pertinentia, quotidie viderentur in Republica!

Atqui hoc docet Oeconomica facultas; cujus munus est proprium, pecuniam, ceteraque instrumenta

(a) Aristot. Ethic. (b) Similitudo ex S. August. desumpta.

menta alende familiae necessaria non solum comparare, sed etiam comparatis uti; hominem instituere non omnia parcentem, timideque administrantem; sed genio aliquando indulgentem, hilareque viventem; a profusis juxta sumptibus, ac sordibus abhorrentem; illudque Ennii in primis habentem pra oculis (a); sic vicino de sua face lumen accommodandum; ut ei tamen, qui dedit, lucere possit; ne, cum alteri dederit, ipsi extinguatur; sic, & benefaciendum aliis, & commodandum de suis fortunis esse; sic tamen, ut res familiaris ei supersit, qui sit impertitus. Neque enim alia ratione, aut materia liberalitati subministrari posset, aut magnificentia, caterisque virtutibus multo, copiosoque apparatu indigentibus, nisi fundum semper uberem, semper paratum Oeconomia praeretur. Itaque, & privatorum hominum illa virtus est, & Principum maximorum. O praecelaram igitur disciplinam, quae nos ista doceat! at haec docet tantummodo? quin multo utiliora, ac praestantiora proponit. Quid enim magis expetendum in vita est, quam familias in unaquaque civitate florentissimas, ac beatissimas esse, nobilium praesertim virorum, ex quibus Senatus, ex quibus consilii publici participes prodire debent, quod ex illis praecipue status ci-

(a) Tullius lib. 1. de Offic.

vitatis componitur? Atqui, nisi privatorum in domibus pax floreat & concordia; nisi in matrimonii copulandis delectus cautus adhibeatur, & diligens; nisi in prole educanda, optima institutionis ratio servetur; nisi in illos denique, quibus ad res familiares necessariis utimur ministris, lene simul, ac forte adsit imperium, non magis posset contingere; quam, si quis nullas, aut malas arbores in agro suo cum sevisset, optimos deinde fructus speraret se posse colligere; quod vani hominis esset, & a rationis proposito prorsus aberrantis.

Quare, bene ac sapienter, qui de recte ordinanda civitate scripserunt, non ante id fecisse deprehenduntur, quam, quae ad domesticam disciplinam pertinerent, digessissent omnia; quod Oeconomica facultas cum Politica connexa sit, & cohereat; quod nullum diuturnum imperium, nulla diu florere possit Respublica, nisi privatorum domus recte se habeant, quae elementa quaedam sunt, ac primordia civitatis.

Quod si mihi in re minime dubia exemplis utendum putarem, ab hac Republica vestra, MARCHIO EXCELLENTISSIME, non discederem. Quod enim illa floret, quod viget, quod dominatur; quod in tanto seculorum ambitu ævum nescit; quod in minus opportuna licet
soli

DEDICATORIA. XIII

soli natura tot copiis circumfluit ; quod tot afflictis , ac pene everfis in Europa civitatibus partim bello , partim omni bello pejori , immodico luxu , vos cum paucis floretis , ac beati estis ; unde id effectum putatis ; nisi quod apud vos , cum publica res sapientissimis institutis temperatur , tum vero etiam domestica firmissimis legum vinculis sit adstricta ? Ubi enim in matrimoniis expendendis religio major ? unde incontaminatam , atque ex omni parte perfectam nobilitatem existere necesse est . Ubi major in liberis instituentis adhibetur cura ? unde semper optimam Reipublicæ vestræ nobilissimorum Equitum , sapientissimorum Senatorum sementem sufficitis ; quo fit ut illa semper , etiam dum mutatur , stabilis , atque invariata consistat ; idest optima , præstantissima , sui que similis .

*Tuberonem olim (a) Prætura dejectum legimus fuisse , quod in apparando funebri epulo Scipioni Africano mortuo , triclinium stravisset hadinis pelliculis , in eoque vasa Samia exposuisset ; quasi vero Diogenes Cynicus esset mortuus , ac non divini hominis Africani mors honestaretur . Non tulit Populus Romanus , tam perversam Tuberonis parsimoniam ; quod optime sciret , quæ uno aut loco , aut tempore facta laudarentur , in
alii,*

(a) Tullius in Orat. pro Lucio Murena.

aliis vituperari; distinctas ac diremptas esse rationes officiorum, nunc parsimoniae locum esse, nunc largitati; vicissitudinem esse quandam severitatis, & joci; nunc labori indulgendum, nunc voluptati. Vos, qui in populi Romani vestigia feliciter successistis, ut inanes sumptus, ac jactatricem illam opum vanitatem circumciditis; ut non tam insignes corporis ornatu, quod legibus vestris prohibetur, per urbem inceditis, quam animi magnitudine, atque excellenti nobilitate conspicui; tamen & lautissime habitatis ipsi, vestraeque domus, licet privatorum illae sint, maximorum Principum aequant aedificia magnitudine, cultu, laxitate, opulentia. Cum vero aliquid apud vos aut privatim, aut publice, magnifice gerendum est, quod per sepe accidit in legationibus, in summorum Principum occurstationibus, in iisque in urbe vestra hospitio excipiendis, qui splendor, quae pompa, quae vestra humanitas est! contabulato saepe novis aulis, novis porticibus mari, ad edenda spectacula, ad ludos, ad festos dies, saltationibus, concentibus, convivii celebrandos, accommodatis.

Denique, si qua unquam in alia, in vestra Republica maxime, rara illa, ac perdifficilis cernitur viri cum pecunia consociatio; quae optime parta, optima ratione collocata, non in
 . vanos

DEDICATORIA. XV

vanos usus consumpta apud vos brevi dilabitur, sed perpetuis accessionibus cumulata crescit in dies magis, ac stabilem, ut in rebus humanis fas est, obtinet perennitatem. Quod nisi vestra similis, olim in majoribus vestris fuisset regendarum familiarum, opumque administrandarum consuetudo, quæ ab illis ad vos feliciter traducta pervenit; non tot illi vobis præclara magnificentia opera relinquere posuissent, tantam portus celebritatem, tot moles objectas fluctibus; montes, licet natura diremptos, perpetuo lapideo ponte Sauliorum magnificentia continuatos, ut ex duobus urbibus unam efficerent; amœnissimam illam maritimam oram, Urbique vestra continentem, tot ædificiis, tot viridariis, tot oppidis distinctam atque illuminatam; non duas denique illas toto orbe celeberrimas domos, alteram, ad sustentandam calamitosorum inopiam, magnificentissime structam, atque omnibus rebus ornatam; alteram, tot divitiarum, tot thesaurorum recepticem; unde ingravescente licet annonæ fertiles annos, unde dubiis, periculosisque temporibus classes, & bella depromitis. Quin & majora istis efficiendi in vobis animus non deesset, nisi, quæ majoribus vestris faverunt tempora, vobis nunc essent impedimento. Verum illa tueri, quæ accepistis, id quod præclare nunc facitis, posse; singu-

singulari vestrae sapientiae tribuendum est, divinaeque virtuti. Sed, quo me ab instituto Epistolae cursu, pene incautum abduxit oratio mea? Quare, finem facio scribendi; atque hanc Oeconomiam, ab imperitorum calumniis perpurgatam iterum tibi offero, MARCHIO EXCELLENTISSIME, quae si minus utilis tibi forte fuerit, quod ad rem familiarem administrandam domesticis, ut dixi, excitaris exemplis; & per te vales prudentia plurimum; saltem pro posteris tuis, filiorumque filiis, quos tibi plurimos auguro, tuique similes, qui, & familiae tuae splendori, & Genuensium Reipublicae firmamento esse possint, valituram esse confido. Vale.

Ex Collegio Romano Idibus Majis 1738.

FRANCISCUS RETZ

Præpositus Generalis Societatis JESU.

CUM librum, cui titulus: *De Vita Oeconomica* libri tres cum Adnotationibus Aristotelicis, a P. Francisco Grimaldi Societatis nostræ Sacerdote conscriptum, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, facultatem facimus, ut typis mandetur, si iis ad quos pertinet ita videbitur, cujus rei gratia has literas manu nostra subscriptas, & Sigillo nostro munitas dedimus. Romæ Kal. Majis M. DCC XXXVIII.

Franciscus Retz.

XVIII APPROBATIONES.

I M P R I M A T U R .

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

Philippus Spada Episc. Pisauran. Vicesger.

PRæclarissimi Vatis P. Francisci Grimaldi opus: *De Vita Oeconomica*, jussu Reverendissimi P. Sacri Apostolici Palatii Magistri, a me diligenter perlectum, publicæ utilitati, & ob Latinæ Poeseos elegantiam, literarum etiam ornamento evulgandum censeo, cum nihil ab Orthodoxa Fide, & recta morum institutione discrepet. Romæ pridie nonas Octob. M. DCCXXXVII.

Antonius Franciscus Felici.

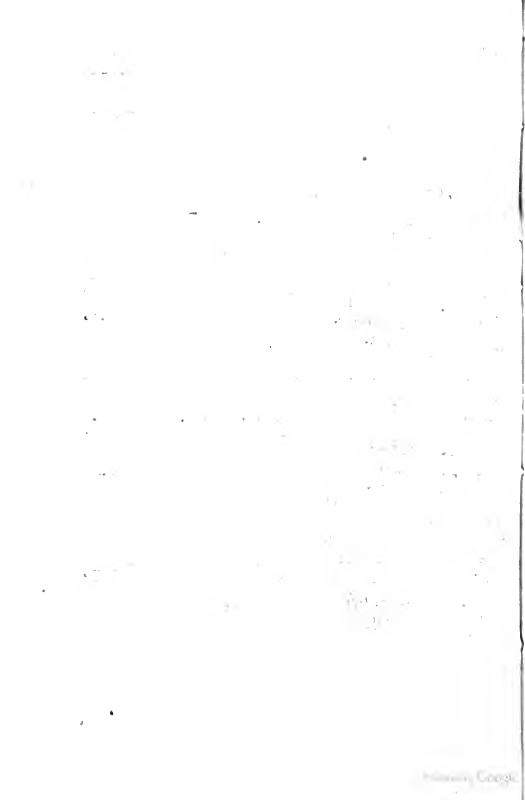
E Legiacos Francisci Grimaldi Societatis Jesu: *De Vita Oeconomica* libros tres jubente Reverendissimo Patre Sac. Apostol. Palatii Magistro attente perlegi, illosque non tantum Christiano, ac Religioso Scriptore, sed & perfecto morum Philosopho, ac summo Poetâ dignos inveni; ideoque ad publicam utilitatem, & ad novam clarissimi Auctoris gloriam vulgandos censeo. Romæ
Ipsis Kal. Incuntis Anni M. DCCXXXVIII.

Michael Joseph Morei

I M P R I M A T U R .

Jo. Benedictus Zuanelli Ordinis Prædicatorum Sacri Palatii Apost. Magister.

VITA

1

V I T A
O E C O N O M I C A
L I B E R P R I M U S .

I cui forte (1) domus non ars bene
nota regendæ est,
Me legat, & certa dirigat arte domum.
Non est res facilis , non est res , pro-
na, sed artis,

Postulat, ut facilis, pronaque fiat, opem.
Ut (2) rex sceptrâ tenens regni moderatur habenas,
Altaque lex populi est, primaque norma sui,
Sic summo cum jure domum curatque, regitque,
Natura imperium conciliante, pater.
Præsidet hic natis, regni primoribus alter,
Hic famulos, cives legibus ille regit:
Ille sui fines curat producere regni,
Unde domus constet, comparat alter opes:
Muneris in partem regalis sæpe Senatus,
Sicubi res poscit, consilii que venit:
Sicubi res poscit, sic conjux fida maritum
Sæpe suis monitis, consiliisque juvat.
Præmia virtuti, certas pro crimine pœnas
Dispensant æqua Rexque, Paterque manu.
Ampla domus regnum est, multas si fusa per urbes;
Exigui regni sic domus instar habet.
Floret; ubi late firmat commercia regnum,
Floret amicitiiis, conjugiiisque domus.

A

Ut

Ut regnum, sic tetra domos discordia turbat,
 Pace viget regnum, pace domusque viget.
 Indiget ergo sua regnum quò floreat arte,
 Indiget, utque domus floreat, arte sua.
 Sed tamen (3) ut recte procedat, & ordine regnum,
 Præsto adsunt leges regibus, arma, metus.
 At pater auxiliis orbatus talibus, ægre
 Continet ipse suæ regna minora domus.
 Hoc quoque crescit onus, petulans ubi contigit uxor,
 Exlex progenies, servitiumque procax.
 Hinc plus, quam regnum, ne vinclis forte solutis
 Corruat in præceps, indiget arte domus.
 Hanc ego profiteor; doctisque a fontibus illam
 Arceisam (4), sapias quilibet unde bibit:
 Hic ego (5) conjugii sanctissima jura docebo,
 Quaque maritalis lege perennat amor.
 Dicam, quo cultu primos formanda per annos
 Sit soboles, justi fructus, onusque thori:
 Unde parentur opes, quæ partas certa tuendi
 Cura sit, in famulos jus & herile canam.
 Principio (6) ducenda bonis tibi moribus uxor,
 Qui nova conjugii vincla subire paras.
 Dum nova res, dum festus hymen celebratur ad aras,
 Inque tuas veniet dos numeranda manus,
 Non bene sentitur, quem tu commiseris, error,
 Inque domum quantum traxeris ipse malum.
 Ast ubi nubendi primus deferbuit ardor,
 Quanta sit, exiguo tempore culpa patet.
 Piscis ubi primum dulcem gustaverit escam,
 Exilit, ast illi proximus uncus adest.
 Pabula grata avibus venator edacibus offert,
 Quis trahat incautas, retia tecta latent.

Et placet, & perimit proles Acheloïa cantu,
 Tutius ut perimat, blandior ante placet.
 Innumeris ut vita malis humana prematur,
 Est sua non paucis parta medela malis.
 In delectu aliquis firmi peccavit amici?
 Mutat amicitiaë fœdera, liber abit.
 Hic male conduxit servum? mercede soluta
 Abdicat, & pacto comparat ære novum.
 Hei mihi! sola, malis quot sunt ex omnibus, uxor
 Durat ad extremos semper habenda rogos;
 Quodque alibi peccas, damno levioire luendum est;
 In caput hic jacta est alea tota tuum.
 Firibus ista suis res non concluditur; uxor,
 Si bona, grande bonum est, si mala, grande malum.
 Quo magis uxoris prima hæc sit cura legendæ;
 Hic tibi delectus durus habendus erit.
 Optima quærenda est primum; si forte petenti
 Uxor non præsto est optima, quære bonam.
 Si bona non dabitur, saltem tolerabilis uxor
 Sit tua; ne mala sit, qualibet arte cave.
 Hoc quoque si dicam cuivis proflare volenti,
 Mentiar, & nostræ proditor artis ero.
 Omnibus e nuptis, res est sat aperta, videri
 Exemplum potuit conjugis Iva bonæ.
 Omnia tunc fuerant multo meliora, recenti
 Edita cum partu terra, polusque forent.
 Vis & aquis suberat, succusque salubrior herbis,
 Major odorati gratia floris erat.
 Purius in rosea rutilabat lampade Titan,
 Purius in niveis Luna nitebat equis.
 Ipse parens hominum, nostræque propaginis auctor,
 Argilla fuerat vividioire satus.

4 *VITA OECONOMICA*

Quæritur huic conjux; sed qua de parte veniret,
 Cum toto nusquam femina in orbe foret?
 Ecce soporati, ne quid conjunctius illa
 Huic foret, e costa profilit Eva viri.
 Siqua fuit simplex animi candore puella,
 Siqua fuit rectis moribus, Eva fuit.
 Adde, quod & menti, ne se subducere posset,
 Frenatus stabili compede sensus erat.
 Quis tamen ignorat pomum exitiale, quis anguem,
 Et male gustatas, lege vetante, dapes?
 Nesciat ane aliquis summi affectata Tonantis
 Sceptra, per infidæ proditionis opus?
 Hinc elementa fidem rupere, hinc pallida venit
 Mors, & morborum septa cohorte latus:
 Hinc averfa Deo gens nascimur, inde solutis
 Sensibus in præceps cæca libido ruit:
 Denique posteritas omnis corrupta, paterna
 Undique per nostrum labe meante genus.
 Sed quid tantorum mala stirps, & causa malorum,
 Auctor quique fuit, quæritis? Eva fuit.
 Uxor prima fuit primævo nupta marito,
 Nuptaque, quod magis est, conciliante Deo.
 I nunc, fide tuis prudens delectibus, i nunc,
 Et nullo uxorem delige consilio.
 Cur tamen in reliquis cum se prudentia rebus
 Efferat, hic alto victa sopore jacet?
 Non quæcunque tibi longum maris æquor aranti,
 Sed firma eligitur, sed bene tuta ratis;
 Incidis in morbum? tota scrutaris in urbe
 Pergamea doctum protinus arte senem.
 Si commissa foro lis est, vox docta disertæ
 Caussidici magno quæritur ære tibi,

LIBER PRIMUS.

5

Siquid emis, mercesque probas, vitioque notato
 Rejicis has, illas, quæ placuere, capis:
 Hoc & idem vilem præstas empturus asellum,
 Conjuge num pluris vilis asellus erit?
 Est, (7) qui non visæ suspirat amore puellæ,
 Conjugis & supplet picta tabella vices,
 Est, qui longinquis uxorem quærit in oris,
 Ignotamque alio stultus ab orbe vehit,
 Quique, procuranti bona dum videatur amico,
 Protinus hanc cæco ductus amore probat.
 Adde leves causas nubendi sæpe, Cupido
 Quas levis, & captus lumine dicit Amor.
 Illa placet, cytharam quod pectine Cyllenæo
 Pulsat, & ad plausum musica cantat ebur.
 Altera, marmorei quod visa in parte theatri est,
 Protinus ad thalami fœdera pacta venit.
 Sunt, quibus in sacris mos est sibi quærere templis?
 Quam sibi concordi jungere lege velint.
 Sunt, quibus invitis, quæ non placet, uxor habenda,
 Illam quod durus jussit habere pater.
 Felix Isacides Juvenis, cui contigit olim
 Pulchra animo conjux, corpore pulchra Rachel.
 Illi bis septem servire fideliter annos
 Debuit; hac conjux lege paranda fuit.
 Conditio potuit sed amanti dura videri:
 Dura sed ut fuerit, commoda multa tulit.
 Conjugis inde suæ potuit cognoscere mores,
 Inde sui mores sponsa notare viri.
 Vix radios primo Sol ostentabat Eoo,
 Cum pigrâ excutitur nocte soluta Rachel.
 Fingendis in mille modos non illa capillis,
 Ad speculum tempus desidiosa terit.

Quin Solis conversa novos nascentis ad ortus,
Numen adorantes tollit ad astra manus.

Sedula deinde domum curabat, lumina vertis
Quo tua, femineus spirat ubique nitor.

Oscula dein patri, dein oscula dulcia matri
Non affectata simplicitate dabat.

Mox succincta sinus, ad pascua nota ferebat;
(Sibilat in manibus rustica virga) greges.

Qui tibi tunc dulcis spectanti talia sensus,
Magne vir, in magnum nomen iture, fuit?

Hæc mihi, dicebas, (quid tempora, Phœbe moraris?)
Præstatura suo tempore nostra Rachel;

Sic prolem instituet, sic curatura penates,
Sic ad nota meas pascua ducet oves.

Hic ego non miror, si gens numerosa nepotum
Protulit ex tantâ stirpe superba caput;

Si Bellatores, divinaque pectora, Vates.
Et tot prodierint, nomina magna, Duces.

Ergo (8) feræ cæco jungantur more, libido
Ad sua quas tantum gaudia sponte trahit,

Vos majora manent, confors domus, una voluntas,
Par amor in thalami pignora, parque fides.

Scilicet hæc præstet quævis tibi femina, cum vix
Millibus e multis femina læta dabit.

Ergo age, quisquis ades, cui nubere certa voluntas,
Quæque sit, & qualis sponsa futura, vide

Num sint, quæ dirimant thalami clam fœdera causæ,
Quæque minus faciant jura licere thori.

Garrula præsertim num quid vicinia narret,
Quæ semper causas, unde susurret, habet.

Integra præterea, nullisque obnoxia morbis
Num sit, an affecto corpore firma parum;

Num celebrent intus juvenes conclavia, noctu
 Quos adeat cœtus : hinc tibi damna time
 Num sciat arguto percurrere pectine telas,
 Numquid Aracnæa pingere norit acu.
 Hæc bene præstarent omnes, nisi tramite recto
 Multos abriperet (9) dotis avarus amor.
 Ut visco capiuntur aves, ut rore cicadæ,
 Piscis ut abstrusis curva sub æra cibus,
 Decipit incautos sic dos sperata maritos :
 Hæc placet, huic omnes nubere sponte volunt.
 Quid tibi jam profunt Vulcania tela, Cupido,
 Quid phætra ex humero Gnoſſia utroque sonat?
 Dote tuas acues melius, quam cote sagittas ;
 Illa magis certi vulnus amoris habet.
 Sed, quid divitiæ profunt, si contigit uxor
 Prodigæ, vel mentis non bene nixa bonis?
 Aspice, nec nostra discedas longius urbe,
 Quot dederit peltum femina vana domos.
 Illa domus centum quæ jugera bobus arabat,
 Nunc jacet, atque humili flagitat æra manu.
 Quæquæ olim argento dives cœnabat, & auro,
 Pauper in argillâ fœtile prandet olus.
 Non (10) tot Erythræo nascuntur gurgite gemmæ,
 Trapropanesque legit barbaræ Doris aquis,
 Ut sibi in ornatum non plures femina poscat,
 Sive decus digitis, sive datura comis.
 Non tot in imbrifera celantur nube colores,
 Solis ubi adversis pingitur arcus equis ;
 Non tot ubi cœlum Phryxæo comitur auro,
 Versicoloratas explicat annus opes,
 Femina quot cultus passim capit, altera semper,
 Et sibi dissimilis, stulta sed usque tamen.

Nam modo Sequanicis se compta in vestibus effert,
 Nunc Batavos cinctus, Angligenosque capit.
 Belgica (11) nunc gaudet, nunc vult Hispana videri,
 Nunc quoque barbarica cyclade signat humum.
 Adde tot Accensos præeuntes ordine longo,
 Adde tot Ancillas, Æthyopasque nigros.
 Adde tot & currus, Urbis cum sæpe tumultu
 Fertur, per celebres conspicienda vias.
 Dos ubi nunc illa est, de qua modo stulte placebas
 Vir tibi ? dos abiit, stulta sed uxor adest.
 Quærite Virtutem, dos præstantissima Virtus;
 Anteit hæc gemmas, dives Erythra, tuas.
 Sunt, qui posthabita virtute, in conjugè (12) formam
 Quærunr, & queis præ divite pulchra placet.
 Imensas Junonis opes contempnit in Ida,
 Quæque sibi obtulerat docta Minerva, Paris;
 At non formosam potuit sprevisse Laccenam;
 Sic sapiens voluit, dives & esse Paris.
 Ergo erit, ut prudens perituræ incendia Trojæ
 In parvam ipse velis sponte referre domum ?
 Si conjux formosa tibi, virtutis at expers
 Contigerit, quanto res erit ista malo !
 Fervere mille procos circum tua tecta videbis,
 Nec tua, Penelope, forsitan uxor erit.
 Munera missa tibi, quæ non tibi missa, videbis,
 Plura palam missis, missa latenter erunt.
 Convenire domi multis per sæpe ; ferendæ,
 Non tu, sed conjux causa salutis erit.
 Custodire quidem, sed non fervare pudicam,
 Ni conjux animo casta sit ante, potes.
 Ne peccet, tacitâ quæ peccat adultera mente,
 Non sera, non custos, non canis ipse vetat

Quantus erit de te, de conjugē rumor in urbe!

Semper formosis fabula, pœna fuit.

Quærite Virtutem; res est pulcherrima Virtus.

Forma bonum fragile est; illa perennis erit:

Sunt, quæis (13) nobilitas præ forma in conjugē, præque

Divitiis primo quæritur ampla loco.

Consilium laudo; modo non in conjugē virtus

Desit, quam stultus, si modo desit, eris!

Objiciet tibi sæpe suos Cornelia Gracchos,

Ingeret Appiadum Clodia vana genus,

Et poteris dominæ fastidia ferre superbæ,

Et tua non æquo subdere colla jugo?

Quærite Virtutem, qui nubitis; omnia Virtus,

Et genus, & formam, divitiisque dabit.

Vere magis præstet, vel tempore nubere brumæ,

Non mihi sollicito quærare cura subest.

Hæc medici curent; his me majora referre

Carminis in præsens auctor Apollo jubet.

Ætas (14) justa, viri, nubendi, justa, puellæ,

Sit vobis; nubat tempore quisque suo.

Pupum cum Pupa, sociali fœdere jungi

Cum spectat, patrio ridet ab axe Venus.

Invitusque sacras se fert Hymenæus ad aras,

Quailat & averfas pronuba Juno faces.

Scilicet imberbi nulla est reverentia patri,

Cum patre vix distat filius ipse suo.

Officit hoc stirpi, quod nullus forte superstes,

In bona qui patris jure vocetur, erit.

Hinc thalami steriles, prolesque enecta, nec armis

Utilis, aut patriæ nascitur apta togæ

Hinc quoque præ maribus nascuntur sæpe puellæ,

Olîca gens, macie non bene viva suâ.

Trænzæ quondam mors intempeſta metebat

Mille puellarum corpora, mille virûm;

Aëris hoc primum contingere labe putatum eſt :

At facies cœli tota ſalubris erat :

Quæritur hinc vitium ne quod latitaret in herbis;

Tentantur ; vitii conſtat inelle nihil.

Conſulitur Smyntheus ; adytis cum Phœbus apertis

Hæc inter tripodas viſus hiare ſacros.

Quæ vos ante diem nubendi cæca cupido

Abripit ? hæc veſtri cauſa caputque mali.

Cur modus ætatis non expectatur ? adhæret

Cur immaturo cruda puella viro ?

Non hæc firma fatiſ, non hæc moderaminis ætas

Sat patiens, præceps neſcit habere modum.

Plura nec effatus ; præciſa eſt cauſa malorum,

Tempore quod cæpit nubere quiſque ſuo.

Nil juvenile nimis perfectum eſt ; præcoce fœtu

Edita, nativo poma ſapore carent.

Vinea pacta recens, nec vitibus uber adultis,

Quæ cito marceſcant, languida vina parit.

Ipoſa etiam mancoſ edunt animalia fœtuſ,

Ante ſuum quoties progenuere diem.

Nec minus eſt vitii, cum jam frigentibus annis

Nubit, & hinc riſum captat in urbe ſenex.

Fac gigni natoſ ; ridendoſ mole puſilla,

Morboreſ & pronos gignet in omne genus.

Quiſ prolem inſtituet, propero cum funere grandis

Mox pater e vivis eripiendus erit ?

Aſt ubi matura deceſſit morte, rependi

A natiſ patri gratia nulla poteſt.

Si tamen ætatiſ, quæ ſint magiſ apta, requiriſ

Tempora, in hac faciã nunc quoque parte fatiſ.

Vir

Vir decima prudens nubat trieteride ; iusto
 Inngatur sextâ justa puella viro .
 Sed bona (15) ducta bono jam tandem est omine conjux,
 Lectaque prudenter , lectaque rite fuit .
 Quid tamen hic cellas , via cum tibi longa superfit ?
 Ulterior votis meta petenda tuis .
 Quod bona sit conjux , laus est nonnullâ parentum ,
 Laus est uxoris maxima , nulla viri .
 Quod bona fervetur , meliorque evadat in horas ,
 Maxima laus hæc est , totaque pene viri .
 Et bona Nestoreos ultra servabitur annos ,
 Dux ad virtutem si bonus esse velis .
 Nam quid vernanti ducta est ætate puella ,
 Hanc nisi ut imbueres moribus ante tuis ?
 Quid tibi displiceat , primis placeatve diebus ,
 (16) Norit ab exemplo femina docta viri .
 Ipse domum primo redeas si vespere , conjux
 Non tua se totâ devia nocte feret .
 Si vir parcus eris , nimium non prodiga perdet ,
 Quas bene servari noverit uxor opes .
 Non tamen immineas (17) rigidus speculator in illam ;
 Velle nimis , votis sæpe volentis obest .
 Vidi ego , cum nimium fructus poscente colono ,
 Hoc ipso sterilis ferre negaret ager .
 Vidi ego cum nimium sessor calcaribus armos
 Pungeret , hoc ipso sæpe resistere equum .
 Quid , quasi nil pecces , peccata levissima durus
 Semper in uxoris cognitor ipse sedes ?
 Si speculum imprudens , si murrhea pocula fregit ,
 Gemma vel incautis excidit articulis ,
 Implex vesano furiosus tecta tumultu ,
 Et perjuratos axe vocas superos .

Uxor multa sui toleret toleranda mariti ,
 Ipse vir uxoris multa ferenda ferat .
 Nempe jugi mollitur onus , cum compare tauro
 Ipsa suâ plaustrum parte juvenca trahit .
 Cumque vehunt currum juncta cervice jugales ,
 Tunc minus impositum pondus utrumque gravat .
 Cum peccat graviora , monenda in tempore conjux
 Est tamen ; in monitis fortis at esto tuis .
 Nunquam sola domi tua conjux , semper ad illam
 Qui veniant , juvenum mixta , virumque cohors .
 Litera furtivâ peraratur sæpe tabellâ ,
 Munera clam mitti multa , palamque vides .
 Institor ad dominam quoties tunicatus emacem
 Se fert , quod libitum est , illa licenter emit .
 Jam super illa suæ nimium se fortis honorem
 Effert , & quiddam turgida grande sapit .
 Cantibus obscænis , fœdisque agitata choreis
 Jam plus , quam superùm templa , theatra petit .
 Omnibus illa locis flagrantia lumina jactat ,
 Ultra femineus quam sinat ire pudor .
 Nescio quam pulchro felicem a conjuge laudat ,
 Jam minus illa sui pendet ab ore viri ;
 Hæc tibi marinoreo spectantur ? nullaque nasum
 Arrigit , & vitreo bilis in ore sedet ?
 Tam magis ornatu si femina gaudet inani ,
 Et minio pingit versicolore genas .
 Quæ tot (18) circumfert vultu mendacia , verus
 Illius anne animo candor inesse potest ?
 Oblita quæ fucò vultum splendente colorat ,
 Non faciet fucum moribus ipsa suis ?
 Dixerit hic aliquis ; tam sævo occurrere morbo ,
 Qua tu , ne serpat latius , arte jubes ?

Non

Non ego sum genio tristi, nimiumque severo;
 Non mihi nato pectus ab ære riget.
 Non ferrum flammæque probò: mordacia cedant
 Pharmaca, quæ nimium teter amaror inest.
 Lenia, quæque levant stomachum medicaminâ sensim,
 Quæque adimant morbo pabula grata, volo
 Tu quoque femineo mature alimenta furori
 Detrahe; materiem tu quoque velle mali.
 Incipe ab ornatu; gemmarum operosa supellex
 Sit tibi per certos diminuenda gradus.
 Et quasi per causam, quod creditor iustet acerbus,
 Quidquid habet cari femina, vende prius.
 Detrahe Mæonio textam subtegmine pallam,
 Hæc si palla sui causa furoris erit.
 Si placet a comptis nimium sibi vana capillis,
 Ne coma sit nimio pexa decore, jube.
 Ejice & ancillam, quam fidam ex omnibus unam
 Noveris, & dominæ, quæ magis ulcus alit.
 Ejice suspecti barbam Ganymedis, ephœbos
 Inter, barbatus si quis Ephœbus erit.
 Jussaque (19) sint famulis durissima, tecta superne
 Injussu ne quis possit adire tuo.
 Quæ minus in fructus fœcunda exuberat arbor.
 Si nimias frondes carpseris, uber erit.
 Lac dabit, albentique fluent mûltralia succo,
 Si nimium abstuleris forcipe vellus ovi.
 Non spatiosa dabis culpæ sed tempora, quin te,
 Nomine quem præfers, sentiat esse virum.
 Vir (20) regat, & summo moderetur jure penates,
 Lexque sit ipse suæ, norma que prima domus.
 Vir fora sollicitus curret, vadimonia curet,
 Proque suæ pugnet fortis honore domus.

Vir quærat studiosus opes, vir prædia lustret,
Atque colonorum sæpe requirat opus.

Nempe quod excellit magis, imperat; imaque summis
Parent, seque sinunt deteriora regi.

Sic ær dominatur aquis, quas impete crebro,
Ne vitium ducant, flaminibusque rotat.

Sic & torpentem nativo frigore terram
Fortior ætherei spiritus ignis agit.

Sic inter pecudes, armentaque muta ferarum,
Imperium, reliquis quæ fera præstat, habet.

Magna (21) est feminei, fateor, reverentia sextus;
Sed tamen est nostro major habendus honos.

Major inest nobis rerum solertia, major.

Vis animi, & fortes ad fera bella manus.

Non tamen ingenuas solers natura puellas
Deseruit, domui multa sed apta dedit.

Indidit his timidos animos, studiumque latendi,
Servanda & parcas ad bona parta manus.

Nulla foris possunt tractare negotia; præstant
Multa sed ingenita sedulitate domi.

Si minor usus inest, minor his prudentia, parent,
Inque viri leges sponte jubentis eunt.

Non tamen hoc prohibet, quin nupta, volente marito,
Multa domi curet, quæque gerenda gerat.

Multa (22) viros nescire decet, quæ parva; domique
Non vir adest semper, femina semper adest.

Ergo domi conjux, quæ sunt leviora, ministrat,
Præsit & in morem sceptrata tenentis heræ.

Arbitra componat lites, famulisque protervis
Indicat pœnas, servitiumque regat.

Præsit & ancillis, famulasque ad pensa fatiget,
Quodque velit fieri, sedula mandet opus.

Tempore sufficiat, ne quid caulentur inepte,
 Et teretes fusos, stamineosque glomos.
 Omnibus, ut par est, dimensas lege ministret,
 Quois sua restituant corpora fella, dapes.
 Largior (23) hospitibus cum mensa parabitur, illi
 Ut bene succedant fercula, præsit hera:
 Arte dapes jubeat qua submittantur in orbem;
 Quoque irritanda est lenta sapore fames.
 Ut bene verrantur famulis conclavia, mandet;
 Splendeat atque suo culta nitore domus.
 Nec dubitet quædam, charo placitura marito,
 Ipsa snâ interdum deproperare manu.
 Ipsa levem properet candenti pollice zonam,
 Intexatque auris carbasa futilibus.
 Si quid hiant vestes, ne labes serpat ad imum
 Sarciat ipsa suâ sedula semper acu.
 Præcipue studiosa dapes, & fercula curet.
 Sicut velle suum noverit ante virum.
 Si qua tamen nocitura videt, sint fercula quamvis
 Grata viro, blanda sedulitate neget.
 His (24) etiam majora gerat, si mascula conjux
 Ingenii quiddam forte virilis habet.
 Res vetus, & famâ celeberrima, pagina narrat
 Quam sacra; femineis laudibus illa favet.
 Surge thoro prope; quin te, fortissime David,
 Eripis insidiis? sum tua chara Michol,
 Evigila, ferus hostis adest; te deside lecto
 Corripe; quæ monet hæc, est tibi fida Michol.
 Hoc cæcum per iter potes evasisse; quid hæres?
 Hac fuge, consiliis cætera crede meis.
 Vir paret; vestes male cinctus, janua cæcum
 Quâ præbebat iter, nocte favente fugit.

Illicet instantes ut femina luderet hostes,
 Consilium mentis grande sagacis init.
 Inter strata thori statuam interponit acernam.
 More quiescentis nocte silente viri.
 Ligna tum niveis circumdat tempora vittis,
 Pectus & hirsuta pelle, manusque tegit.
 Plurimus interea concussis postibus ædes
 Se fert in superas miles, & arma fremit.
 Ad quos versa Michol, quæ gens tam barbara mores
 Hos habet, ut miseris non pia parcat? ait.
 Vir meus ægrotat; vos perturbare jacentem
 Audetis? puto cor mitius esse feris.
 Cernitis, ut jaceat resupino corpore truncus,
 Venaque frigenti in corpore nulla micet?
 Non homo, qui videat, jacet hic, ut dicere possit,
 Sed simulacrum hominis dicere possit, hic est.
 Verba fidem facerent; Regis mandata sed urgent,
 Perdere cui David unica cura fuit;
 Strata manu nudant acies, statuamque jacentem
 Inveniunt; lufos ira, dolorque premit.
 Atque aliquis, ridens, ut vir tibi ligneus hic sit,
 Non es tu certe lignea nupta, Michol.
 Risit ad ista Michol; prudentis conjugis astu,
 Sic servata viri vita, domusque fuit.
 Si cui forte domi fuerit vir ligneus, expers
 Consilii, totus venter, inersque bipes,
 Vivida sed contra, studiisque virilibus apta
 Sit conjux, sexus major honore sui,
 Tunc bene mutatis vir serviat, imperet uxor
 Partibus; hoc rectus postulat ordo domus.
 Femina (25) conjugis præsit, dotemque puellis
 Attribuat, generos, quos velit, illa legat.

Femina tunc parvis sustentet sumptibus ædes,
 Caussidicos acuat, lite premente, domum.
 Femina servitium mutet, loculosque marito
 Auferat, ingratas ne male perdat opes.
 Ligneus interea captus nidore culinæ,
 Desideat totos vir sine mente dies.
 Ligneus huc, illuc ridendus in urbe puellis
 Se ferat, & stupidâ mente theatra petat.
 Ligneus aurigetur equis crepitante flagello,
 Molliat aut lanæ stammina longa colo.
 Sumptibus afflictas nimis, luxuque jacentes
 Restituit quoties femina parca domos!
 Sæpe similtates præcidit femina prudens,
 Sæpe odiis posuit, dissidiisque modum.
 Quid tibi, dure Nabal, læso Davide, fuisset?
 Salva stetit tibi res Abigailis ope.
 Dumque studet spicis prima sub messe legendis,
 In quantas venit Ruth Moabitis opes!
 Ah! quid femineum per probra lacessere nomen,
 Mille modis semper, criminibusque juvat?
 Prima mali labes, generisque miserrima nostri
 Pernicies, quantis vapulat Eva probris!
 At sunt magna tamen quoque nomina, Debora, Jahel,
 Judith & Assyrii cæde superba ducis:
 Quid formosa Rachel, quid prudens Anna, quid Esther,
 Et matronarum nobile Sara decus?
 At non femineas mens hic mihi texere laudes:
 Susceptique aliò carminis ordo vocat.
 Quis (26) bona conjugii percurrere possit honesti,
 Quæque maritalis commoda nexus habet?
 Vite carens ulmus sine fructu squallet in arvis,
 Serpit humi vitis, cui comes ulmus abest.

At cum vincēta suæ vitis conjungitur ulmo,
 Induit hæc fructus, tollitur illa solo.
 Sola domi mulier sine conjuge carpitur; orbis
 Hac sine vir certa posteritate caret.
 Applicet illa viro se se; vir nomine patris,
 Femina præstanti matris honore tumet.
 Filius exoritur: certus jam cernitur hæres,
 Quo sine conjugii gaudia nulla forent.
 Acrior hinc animos incessit cura parentum,
 Plenior ad natos gentis ut assis eat.
 Filius his causasque novas inspirat amandi,
 Arcētius & necēti copula viva duos.
 Qualiter in punctum radiis coëuntibus unum,
 Flamma repercusso fortior orbe redit,
 Sic dum patris amor, charæ & genitricis eundem
 Confluit in natum, gliscit utrinque magis.
 Multa quidem in natos subeunt incommoda, sed post
 Talibus e curis commoda multa metent.
 Nempe quod his curvo jam jam titubantibus ævo
 Filius optatam solvet adultus opem.
 Hic fulcrum, hic columen ruituræ grande senectæ est,
 Hic decus, hic baculus, præsidiumque domus.
 Quid (27) super hæc memorē, quot vitæ comoda præstet,
 Par quibus est animus, parque amor, esse duos.
 Incidit in morbum conjux; mœsta affidet uxor,
 Quamque potest illi sedula præstat opem.
 Affidet uxori quoque vir mœlissimus, ægra
 Dum cubat, & morbi tædia longa levat.
 Alter ad alterius communia gaudia gaudet,
 Altera in alterius mœsta dolore dolet.
 Præmoriatur uter, morientis lumina claudit
 Mœltus, qui superat, vellet & ante mori.

Hæc bona conjugii, cum pax alterna maritas
 Ventilat, atque pari nutrit amore faces.
 At (28) simul orta domi discordia, vertitur ordo;
 Omnia tunc tristi perlita felle madent.
 Tempore, si sapitis, vestras præcidite lites,
 Uno conjuncti femina, virque thoro.
 Arbiter ad lites semper sit promptus obortas,
 Ne crescant longâ jurgia vestra morâ.
 Non deerit matrona gravis, spectatus in urbem
 Non deerit, per quem lis dirimatur, eques.
 Si focer est prudens, focero coëunda sequestro
 Pax erit, aut focru, si bona focrus erit.
 Qui præcepta sequi velit hinc mea, viderit ante
 Credere num citius præstet ovile lupo.
 Sæpe etiam impubes, tales quæsitus in usus
 Filius, optatæ pacis origo fuit.
 Scilicet alludens gremio cum matris, in aures;
 Quæ dicenda pater detulit ante, tulit.
 Sæpe viro erubuit quæ coram expromere conjux,
 Quæta est arcana litera scripta fide.
 Sæpe epulas inter, dum cœtus amicus in unum
 Venerat, est uxor pacificata viro.
 Sæpe novi floris, vel pomi gratia missi
 Principium certæ pacis, & arrha fuit.
 Proderit ancillam dimittere, flamine lites
 Cum clandestino ventilat illa domi.
 Proderit & famulum dimittere, sicubi furtim
 Litibus is causas, materiemque dabit.
 Cum sunt bella domi, tunc sumunt cornua servi,
 Ancillæque valent, prælia tolle, jacent.
 At nihil utilius, quam si præcidere causas
 Dissidiū in reliquum tempus uterque velit.

Ancillæ (29) si forte loco tractabitur uxor;

Dure vir, imperiis lenior esto tuis.

Litis avarities fuerit si causa subortæ,

Vir sit in uxorem largior inde suam.

Quod si forte viro, sobolem quod negligat, uxor

Displicet; officio fungere, nupta, tuo.

Limen amet, septisque domus vix exeat uxor,

Si vaga quòd nimium, displicet illa viro.

Hactenus est medica reparabile vulnus ab arte:

Quid si Pzonix respuat artis opem?

Ergo maritalis (30) consors fidissima lecti

Vapulet irati fuste, manuque viri?

Sape etiam spectent communes verbera nati,

Et matrem imposito sub pede stare patris?

Hæc ubi contigerint, quam lata aperitur, & ingens

Immedicabilibus janua diffidiis!

Atria tunc reboant, tunc illam feminam primùm

Qua nupsit, misero devovet ore diem.

Tunc quoque secedens, vestes discincta, comasque;

Se fert ad patris sanguinolenta lares.

Quid faciam? quo vulnus atrox obducere possim.

Quid mihi das, medicæ Phœbe repertor opis?

Ergo age, cumque dolor paullatim constitit, illam

Supplicibus verbis obsequiosus adi.

Nec veniam te velle tui tam criminis, illi,

Quam meritas pœnas, suppliciumque, refer.

Munera congerito; quæque illi jure negasti,

Ut tibi placetur, te dare velle doce.

Ipsa, jube, leges vindictæ scribat acerbas,

Si facis hoc, veniam forsitan illa dabit.

Sed mihi non tanti est lites præcidere natas,

(Quamquam etiam hoc magnæ ducitur artis opus.)

Quam,

Quam, quibus erumpant mala tanta, ostendere fontes,
 Quaque arte impedias dicere, quaque via.
 Ordior: audiri res est dignissima; abesto
 Hinc procul a sacris, turba profana, meis:
 Et quia rem primis mens est deducere causas;
 Longior inde mei carminis orsus erit.
 Invidiæ quis enim stimulis furialibus actos
 Nesciat in nostrum Dæmonas esse genus?
 Unde ipsi exciderint, in regna beata vocatos
 Cum videant homines, ira, dolorque subit.
 Exedit hinc mentes stimulatix cura superbas,
 Quaque queunt nobis parte nocere, nocent.
 Vasta elementa simul miscerent, si modo possent;
 Et nostrum obruerent per mala cuncta genus.
 Parte tamen sævire datur; non omnia possunt;
 Sed quantum summi Numinis ira sinit.
 Divisere vices; pars motis aëra nimbis,
 Pars pelagi sumpto regna tridente quatit.
 Hinc videas solem subita ferrugine cingi,
 Qui modo flammifera lampade purus erat:
 Hinc videas subitis canescere fluctibus æquor,
 Cum placidis dudum molliter iret aquis.
 Nautarumque aliquis, quo Dæmone mota repente est
 Hæc pelagi, dicit, nec male dicit, hyems?
 Prædatura homines sed enim pars maxima terris
 Errat, & in vitium, qua licet arte, vocat.
 Turmatim incedunt omnes; sed ductor in illis
 Plurimus, hos sequitur cætera turba duces.
 Qua multum ambitio, multum mendacia possunt,
 Præsidet hic aulis, præsidet ille foro.
 Est, qui militibus petulantis jurgia linguæ
 Suggestat, & rixas, sanguineasque minas.

Est, qui caussidicis in longum ducere lites,
 Dicet, ut emuncto lucra cliente petant,
 Quique Sacerdotes voto deludat inani,
 Dum nimis affectant Pontificale pedum.
 Quique cucullatis, ne justo tempore psallant,
 Intempestivâ lumina nocte gravat.
 Est quoque, qui pastos dulcedine nectaris Indi
 In sua primævo retia mane trahat.
 Dixerit hic aliquis; Dæmon, te iudice, nullus
 Ergo maritales excubat ante thoros?
 Nil minus; in thalamos sævissimus Asmodæus,
 (Hoc nam nomen habet bellua tetra,) furit
 Igne tument oculi, triplici stant ordine dentes;
 Quasât & infestâ signa cruenta manu.
 Huic est uxores committere cura maritis,
 Promptus & ad lites semper, & arma ruit.
 Ingreditur vix ille domos, pax alma fugatur;
 Occupat & miseros ira, dolorque lares.
 At non sponte tamen confundere litibus ædes
 Huic fas, sed certa conditione datur.
 Si mala conjugibus sit mens; si sola libido
 Spectetur, nullo prolis amore, thori.
 Tempore tunc capto crudelis prædo maritas
 Ingreditur, nullo jure vetante, domos.
 Omnia tunc vertit, miscet, versatque; virorum
 Sæpe etiam fuso sanguine victor ovat.
 Testis Sara mihi, Raguelis filia magni,
 Quamque suo felix edidit Anna viro.
 Compositi mores, mendacia nulla genarum,
 Mixtaque nativis candida forma rosas,
 In causa fuerant, cur fervida cura procorum
 Ellæt, & a multis jure petita viris.

Quod petiere tamen, nollent petiisse, petitum
 Aut certe nollent obtinuisse thorum.
 Mors fuit hoc illis; prima nam nocte jugali,
 Quisque suo madidam sanguine fecit humum,
 Causam quæsieris? nulli sapienter amata,
 Ex tot conjugibus, sancta puella fuit.
 Mens illis averfa Deo; tum sola voluptas
 Turpiter his pecudum more petita fuit.
 Hæc ubi cognorat, Dæmon speculator hiantes
 Per thalami ingressus, nocte silente, fores,
 Noctè virum prima jugulabat quemque; suoque
 Munere defunctus, clam, rediturus, abit.
 Quid tibi tunc animi, mæstissima jure; tot inter
 Mortes, totque virum funera, Sara, fuit?
 Septem nupta viris, totidem viduata; diebus
 Septem uxor, totidem noctibus orba jaces.
 Te miseram incusas, testaris sidera; tantæ
 Innocuas juras cædis habere manus.
 Ante oculos tibi gentis erant opprobria, quæque
 Fingit in uxorem garrula fama thoros.
 Dein ubi jam tuto vox libera facta dolori est,
 Solvisse in tales diceris ora sonos:
 O Deus, humani scrutator cordis, opertum
 Cui nil, quique procul cuncta futura vides;
 Scilicet hoc tantum de me vox publica crimen
 Deferet; & cœli lentus in arce sedes?
 Dedecus æternum cur Sara parentibus ultra
 Vivis? curve gravas sarcina vilis humum?
 Heu! quid agam infelix; tuear quo nomine causam
 Ipsa meam? vel quo iudice freta levor?
 Esse negem sponfos nocturna cæde peremptos?
 Mentiar, & populo teste refellar ego.

Ergo quis ingressus tam densa nocte penates,
 Te coram stricto sustulit ense viros ?
 Ne sensitse quidem ? non est quod credere possis ;
 Senseris ? auctorem protinus ede necis.
 Et noctem, & somnum pro te causabere ? rebus
 Scilicet hæc superest anchora fida tuis :
 Ferrea sed fuerit nox hæc, & somnus, oportet,
 Qua bene dormieris sanguine sparsa viri ;
 Obscuros adhibes infelix femina testes,
 Quorum alter fallax, altera nata dolis.
 Non rea sum certe ; sed si me iudice causa
 Hæc dirimenda foret ; vincerer esse rea.
 Tu, Deus, affer opem miseræ ; tu cognitor hujus
 Tu iudex causæ, testis & esse velis.
 Hæc ubi dicta, caput sordenti pulvere fœdat,
 Induit & viduos, uxor ut orba, sinus.
 Tres jejuna dies, charæ procul ore parentis,
 Flens vacat in longas nocte, dieque preces.
 Sat lacrymis jam, Sara, datum est, confurge, Tonanti,
 Non, ut rere, tuum nomen, honorque levis.
 Auguror : en veniet longinquis Sponsus ab oris,
 Sed lentum est, veniet, dicere ; venit, adest.
 Sed quid nota loquor ? Tobix jungitur uxor
 Sara ; maritales extulit ara faces.
 Ilicet accumbunt mensis, vicinia mensas
 Venit in has omnis, lætitiaque fremunt.
 Virgineas suffusa genas stat Sara ; maritus
 Poculâ cui mixta pronuba libat aqua.
 Anna novi generi vix lumina tollit ab ore,
 Et Raguel cupidis jungit utrumque oculis.
 Ne tamen incurfu quaterentur Dæmonis ædes,
 Sparsaque nocturna cæde ruberet humus ;

Talibus uxorem Tobias instruit, & quæ
 Sint thalami leges, sanctaque jura, monet.
 Non decet, ut pecudes ineunt sua gaudia, jungi
 Nos quoque, qui summo ducimus axe genus;
 Digna Deo spectare decet; venerabile germen
 Abrami, atque Isaac, Isaacque sumus.
 Hinc thalami nobis non tam querenda voluptas,
 Quam genus, & nostræ gentis, & urbis honos.
 Quin non ante thoro jungemur, vota precesque
 Quam triplici liceat solvere nocte Deo.
 Mane erat, & rosei portas referat Olympi
 Roscidus Eois Lucifer ortus aquis.
 Ilicet exurgit nocturni sospes ab astu
 Dæmonis, & solito pulchrior ille fuit.
 Factum admirantur, queis res narratur, amici;
 Vix oculis Raguel credit, & Anna suis.
 Denique concordis vixerunt fœdere lecti,
 Vir Saræ charus, charaque Sara viro.
 Audistis, quicumque viri, quæcunque puellæ,
 Queis pax nulla domi, nulla thori que quies?
 Audistis, nequam qua vobis arte fugandus,
 Qui vestros Dæmon excubat ante thoros?
 Mente Deum pura primum colitote datorem
 Pacis, & in sanctas rite vacate preces.
 Deinde thori moveat non tam vos bruta voluptas,
 Quam genus, & vestræ posteritatis amor.
 Hæc si mens fuerit, Dæmon malus exit ab illa,
 Nil sibi ubi juris comperit esse, domo.
 Succedent numerosa fides, pax alma, jocique,
 Cinctaque Palladiâ gratia fronde comam.
 Sin minus, in lites tota exercebatur ætas;
 Noctis erit tristis, lucis amara quies,

Discite

Discite (31) sed tandem, vestros miseratus amores,
 Quid docet hac magnus Phœbus in arte Deus.
 Non est unus amor, simplex nec munus amoris;
 Est duplex; dispar munus utrique tamen.
 Alter habet geminas, quibus impiger avolet alas,
 Et propria semper mobilitate viget.
 Alter constanti sua fert vestigia pailu,
 Non volat huc, illuc; sed quod amavit, amat.
 Ferrea tela gerit, pecudes queis rusticus alter,
 Atque homines feriat; pensi habet ille nihil.
 Alter brutarum dedignans corda ferarum,
 In nos tantum homines aurea tela gerit.
 Alter, quod faciat sine sensu vivere amantes,
 Et puer, & pueri more, modoque sapit.
 Alter, quod faciat prudenter amare, virilis
 Est olli species, plena decore tamen.
 Illum impura Venus genuit; tum lacte ferino
 Pavit; & immitis cor dat habere feræ:
 Hunc Venus æthereis cælestis in orbibus olim
 Edidit, & dulci nutrit ambrosia.
 Illum perpetuo lacrymæ comitantur euntem,
 Hunc pax, hunc sequitur pacis alumna quies.
 Hujus vester amor similis si forte, puellæ,
 Sique, viri, fuerit; gaudia quanta feret!
 Quære, agite, alterni date cultus signa frequenter,
 Jugibus officiis vester alatur amor.
 Plena (32) verecundi sint semper vestra pudoris
 Verba, verecundus qualia dicat amor.
 Nomine semper heri compellet nupta maritum,
 Hanc vir & appellet nomine semper heræ.
 Si soror (33) huic fuerit; colat hanc vir more sororis,
 Si frater; fratris more colendus erit.

Vit prior affurgat veniente uxore, vicissim
 Uxor & affurgat mox veniente viro.
 Ni tamen officiis certus modus adsit in istis,
 Sæpe odium in nimia sedulitate subest.
 Ardua res, laribus conjunctos vivere iisdem,
 Nec mala contemptus signa subinde pati.
 Quid non vilescit nimia afluétude ? primis
 Scilicet in rebus gratia major inest.
 Dum nova, dumque recens deducta est Sponsa marito,
 Ut debet, primis culta diebus erit.
 At post paullatim fit consuetudine vilis;
 Ut nova sit semper, magnæ erit artis opus.
 Quid mihi scisla comas, rus secedente marito,
 Te desiderium ferre, puella, negas?
 Rus abeat, gratasque moras exerceat illic,
 Absit, ut hinc redeat gratior ille tibi.
 Quod si longinquas sit discessurus ad oras
 Officii causa, consule, nupta, boni.
 Cum veniet, novus ille tibi, novaque ipsa vicissim
 Illi eris; & languens sponte redibit amor.
 Sæpe (34) fenescentes absentia suscitât ignes;
 Si nimis at fuerit longa, peribit amor.
 Nec satis officiosus amor: prudenter amandum
 Est quoque, sit prudens, sitque virilis amor.
 Si pueri in speciem, nimiumque maritus amabis,
 Quamvis conjugii lege, thorique, tuam,
 Illam depereas, illa defixus in una,
 Ante tuos oculos semper adesse velis,
 Sentiet, atque suis captum te legibus uret
 Femina, servitium tuque perenne feres:
 Imperiosa aderit, partem & versabit in omnem;
 Tuque vir ex illo tempore nullus eris:

Illa volet, quodcunque volet, tu cyclade comptus
 Feminea, gladio cinget at illa latus.
 At vir ero, dices, & munere fungar herili,
 Non ero marmoreus, non ero pectus iners.
 Crede mihi, (35) lacryma frangeris victus ab una,
 Nec poteris vultum ferre minantis heræ.
 Detrahet argentum conjux, fundosque colonis
 Addicet te clam, si volet illa, novis.
 In privata domus perget tabularia; tollet
 Consignata fori publica scripta fide.
 Si volet, & centum commillum clavibus aurum
 Eripiet, mox te reddet & Arpocratem.
 Quin secreta animi eripiat, quæ sustulit aurum,
 Non dubito, si sit femina vafra satis.
 Unde tibi tantum tam forti pectore robur?
 Dixit amatori Dalila sæpe suo.
 Non est causa quidem mortalis; numine Divum
 Contigit, an magica, quod reor, arte magis?
 Testes sunt nostris aggesta cadavera campis,
 Quæque Philistæo sanguine manat humus.
 Testes sunt Gazæ portæ, quas vertice gestans
 Supposito in summi culmina montis abis.
 Sæpe mihi causam, dicebas, Dalila, nosces,
 Nunquam causa tamen, perfide, dicta mihi est.
 At telare parum est, quid quod deludis amantem,
 Atque tuo mendax semper in ore sonus.
 Cingite, dicebas, me septem funibus; humor
 His & adhærescat lentus, inermis ero.
 Nec mora, te septem præciuxi funibus; at tu
 Funibus abruptis fortior inde redis.
 Licia, dicebas, si clavo fixa trabali
 Ter mihi circumdent tempora, victus ero.

Siccine mentiris? fortissima licia sumpsi,
 Ter tibi devinxi tempora, victor abis.
 Hæc tua certa fides? hæc nostri mutua cura est?
 Hæcne tuus miseræ dona rependit amor?
 His precibus victus, secretum grande comarum,
 Qua posset, Sampson dixit, & arte capi.
 Vix ea dicta, comas abrahas vertice sensit.
 Sic bene femineo constat in ore fides.
 Discite (36) multa, viri, vestras celare puellas,
 Si sapitis; prudens multa tacebit amor.
 Sed prius Icatio taceant sub sidere ranæ,
 Ante dabit nullos muta cicada sonos,
 Garrula quam taceat mulier; secretaque in imo
 Tempus ad exiguum pectore tecta velit.
 Facta, infecta canit, dicenda, tacenda revelat,
 Rara est, quæ soleat parca, pudensque loqui.
 Quid, quoque quod sancti garrit secreta Senatus,
 Proh pudor! & paces librat, & arma sedens,
 Tollite barbaricum morem; cur femina sexus
 Ultra se profert septa, modumque sui?
 Nata latere domi, nec rerum discere causas,
 Cur ultra fusi tela columna sapit?
 Atque aliqua ex illis trutina suspendit Homerum,
 Apponitque tibi, magne Petrarca, notam.
 Dum Latioſque patres patribus committit Achæis,
 Expendit digitis secula prisca tribus.
 Tunc (37) bene laudanda est mulier, cum nota marito,
 Atque ignota aliis vivit in æde sua.
 Cujus virtutes, non claustra domestica præter,
 Nec vitia-exportat publica fama foras.
 Quod si, multa viris quæ non sunt jure negata,
 Femineis etiam moribus illa licent,

Cur non ingreditur mulier trabeata Senatum?

Cur non indicit publica jura foro?

Non facit hæc, majora tamen facit; imperat illis,
Talia qui faciunt, femina sæpe viris.

Denique (38) vestra, viri, sit constans, vestra, puellæ,
Sit spectata thori tempus in omne fides.

Ille amor est verus, quem nulla pericula frangunt,
Sin minus, est larvæ tectus amoris amor.

Dum tranquilla domus, rebusque erit aucta secundis,
Nescet utrumque pari mutua lege fides.

Non ita, cum duris exercita rebus, ad inum

Concidat, adversa sorte premente, domus,

Sæpe vir (39) in morbos diuturnos incidit, exul

Sæpe vir e patria cogitur esse diu.

Sæpe e divitiis vir deturbatur avitis,

Hæres sæpe domus certus utrique deest.

Hoc tua rara fides, uxor, spectanda theatro est;

Se tuus hoc tali tempore promat amor.

Dum bene Idumæis Jobi florebat in oris

Dives & armentis, dives & ære domus,

Tunc pax alta domi, tunc jurgia nulla, suoque

Sponsa diu vixit comis, & æqua viro.

Concidit ex tanto vix rerum culmine Jobus,

Prodidit ingenium pessima nupta suum.

Et bene nunc commissa luis, dicebat, inops jam,

Quæ tua dextra prius severat, ecce metis.

O ubi nunc pingues agni, nitidique juveni,

Quos tu pauperibus prodigus ante dabas?

Dicebas, memini, quidquid largimur egenis,

Fœnore multiplici pensitat illa Deus.

Quam bene pensavit! fœdo marcentia tabo

Membra geris, totus vulnus, ubique miser.

Dic

Dic mihi, qua pascunt pingues in valle juveni,
 Quos tibi siderea misit ab arce Deus?
 Non Deus est mendax, absit; sed pectore falso
 Ficta tibi pietas, religioque fuit.
 Si tu rite Deum coluisses, undique felix,
 Et vallata bonis nostra futura domus:
 Nunc pro criminibus recipis dignissima tantis
 Præmia, nunc fructum quemque mereris, habes.
 Me miseram! cui nupta viro, cui credita sponso,
 Degam perpetuos semper amara dies!
 Non hoc promeruit pietas mea; vive scieste,
 Vive, sed in pœnas fertilis usque tuas.
 Ergo, verecundus queis Dæmon parceret, ausa est
 Uxor, sed peior dæmone, probra loqui.
 Æquius, uxores, non insultare maritis,
 (Ad vos nunc redeo) sed bona verba loqui.
 Quin, quæcunque virum fortuna sequatur, eandem
 Vos hilari semper mente subire decet.
 Casta fides thalami vobis servanda, vel Indos
 Inter vir vitam non rediturus agat.
 Caste educendi, thalami solatia, nati,
 Puriter, & (40) sancte tota regenda domus:
 Pauperiem tolerare malam vos pectore forti,
 Absentesque decet semper amare viros.
 Sic spectata fides, nullisque infracta periclis,
 Sic erit ex omni parte probatus amor.
 Exemplum (41) vobis, in quod spectetis, Ulysses
 Sit quoque, queis thalami cura pudica, viri.
 Jam decimo in cineres subsederat Ilion anno;
 Prædaque per Danaas ibat opima manus.
 Turba puellarum ducibus divisa superbis,
 Per vim barbaricos scandere iusta thoros.

At non Penelopes temeravit femina lectum ,
 Nullaque Dulichio rapta puella Duci .
 Dum redit in patriam , thalamosque thorosque Dearum
 Sprevit , Penelopes vinctus amore suæ .
 Talibus has inter convivam affata Calypso
 Dicitur Atlantis filia pulchra sonis :
 Vir divine , tuos jam dudum fama labores
 Pertulit huc etiam , nec novus hospes ades .
 Quanta viri virtus , quanta experientis Ulyssis
 Dexteritas , novit Solis utrumque latus .
 Et tamen acta tibi Trojæ sub pellibus ætas
 Incipit albenti spargere nube comam .
 Quid quod tempus erat festum requiescere ; belli
 Mitte truces iras , otia pacis ama .
 Quid tua Penelope , quam credis vivere ? vivat ;
 Sed tua ne vivat , suspicor , ipsa tamen .
 Pertulit ah quoties mendax te fama peremptum !
 Forsitan & viduos induit illa sinus .
 Cumque alii in patriam decimo jam vere redissent ,
 Cum te non videat , vivere stulta putet ?
 Absit , ut illa tuum violarit conscia nomen ,
 Jura maritalis pollueritque thori ,
 Sed tamen imprudens , cum te jam credat ademptum ,
 Alterius potuit nupta subire domum .
 Femina Penelope magna est ; sed femina ; sexus
 Non tamen hinc exors creditur illa sui .
 Ut mea , quod dicunt , cædam vineta securi ,
 Et generis carpam tot bona rara mei ,
 Femina mobiliior ventis , in amore quiescit
 Vix unquam ; certam nescit habere fidem .
 Donec eris presens , presentia nutrit anores ;
 Quam procul abfueris , tam procul ibit amor .

Quod

Quod si non renuis dotalia regna parentis,
 Aureaque Hesperidum culta vireta manu.
 Possum ego Penelopes, quam fors tibi casus ademit,
 Conjugis, & famulæ iussa subire loco.
 Hic potes astrorum mecum cognoscere cursus,
 Solis & oblique semper euntis iter.
 Sic nutrita fui; non lanæ pensa Minervæ,
 Non colus est nostras nata tenere manus.
 Me pater egregiis instruxit & artibus olim,
 Multaque nosse dedit, raraque doctus Atlas:
 Quin etiam herbarum docuit cognoscere succos,
 Unde petenda salus, quæ nocitura foret.
 Eloquar, an fileam? secretum prodere patris,
 Aut nunquam, aut tali tempore grande licet.
 Quin neque prodidero, si non celetur Ulysses,
 A me qui magno distat amore nihil.
 Est flos secreta latitans in parte vireti,
 Imo caule niger, cætera purpureus:
 Hunc mihi cum genitor monstraret, Filia, dixit,
 Flos hic est horti gloria prima mei.
 Non mihi sunt tanti vel maxima regna, vel auro
 Perfecta ex solido poma quot arbor habet,
 Quanquam hæc sunt regni vel maxima gloria nostri,
 Pro quibus excubias lubricus anguis agit,
 Quam flos iste, satus pridem cælestibus hortis,
 Mercurius furtim quem dat habere mihi.
 Scilicet ex illo comedit quicumque, beatis
 Huic par cælitibus vita perennis erit.
 Scilicet eternus vivet, Lachesisque minantem
 Spernet, & ignavi publica damna rogi.
 Immortalis eris, si me non spernis, Ulysse,
 Hæc tibi conjugii dos erit ampla mei.

Nam quid regna juvant, totum diffusa per orbem,
 Et gemino Phœbus quidquid ab axe videt,
 Regna relicturus si vivas; auferat inde
 Mors & commissas ad breve tempus opes?
 Plura loquebatur; mentem obfirmatus Ulyssēs,
 Proposito ex nulla parte labante, tacet.
 Quin magis absentis secum suspirat amores
 Conjugis, & toto in pectore Penelope est.
 Te quibus hic ornem, vir maxime, laudibus; infra
 Præmia cui verum tanta fuere decus?
 Quanquam jam misero, si crimen tale patrasēs,
 Vita tibi in pœnam semper habenda foret.
 Hic constans amor est, hic vere uxorius; hujus
 Quisquis habet similem, non eget arte mea.
 Tunc non ulla duos injuria turbat amantes,
 Tunc est ex omni cognita parte fides.
 Quid (42) si larva tamen circumvolet atra maritos,
 Qua non sub Stygio tetrior amne, thoros?
 Mille oculos in fronte gerit, queis pallida pœnas
 Ipsa suas spectet, suppliciumque sibi est.
 Utque magis noceat, contraria miscet in unum,
 Cumque gelu semper torpeat, igne calet.
 Illam non superant tortique Ixionis angues,
 Quæque Promethæo sanguine manat humus.
 Cur aliquis tortorque sui, tortorque puellæ,
 Casta thori quamvis fœdera servet, erit?
 Semper in hanc spectet, cui rideat, anxius, uxor,
 Cui se, cui vestes compta placere velit.
 Illius ante oculos semper rivalis oberret,
 Horreat atque umbras æmulus ipse suas.
 Hæc ubi contingant, semiviva lampade torpet,
 Et pene extinctis luget an. or facibus.

Hic tibi quo possis, mulier, sanare furorem
 Conjugis ipsa tui, dogmata pauca dabo
 Numen adi precibus, Superumque altaria supplex;
 Hinc quærenda tui certa medela mali est.
 Utque olim in faciem Nabucum vertit honestam
 De bove sylvivago rursus, & ora viri,
 Sic Deus ingenium truculenti immane mariti
 Flectat, & humano vivere corde velit.
 Nec te mundities operosa in vestibus, isto
 Tempore, nec solita cultus ab arte juvet.
 Quin ubi munda tuos ancilla ornare capillos,
 Et variare volet tempora chrysolitis,
 Porriget aut vestes, speculumque adversa tenebit.
 Ostrina ut niteas pulchrior in tunica,
 Tolle age, chara soror, vani instrumenta decoris,
 Non hæc sunt, dices, usibus apta meis.
 Hæc habeant aliæ, queis fors felicior; & quas
 Ipse viris arcto fœdere necit amor.
 Si meus ille oculis me nunc non respicit æquis,
 Cui placeam infelix, culta vel esse velim?
 Talia dicta; viri cum sedula portet ad aures
 Ornatix, tibi fors mollior esse volet.
 Hei mihi! (43) quot, nuptæ, fors vestra obnoxia damnis
 Quot patet, & quantis vita marita malis!
 Culpa quidem uxorum nonnunquam est; sæpe virorum
 Culpa; sed his major semper inesse solet.
 Fortius hi peccant, quia sexus fortior illis,
 Exemploque magis deteriore valent.
 Quid tibi tunc animi, conjux, cum sponsus in ædes
 Nocte intempesta sæpe redire solet?
 Ebrius, & multo titubans vestigia Bacco,
 In te mille minas, scommata mille jactat;

Servandum in natos cum gentis prodigit affem ,

Atque domum multo debitor ære gravat :

Omnia sed damnis pessum majoribus ibunt ,

Si par sit fatuo femina stulta viro .

Cum nihil arte valet , potatrix , garrula , mordax .

Ulla nec in toto est vertice mica falis .

Perdere Penthapolim sceleratam turbidus ira

Decrerat millo nubibus igne Deus .

Aligeros mittit , qui Loth in tempore doctum

Ista super facerent , consuleretque sibi .

A Sodomis fugeret cum conjuge ; ne sua vertant

Terga retro ; vertant si modo , morte luant .

Vix dederant sua terga fugæ ; caligine septus

Cum densa , abruptit Phœbus in axe diem .

Tum fætæ apparent graveolenti sulphure nubes ,

Quocunq; aspiceres , terror , & horror erant .

Mox ubi materies jam tota coivit in unum ,

Aligerum injecta est parva favilla manu .

Ilicet erumpunt elisis nubibus ignes ,

Massaque tartaræ liquitur atra picis .

Nec mora , qua possunt , fugiunt incendia cives ,

Sed frustra ; miseris flamma negabat iter .

Flamma fugam prohibet ; pereunt hominesque , feræque ,

Omnis & exusto gramine tabet ager .

Jamque satis tuto , ne possit flamma nocere ,

Consliterant tandem femina , virque loco :

Femina cum retro vertit sua lumina furtim ,

Vix facit , admittum pœna secuta nefas .

Nam sua mole gravi sensit vestigia figi ,

Et falis in statuam versa repente stetit .

Cur falis in statuam sit femina versa , requiris ?

Non mihi causa liquet , causa sed alta subest .

Quid-

Quidquid id est, statuat hanc in parvula frustra minutam,

Quam toto vellem spargere in orbe libens!

Cum tamen his impar ego sim conatibus, hoc vos

Pro me, Pierides, munus obire decet.

Ite, agite, alatum conscendite Pegason, & sal

Hoc clausum in parvis tollite pyxidibus.

Dein hoc uxores, dein hoc donate maritos

Munere, visque hujus quanta docete falis.

Hoc sal quisquis habet, dicetis, tempore nubit,

Servat & illæsi fœdera casta thori.

Uxorem prudenter amat; non anxius illi

Imminet, assiduo conficiturque metu.

Non tamen huic laxas collo permittit habenas,

Ut præceps rapidæ more feratur equæ.

Non jubet ut famulæ; sed nec famulatur eidem,

Femineo pendens totus ab arbitrio.

Hoc sale, dicetis, quæ non caret uxor, amabit,

Ut decet, extremum tempus ad usque virum.

Servabit taciturna lares, non garrula lites

Conferet, eloquii parca, simulque meri.

Ancillis leges, famulisque indicet; obibit

Proque sua curam sedula parte domus.

Vana nec inductis sua collinet ora venenis,

Uni si placeat, sat bene compta, viro.

Denique postremum monitis hoc addite nostris;

Quo bene contentus sine libellus eat.

Vir sapiant, uxorque; minus tamen ista marito;

Si secus, haud possunt, ut decet, esse pares.

V I T A
 O E C O N O M I C A
 L I B E R S E C U N D U S .

At mihi (1) jam primo digessit Musa
 libello

Sancta maritalis jura, fidemque thori.
 Nunc sobolem qua lege parens infor-
 met uterque,

Exequar; incepto femina, virque fave.
 Tu modo, Lojolide, nam non ego Phocydias undas.
 Nec moror Aonias, numina vana, Deas;
 Tu modo, Lojolide, teneat quo littora sospes,
 Dirige nutantem per maris alta ratem.
 Multa quidem terris, & munera magna dedisti,
 Complexus meritis Solis utrumque latus;
 Per te immane freinens, abjectisque Hæresis armis,
 Ad Styga turbatos pallida flexit equos.
 Vana superstitio, quamvis Oriente remoto,
 Sensit victrici spicula torta manu.
 Tu senium emendas morum, & frigentia mundi
 Secla, tuo fervens igne calere jubes.
 Cum tamen hæc ageres, multò & majora, colendæ
 Prima juventutis pectore cara fuit.
 Sensit magnanimum votum; concussaque ab iino
 Ter, quater inferni mugit aula Jovis.
 Ego age, sancte meis Pater o, conatibus adsis,
 Dum tua, qua possum, fervida vota sequor.

Non

Non ea vis animi, prima ad cunabula Solis,
 Strenuus ut miles sacra Latina feram;
 Nec mihi, quo vitiiis marcentia pectora carpam,
 Tantus in exiguo spiritus ore sonat.
 Meque Stagyraeis fixum impallescere chartis,
 Mentis iners acies, ægraque membra vetant.
 Quod licet, Ascræa vates operosus in umbra,
 Carmina formandis moribus apta cano.
 Instituoque domum; quæ si bene floreat una,
 Urbs mihi culta fatis, cultus & orbis erit.
 Audior: ecce sacræ nutant in vertice laurus,
 Flammaque ter nostras lambere visa comas.
 Ergo, quod instat, agam; sed, quo res ordine constet,
 Principium, (2) mater, carminis esto mei.
 Quis dubitet, quin prima bonæ sit cura parentis,
 Lactis ut infanti sedula præstet opem?
 Lac (3) cibus est hominum primus, lac esca ferarum;
 Lacte vigent homines, lacte vigentque feræ.
 Scilicet ejusdem est, primæ qui munera vitæ
 Tradidit, ut vitæ pabula prima ferat.
 Terra sit exemplo; quidquid parit, ordinæ certo
 Educat immenso, mater opima, siuu.
 Par est in catulos rabidarum cura ferarum,
 Ubra dum tendunt turgida lacte, suos.
 Ovaque deciduo turgescere semine cernis,
 Ducat ut hinc fœtus lactis alentis opem.
 Ergo feris, scopulisque parens immanior ipsis,
 Lac dare quæ reuat, si modo possit, erit?
 Si minus hæc moveant, thalami dispendia saltem,
 Tristiaque indignæ respice damna domus.
 Filius hic moritur, morbus gravis incubat illi,
 Luridus alterius pallor in ore sedet;

Ipsa mali tanti, nutricis ad ubera mater
 Pignora dum thalami misit alenda, fuit.
 Hinc minor in matrem (4) reverentia; cujus amorem,
 Lacteolo sensim combibit ore puer.
 Infandas si passa vices, infaustaque quondam
 Marte sub adverso prœlia Roma tulit,
 Tunc fuit, immensis cum Coriolanus in armis
 Inferret patriis impia signa focis.
 Sæva fames isthinc, illinc lunata premebant
 Agmina, spesque urbis nulla labantis erat.
 Patritia de gente viri legantur ad hostem,
 Non tamen armati stœtitur ira ducis.
 Sternitur huic supplex squalenti in veste Senatus,
 Mœstus inorata pace Senatus abit.
 Ipsa ducis conjux, nuruum comitante caterva,
 Mittitur, infectis rebus & illa redit.
 Castra petit tandem nati Veturia mater,
 Hæc super extremis anchora rebus erat.
 Et simul ostendens, quæ præbuit ubera quondam,
 Hæc, hæc, quàm Romam, nate, ait, ante feri:
 Ut tibi sum mater, sic Roma est mater utrique,
 Si non vis uni parcere, perde duas.
 Filius huic contra: Romam, Veturia, vici:
 At tua dum monstras ubera, vincor ego.
 Casside tum positâ repetita dat oscula matri,
 Et longa muros obsidione levat.
 Non ita sanguinei mater scelerata Neronis;
 Quæ nati perit calcibus icta sui.
 Quid facis o mater; cur, non hic ubera nato
 Objicis? hæc retegas si modo, sospes cris.
 Lactis opem infanti quæ nunquam præstitit olim,
 Ubra non illi cur sua monstret, habet.

Sæpe quis in natis corrumpi germen avorum,
 Et gentile decus degenerare dolet;
 Quid mirum? viles nutrix cum lacte bibendos
 Si mores puero, vilis & ipsa, dedit.
 Sæpe pater mitis, sæpe est placidissima mater,
 Indole sed dispar natus utrique tamen;
 Consule nutricis, quæ præbuit ubera, mores;
 Hei mihi! quam duris moribus illa fuit!
 Quam bene consultum, Pharii dum gurgite Nili,
 Per vitreas (5) Moysem cymbula ferret aquas;
 Certus Idumæam Pharao jam perdere gentem,
 Consilium sævæ callidus artis init.
 Matribus Ifaciis, lætenti ætate vocarent
 Ad sua ne natos ubera, lege vetat.
 Talibus auditis, Moyseis mæstissima mater
 Concidit, atque diu muta dolore fuit.
 Ne Moysem lætet, prohibet lex sæva Tyranni,
 Fortior at quavis lege jubebat amor.
 Surgit, & hoc saltem, Pharao, non, dixit, habebis,
 Ut meus hic diro concidat ense puer.
 Ilicet Infantem noctis complexa per umbras,
 Evolat, & Nili littora nota petit.
 Ora palustris erat, limosis obsita canuis,
 Quam circum frutices, raraque fagus adest.
 Lintrem fagineo de cortice format, & apte
 Construit artifici juncea texta manu.
 Velum defuerat, capitis sibi lintea coilo
 Demit, & exiguæ vela dat apta rati.
 Littore dein Nili consistens, ultima mater
 Oscula dat nato, fervidiora tamen.
 Mox ait, i placidas Nili portande per undas,
 Digne minus misera candide matre puer.

I, tibi fortunam meliorem quære ; quid hæres ?

Nescio quid vultum, nate, timentis habes ?

His tibi, ne dubita, Pharao fugiendus in undis,

Hac una poteris sospes abire via.

Legitimum, regalè fuit qui maximus amnis,

Mitis in infantem, justus & esse volet.

Non ita qui Pharia nunc regnat in urbe Tyrannus ;

Ille magis sævum tygride pectus habet.

Et vos, ruris aves, & monstra natantia, quæque

Incolitis vitreos, squammea turba, lacus,

Vertite prædam aliò ; qui nullum læsit, ab ullo

Non est quod lædi debeat, æqua peto.

Omnibus jam perge bonis ; lintremque paratum,

Heu ! dolor æternus, nate, future subi.

Teque tui similes circumvectentur amores,

Matris & in primis vela gubernet amor.

Dixerat, impulsuque levi promovit in undas

Lintrem, inhians animo, luminibusque sequens.

Longior obtutum sed postquam sustulit aër,

Linquitur atque animo deficiente cadit.

Nile pater, quæ bella sinu, quæ funera portas,

Dum puerum hunc patrio nescius amne vehis !

Quantus hic Ægypto terrorque, metusque futurus,

Quanta Palestinae gloria gentis erit !

Forte puellares, ripæ ulterioris ad undas,

Ducebat regis filia pulcra choros ;

Spumeus huc puerum cum fluminis appulit æstus ;

Inter femineos deposuitque pedes.

Ut fit, vimineo detractum cortice in ulnas

Sustulit infantem quæque puella suas :

Quarum aliqua, o quantum miserandæ matris in illo est !

Matre humili natum forma vel ipsa negat.

Altera,

Altera, nil dejecta tuens mox lumina, vultum
 Nescio quid nobis triste minantis habes.
 Sed tamen ut fatis fieret via certa futuris,
 Et caderent sævi mox Pharaonis opes,
 Cedite jam sociæ, tum regis filia dixit,
 Mater ego pueri matre carentis ero.
 Quæritur huic nutrix; lac tecto nomine matris
 Contigit infanti mater ut ipsa daret.
 Quare, agite, o matres, defungi munere vestro
 Ne grave sit: matris ferte libenter onus.
 Si nequeat mater, quærenda (6) vicaria lactis
 Nutrix, quæ matris possit obire vices.
 Docta sit infantum partim prævertere morbos,
 Partim Præonia pharmaca ferre manu.
 Norit taniolis corpus constringere; zona
 Ne sit laxa nimis, ne nimis arcta premar.
 Parca meri quoque sit, ne fors non sobria, mixtum
 Instillet puero lacque merumque simul.
 Sunt, qui cessantem nolint pigrescere, lactis
 Ut magis excocti profluus humor eat.
 Sunt, qui præcipiant, ne tristibus anxia curis,
 Ad sua lactentes ubera forte vocet.
 Occultos animi referunt namque ubera mores,
 Et lac turbari, mente pavente, putant.
 Non ego (7) vix natos gelido mersare sub amne,
 Aut jubeo dura ponere corpus humo:
 Hoc armis assueta magis, quam commoda paci
 Fecerit in cives Sparta severa suos.
 Mater ad Eurotam partu resoluta recenti
 Cum puerum gelidis torva lavaret aquis,
 Aut digito Cererem pendentem ex arbore monstrans,
 Diceret, hanc jaculo, si sapit, ante petas.

Aut

Aut clypeum lævæ infertans, hunc, nate, parenti

Aut refer, aut super hoc mox referare mihi.

Barbaries quondam hæc fuerit, vitæque ferinæ

Cultus, nunc aliis moribus esse juvat.

Quanquam, o quid feritas, vel quid truculentia morum

Inter bella potest, inter & arma magis?

Quam mite ingenium, mollitaque pectora sanctis

Legibus, ad mores cultaque vita togæ.

At Lacedæmonii cum stabant scita Lycurgi,

Jura simul terræ Sparta, deditque mari.

Scilicet imbelles non multum vincere Perfæ,

Fractaque deliciis pectora, laudis erat.

Vicit Sparta quidem, sed dum fera bella moveret

In populos quondam Martis ad arma rudes,

At simul ad pacis, queis Græcia præstitit, artes,

Militiæ adjunxit munera; Sparta, jaces.

Sic est, civiles, pacisque ad munia facti,

Et gens naturæ sponte togata sumus.

Arma manu inviti capimus, cum legibus uti

Non licet, Astrææ Marte gerente vices.

Otia sed sumptis, pacem & spectamus in armis,

Hæc acuit gladios, inflat & ipsa tubas.

Hinc (8) puer extemplo, procul horrida bella faceffant,

In studia, & mores pacis alendus erit.

Non tamen hinc nimio solvenda infantia luxu,

Nec via sternenda est mollis, inersque viro.

Quis furor Oebalio reptare in murice semper,

Semper & in verna corpus habere rosa?

Proh pudor! enervi quam surgunt languida cultu

Corpora; quot fatis auximus arte vias!

Vix puer exoritur, cunis affusa voluptas

Sternitur, hunc juris clamat & esse sui.

Flore coronantur cunæ; concentibus aër
 Perstrepat, ad sonitum vagit & ille lyræ,
 Corruptasque prius Cilicum sufficibus auras,
 Quam sinceri haustus ætheris ore bibit.
 Lac imbellè trahit, quod muneris inscìa tanti
 E tumidis nutrix exprimit uberibus.
 Dein avidæ tuceta gulæ præbemus, & offas,
 Vinaque confuso lacte bibenda damus.
 Quid loquor armillas, quid tot redimicula collo,
 Aptaque stringendis vincula brachiolis?
 Hinc fugit in præceps, puerumque averfa tuetur
 Virtus, nacta mali corporis hospitium.
 Ergo mihi tenerum corrumpere mater alumnum
 Deliciis caveat sæva, nocensque suis.
 Quin, qua parte potest, lætèntia membra labori
 Firmet, & ad vitæ munia dura paret.
 Sæpe pitissanti neget ubera grata puello,
 Sæpe neget cupidæ mellea crusta gulæ.
 Quid de (9) veste loquar? non hæc sit perlita fucò;
 Simplicis a pueri pectore fucus abest.
 Non onerosa sua corpus sub mole fatiget,
 Laxa sit, ad talos longa nec usque fluat.
 Dum calor exuperat, patiens dum frigoris ætas,
 Tegmina sint capitis nulla, jovemque ferat.
 Sic bene duratus ventos ridebit & imbres,
 Olim vir factus, factus & inde senex.
 Tollite femineos, muliebria firmata, comptus.
 Quis furor est sexum dissimulare suum?
 Turpe maris cultu teneram prodire puellam,
 Turpe est feminea veste latere marem.
 Scyria si vestis fortem labefecit Achillem,
 Fregit & Herculeas Lydia palla manus,

Quid fiet nobis ? quis robur desit Achillis,
 Nec labor est nostræ fertilis hydra manus.
 Iste, vir, atque senex, patriaque senator in urbe
 Molle quid in gestu, femineumque sapit :
 Si graditur, tenero sua fert vestigia gressu,
 Si loquitur, blæso frangit in ore sonos.
 Desine mirari ; primis qui vixit ab annis
 Femina, nondum animos induit ille mares.
 Nec mihi displiceat, si vitæ signa futuræ
 Sint vestes ; tacitum vestibus omen inest.
 Hunc toga parva tegat, vel tunc puerilibus annis,
 Præmia qui patriæ crescit ad ampla togæ.
 Civica signa ferat, qui munera civis obibit,
 Munera quique fori, congrua signa foro.
 Da galeam capiti, si prælia poscit, & arma,
 Ornet & exiguum parva machæra latus.
 Deme comas capiti, si sit formandus ad aras,
 Circinet & tenerum parva corona caput.
 Gufmani magni doctam vel gestet abollam,
 Si sit Gufmano, matre vovente, sacer.
 Pauperis aut Umbri si numine fretus in auras
 Venerit, intorta cannabe cinctus eat.
 Hæc de veste fatis : quid si dum gestit, ovatque,
 Obvia quæque domi sternat, agatque puer ?
 Sæpe (10) periscelides mater sibi plorat ademptas,
 Sæpe illisa solo murrhina vasa dolet.
 Clamat, & ancillis nil tale merentibus instat,
 Et peragit furti, voce minante, reas.
 Quid quereris miseranda parens ? tuus ille protervus,
 Dum sine lege ruit, crimen alumnus habet.
 Si vis ergo tuum compescere, mater, ephœbum,
 Da puero semper, quo teneatur, opus.

Et nunc Architzæ, plectrum puerile, tabellam,
 Nunc tenerâ tractet tinnula fistra manu.
 Pendeat ex humeris argentea lamina, cujus
 Lætus ab excussæ gaudeat ille sono.
 Nec desint curvo ramosa corallia flexu,
 Bullaque, quæ teneros pendeat ante sinus.
 Absit (11) ab ancillis, ne, dum servilia spectat,
 Servili discat vivere more puer.
 Absit & a famulis, quorum mala lingua, procaxque,
 Doctaque per turpes fallere sæpe dolos.
 Nec minus (12) impuris varientur tecta figuris,
 Nil nisi ut ingenuum spectet in æde, cave.
 Huccine deventum est, ut crimina picta per artem
 Depravent mores, arte juvante, bonos?
 Cumque forent exempla patrum pingenda, rediret
 Unde iterum oblitto in pectore laudis amor,
 Nunc tener in tabulis Veneri dilectus Adonis
 Pingitur, aut Phrygius raptus in astra puer,
 Aut flores discincta legens Proserpina, vel quam
 Juppiter in speciem lusit adulter avis.
 Turpia dum viles peragunt spectacula mimi,
 Quis dubitet, puerum quin & abellæ velim?
 Apta tamen (13) ludis cum jam puerilibus ætas
 Venerit, in ludos, matre jubente, vacet.
 Quis teneat flammam, cum proximus ignis aristis
 Serpit, & huic vires turbidus Eurus alit?
 Præcipites quis frænet aquas, dum monte volutus
 Spumeus effusis spargitur amnis aquis?
 Quis teneat puerum primæva ætate calentem?
 Mobilis hic undis, mobilis igne magis.
 Lusibus ergo vacet, sua diligit otia virtus:
 Et quiddam in ludis grande subelle solet.

Lusit Amiclæus parvo cum Castore Pollux,
 Ledaque spectatrix inter utrumque fuit.
 Lusit & Æmonio torvi Chironis in antro,
 Cujus jam manibus debitus Hector erat.
 Nestoraque Argolici mentemque, decusque Senatus,
 Credibile est nucibus continuasse nuces.
 Ipse etiam austeri Zeno præceptor Honesti
 Vectus arundineo, dum puer, ibat equo.
 Quod fecere viri, celeberrima nomina, tanti,
 Non faciat nostra cultus ab arte puer?
 Nolo (14) novis ludis studeat puer; ordior isthinc,
 Hæc patet ad monitus area prima meos.
 Hei mihi! quot turbas puer hic novitatis amator,
 In patria factus grandior urbe feret!
 Lusibus in mediis nova dum Catilina studeret,
 Prodidit ingenii semina prava sui.
 Quod rixator erat, ludo præsentè, Cethegus,
 Hinc celer ad rixas, pronus & arma fuit.
 Lude puer parcè; commendat gratia ludum,
 Si modus in ludo, quem decet esse, subest.
 Æs ubi concrepuit, quamvis sint florea rura,
 In sua tecta celer parca recedit apis;
 Non satis at rauco, fœdissima corpora, fucos,
 Quo minus insultent floribus, are voces.
 Ora iamunda luto, pulsataque tempora pugnis
 Absint, & scillæ, lite furente, comæ.
 Odi, cum resonant puerilibus atria bombis,
 Ictaque vicinæ perstrepat aura viz.
 Turpe, micare manu, turpe est agitare fritillum;
 Ludere par, impar mosque, pudorque vetant.
 Ah! cave damnosam digitis tractare papyrum,
 Quæ gerit in picto signa dolosa sinu.

Non probo serviles luctæ sub imagine ludos,
 Ne labor immodicus crescere membra vetet;
 Non probo, qui speciem turpant ludentis, & ora,
 Moribus aut aliquid vile subeile notant.
 Ingenuos, facilesque probo, (15) præcurrere virtus
 Quos sibi, quos studiis vellet Apollo suis.
 Curia sit, parvumque forum, parvusque Senatus,
 (Si tener his natus lusibus aptus erit.)
 Hic modo caussidicum se præbeat, & modo torvi
 Damnet sollicitos judicis ore reos.
 Sive paludatus demillò syrmate, tractet
 Principis in morem ludicra sceptrâ manu.
 Nunc ducis in speciem socios hortetur, ut arcem
 Invadant, compar ducat & agmen eques.
 Si leviora placent; leviores suffice lusus;
 Hic puer ingenio est acrior, ille minus.
 Anseris est ludus; facit hic flaventibus annis
 Ludus; ab hoc tempus fallere discat iners.
 Est matronarum bicolor quoque tellera, tractet
 Hanc quoque, matre rudes præveiente manus.
 Trufitet & follem, quem discolor ala coronat,
 Si spectes, fertur more volantis avis.
 Impellatque pilas, qua janua surgit, eburnas,
 Parte latina sui, græcaque parte sui.
 Dulcibus interdum fabellis commodet aures,
 In quibus occulti semina moris erunt.
 Et modo Cœlicolis altaria flore coronet,
 Nunc struat infanti parva sacella Deo.
 Hactenus (16) ad septem puerum perduximus annos,
 Et pars est libri prima peracta mei.
 Nunc totidem septem donec pubescat ad annos,
 Qua pater hunc formet sedulus arte, canam.

Gaudeat, & doleat (prima hæc sit regula morum)

Ut decet, & virtus præcipit ipsa, puer.

Ut cythiso lætantur apes, ut credulus esca

Piscis, ut arbutæ fronde trahuntur oves,

Melle sub infido sic dum tegit arma voluptas,

Illæ viros laqueis captat, & illa fenes.

Sed magis ante fores, primævaque limina vitæ

Excubar, & pueris clam nocitura sedet;

Virtutique prius quam sit bene structa, latenter

Immigrat in vacuam corporis illa domum,

Jura dat, & sensus ad sese hic allicit omnes,

Sceptraque regali ferre recusat heræ.

Ergo voluptatem sitientibus abstrahe labris,

Neve puer pleno combibat ore, vide.

Ordior a somno: res jucundissima, somnus,

Grata viris, pueris grata sed illa magis.

Nocturno ceu rore vigor languentibus herbis

Advenit, æstivo cum cane fervet humus,

Sic juvenes turgent somno, si parcus, & horas

Non ultra septem continuatus erit.

Cætera das morbis; pigro stupet inde veterno

Mens, & perpetuus pallor in ore sedet.

Nec taceam, teneros deceat qui victus ephæbos,

Hæc quoque res monitis non aliena meis.

Non placet in dapibus luxur puerilibus; esca

Sit brevis, atque frequens, non onerosa tamen.

Adjicit in flammam flammæ, serpentibus addit

Virus, qui puero vina bibenda sinit.

Quod si forte dapes studio festinus anhelo

Appetit, amota subtrahe lance dapes.

Pocula plena mero vult exhaurire? jubeto,

Temperet infusâ pocula parcus aquâ

Dulcia

Dulcia quin puero quæ dat potanda voluptas,
 Ne bibat, asperso pocula felle line.
 Si clam forte penu furunculus auferat escas,
 Matris & e gremio crustula surripiat,
 Si gerris avidas præbet scurrilibus aures,
 Negligit aut rigidi iussu parentis iners,
 Si fratrem pugnis cædat, charæque sororis
 Turpiter infixis unguibus ora notet,
 Pœna sit erranti; sed commoda pœna legatur,
 Quæque sit ad pueri crimina facta magis.
 Cernuus in parvo tunc mensæ pranditet orbe,
 Parca sed huic solas mensa ministret aquas.
 Vere novo cerasos, Autumno poma negabis,
 Et quæ grata magis noveris esse gulæ.
 Quin dolor (17) emendet potius, quæcunque voluptas
 Peccat, & ad scuticæ lora timenda vocet.
 Vilibus & pœnis surgentem in cornua fastum
 Comprime, si pueri in vertice surgit apex.
 Nunc aures stolidi gestet pudibundus aselli,
 Nunc sedeat curto fuisse dolandus equo.
 Hæc mihi præsertim placeant, si nulla Minervæ
 Cura sit, & doctas oderit ille Deas.
 Si mala verba tamen vix primo e gutture tantum
 Exciderint, dispar pœna legenda tibi est.
 Vel fictis illum colubris terreto, vel atrî
 Æthiopis speciem ficta per ora cape.
 Cancer & occurrat chelis extantibus asper;
 Janua qua duplices pandit hiulca fores;
 Mater & o, clamet, specie deterritus illa,
 Devoror, o celerem fer, bona mater, opem.
 Non erit ut posthac, fuerit qui talia passus,
 Impuro turpes promat ab ore sonos.

Forsitan hic nostra subtristis in arte magister,
 Et videar pueris commodus esse parum.
 Dummodo sed prosum mea per præcepta; severus
 Non ego detrecto, tristis & esse nimis.
 Quam bene cui nocuit Venereis damnosa libido,
 Sustinet admotas in sua membra faces:
 Quam bene vix gelidâ guttur perfundit anhelum,
 Cui nocuit largi copia sumpta meri.
 Peccandi causas si præbet, & arma voluptas,
 Corrigit hanc medicâ poena, dolorque manu.
 At ne servili (18) declinet more parentem,
 Dum sibi carnificem semper adesse putat,
 Tristia tunc puero quæ dat, subamaraque virtus,
 Ut bibat, asperso pocula melle line.
 Si bene conficiet puerilis pensa Minervæ,
 Si monitis facilis sit, docilisque domi,
 Si bene Davidicum persolvat carmen ad aras,
 Publica dum mystes sacra verendus obit,
 Si magnæ titulos, & nomina mille Parenti,
 Creber & ingeminet more precantis, Ave.
 Crustula tunc, globulosque dato, Ligurumque placentas,
 Quas de seposito melle laborat apis.
 Nec pigeat picta nati donare laborem
 Icone, sed punctim picta sit illa, vide.
 Cereus aut agnus monumentum detur amoris,
 Quem Phrygiâ pupugit sedula mater acu.
 Non ego sum, qui dura velim, qui tristia semper,
 Sit procul a nostris moribus iste rigor.
 Me juvat in puero nunc signa videre dolentis,
 Et nunc lætitiæ signa videre juvat.
 Gestiat interdum, sedeat modo, cernuus oret
 Nunc mihi, nunc studeat, nunc quoque persistet iners.
Nunc

Nunc mihi nugetur totus, nunc seria totus
 Mente agitet tacita, torvus amabiliter.
 Aspicias ut laxas modo det, modo ducat habenas,
 Qui premit indocilis colla magister equi?
 Carbasa nunc vento pandit, nunc subtrahit idem,
 Qui sibi commissam dirigit arte ratem.
 Sic bene qui didicit tractare Machaonis artes,
 Multa dat ægrotò, multa simulque negat.
 Tu puero nec cuncta tuo concede, negave,
 Et modo mollis in hunc, & modo durus eris.
 Disciderit vestes? (19) mater studiosa lacernam
 Sarciat; armillas fregerit? adde novas.
 Cum tamen in mores plusquam pueriliter audax
 Peccat, tunc rigidi jura tuere patris.
 Dum templis constabit honor, memorabitur Heli,
 Cumque Heli Phinees notus, & Ophnis erunt.
 Felix ille quidem, si vel sine prole fuisset,
 Vel si peccantem corripuisset, erat.
 Grande Sacerdotis senio tardatus, & annis,
 Pro se dat natis munus obire pater:
 Thure vaporatas jam victima multa per aras
 Stridet, suppositis rite cremanda focis:
 Optima fuscinulis, quæ visa tridentibus illi
 Extà sibi tollunt, deteriora litant.
 Num poterant juvenes peccare licentius? addunt:
 Per nova criminibus crimina facta via est.
 Ecce Palæstinis stuprum intentare puellis,
 Infandum! ante aras audet uterque sacras.
 Crimine quo viso, densâ caligine septa
 Fluxit sanguineis Numinis arca notis:
 Ipse fugit populus scelus averfatus, & aris
 Debita qui ferret munera, nullus erat.

O bene! quod natos tandem jam corripit Heli;
 Sumit & irati, quæ decet, ora patris.
 Qualiter in paleis errat sine viribus ignis,
 Et leviter Zephiro mota tremiscit aqua,
 Divini vindex sic Heli lentus honoris,
 Segnis & in natos sic fuit ira patris.
 At non sera fuit tanto pro crimine pœna,
 Admovitque manus ultor ad arma Deus.
 Ecce vir aspectu se se venerabilis offert,
 Cui mentum barbæ densus obumbrat honos.
 Hispida pellis obit, præcinctaque cannabe corpus;
 Zona coercerat tortilis ære latus.
 Mox ait (absistunt dicentis ab ore favillæ,
 Fallor? an irato fulgur ab ore jacit?)
 Sic pater instituis natos? hæc credita templi
 Cura? Sacerdotis sic grave munus obis?
 Numinis irati mollis non nuncius adsum,
 Quæque tibi impendent, proxima fata cano.
 Bella Philistæis quæ surgunt horrida terris!
 Quot video fortes signa movere duces!
 Quæ fuga! qui nostro spumabunt sanguine campi!
 Flumina quot video cæde rubere novâ!
 Arca Dei indignans fœdâ se gente teneri,
 Ibit in hostiles præda pudenda manus.
 Clade pari affectus Phinees morietur, & Ophnis,
 Impastisque dabunt corpora cæsa lupis.
 Tuque dolens serò fracta cervice jacebis;
 I nunc, & natos corripe, lente pater.
 Dixit, & in tenues ceu fulgur vanuit auras;
 Fudit & excusso bella, metumque sinu.
 Dum favet ingenium, puerique recentior ætas,
 Increpet hunc fortis voce, minisque pater.

Oscula dum ferret nimium fraterna forori
 Ammon, tunc melius corripiendus erat.
 Matrem nacta magis fuerat si Dina severam,
 Cum probro haud ultra limen itura fuit.
 Nec vos (20) decipiat, primo sub limine vitæ;
 Crimina quod peccat non nisi parva puer.
 Dum novus est unguis, Lybiæque adolescit in antro,
 Tractantum patitur parva læna manus;
 Fac rigidi crescant ungues, fac vellus in armos
 Descendat; veniet quanta ruina gregi!
 In mare septeno qui fert se gurgite Nilus,
 Portat & ingenti bellica rostra sinu,
 Rivus aquæ tenuis primis in fontibus ante,
 Quem saltu pastor transiliisset, erat.
 Hic qui nunc subitam ferus excandescit ad iram,
 Torvus & obliquo lumine sæpe sedet,
 Parva quidem peccat, quia parvus peccat, & iræ
 Materies parvæ non nisi parva subest.
 Ira tamen crescet puero crescente; feracem
 Suggere materiem, quantus hic ignis erit!
 Hic puer est nimium genialis: lumina vertit
 Huc, illuc, fronti nec pudor ullus inest.
 Lascivis nollem devinctus amoribus olim,
 Heu! trahat in præceps seque, suamque domum.
 Nonne vides vestes discinctus ut ambulat alter,
 Nullius & curam fronte decoris habet?
 Quid, si forte domus cum vir tractabit habenas,
 Gentiles patrii dissipet assis opes?
 Indole (21) quin etiam qua sit quoque noscite, vester;
 Quoque sit ingenio præditus, ante puer.
 O quantum natura facit, felicia mentis
 Semina si quondam mater amica dedit!

His breve monstrat iter virtutis; & obvia quæque
 Innuat, & faciles ad bona summa vias.
 Longum iter est aliis per dura, per aspera semper;
 Laus & inaccessio figitur alta loco.
 Hi semper fera bella gerunt; pax nulla; domique
 Plurima quæ superent monstra, forisque manent:
 Pax aliis immota datur; sine sanguine laurus
 Parta triumphali tempora fronde tegit.
 Aureus hic totus puer est; huic aurea quondam
 Credibile est triplices pensa dedisse Deas.
 Factus ad ingenium virtutis, amabile quiddam;
 Dum loquitur, spirat; quidquid agitque, decet.
 Talis erat Samuel, quem candida vestis obibat,
 Dum templi sacras cursitat ante fores.
 Talis Abel fuerat, dum poma novella Tonanti
 Ferret, & intactam de grege pastor ovem.
 Alter at est ferro totus compactus, & ære,
 Hei mihi! quam Clotho ferrea pensa dedit!
 Horridus aspectu, truculentus; ridet, inepte
 Ridet; quidquid agit, semper ineptus agit.
 Talis erat duris gaudens venatibus Esau,
 Cum peteret sævas, sævior ipse, feras.
 Talis erat primis asper Lamechus in annis,
 Uxor cui primo non satis una fuit.
 Quidquid erit, dura vel sit puer indole natus,
 Vel facili, solers fingat utrumque pater.
 Nemo adeo ferus (22) est, qui non mitescat ab arte;
 Quod natura negat, suppleat artis opus.
 Arte vides Cereri duros mansuescere montes,
 Densa ubi jejuni glarea ruris erat.
 Quique prius pressis ferus insultabat habenis,
 Edomito sonipes accipit ore lupos.

Fusile sed caveas tentes opus ; arripe scalprum ,
 Et lento natum cæde labore , pater .
 Dum licet , & facile est , votis puerilibus obsta ;
 Quæ concessâ nocent , sæpe negata juvant .
 Ludere forte cupit : ne ludat ; visere pompam :
 Abstineat ; mimis poscit adesse : nega :
 Quin magis optatis contraria præcipe quædam ,
 Et sua conantem frangere frena , rege .
 Tempa petat , si rure cupit fortasse morari ,
 Forte theatra cupit , rura negata petat .
 Hic , qui nunc curvus (23) se prodit ramus in auras ,
 Flexus in adversum sit modo , rectus erit .
 Durior oris equus consistit sæpe ; suburge ;
 Pugnantemque retro flecte , vel Eurus erit .
 Otia præsertim primis fac vitet ab annis ,
 Otia sunt omnis semen , & esca mali .
 Quem labor exercet , liquidis argenteus undis ,
 Ruris amor rivus , Nâiadumque fluit .
 Est odium pastori , ruricolisque Napæis ,
 Qui lentæ torpet more paludis iners .
 Otia dum peragit vitreas Narcisus ad undas ,
 Occidit infano tortus amore sui .
 Lentus amor florum , carpenti & poma cupido ;
 Thyodamantæum gurgite merfit Hylam .
 Nempe quid est , quod crebra puer suspiria ducit ;
 Inficit & teneras , igne micante , genas ?
 Cur faciem fingit , cur crines necit in orbem ?
 Nullus & a fixa crinis aberrat acu ?
 Ingenuæ non ulla super jam cura Minervæ est ,
 Odit & Aoniæ murmura grata lyræ .
 Tempa minus magno celebrat devota Tonanti ,
 Negligit & Cereris liba verenda sacræ .

Obsidet alta pios, turpisque senecta libellos;
 Quæis sua virgineus temperat arma pudor.
 Scyria nunc illum Phillis, vel mollis Amyntas
 Detinet; hæc sitiens docta venena bibit.
 Quidquid & excerpit fidi pastoris ab ore,
 Protinus infixo sedulus ungue notat.
 Sæpe pater secum, miratus talia, dixit,
 Cur meus hic non est, qui fuit ante, puer?
 Occidit ille vetus, sic est, puer; alter ab illo
 Successit, dispar sed tamen ipse sibi.
 Nescio quid nocuit (24) vicinia: vidit, & hæsit,
 Captus ab insidiis, vafra puella, tuis.
 Otia fecerunt, ut amaret; inutile tempus
 Dum fuit, hoc pharetram tempore solvit Amor;
 Dirigit & sævas, Vulcania tela, sagittas,
 Ulla nec in vacuum tela rotata volant.
 Dum pastor, dum fida canum custodia cessat,
 Incustoditum perdit ovile lupus.
 Dum nox, dum vigiles somnoque, meroque sepulti,
 Arcem qui subito diruat, hostis adest.
 Dum pigra mens nullo se se custode tuetur,
 Nullus & excubitor, consiliumque domi est;
 Tum tacitus surrepit Amor; vexillaque victor
 Explicat, & capta mentis in arce sedet.
 Da puero quod agat semper; vel inertibus horis
 Ne sit iners, satagat provida cura patris.
 Materiem si forte domus nil præstat agendi,
 Auctor eris, quid agat, quærat ut ille foris.
 Rura petat potius, mandataque certa colono
 Pro te, dum podagra tortus es ipse, ferat.
 Mitte salutatum cognatos, visat amicos,
 Expediat quædam, teque jubente, foro.

Claustra, sacrosque adeat primo de mane penates,
 Quos colit Umbriadum Numine plena choors.
 Nec Lojolea rigidus de gente Sacerdos
 Desit, virtutis quo duce signet iter.
 Si nihil ista juvant, venatu membra fatiget,
 Fallat & incautas gausape tectus aves.
 Sæpe inconcessam pellit concessa voluptas;
 Vanescitque vetus cura, repulsa novâ.
 Strymona dum tranat nemorum vastator Achilles;
 Torvus & Æmonia cuspide figit apros,
 Matris Acidaliæ fertur risidè pharetram,
 Defensus studiis, casta Diana, tuis.
 Ast ubi cessavit molli Lycomedis in aula,
 Inter femineos, femina & ipse, choros,
 Risit Amor, pharetramque movens, nunc accipe vulnus;
 Dixit, & imposito ter pede preffit humi.
 Me duce, femineis, puer, a congressibus absis,
 Si tibi mansuri cura pudoris inest.
 Nocturni cantus, debacchatæque choreæ,
 Cymbala femineâ pulsa, repulsa manu,
 Vinaque, Mexiacusque latex, & crusta Sabauda,
 Vincæque Hyperboreo cinnama odora gelu,
 Enervant animos: quid femina culta per artem.
 Dum jacet ardentes, Cypridis arma, faces?
 Mœsta Syonæi relegis qui carmina vatis,
 Carmina flebilibus deproperata notis,
 Quod prædata suos fallax sit femina sensus,
 Hanc tantis summam questibus esse vides.
 Non puer a tantis timeat sibi casibus? ætas
 Mollis, & in vitium cerea sponte sua?
 Ut vult, expectet sibi commoda tempora virtus,
 Ut se digna gerat, dinumeretque dies.

Prævenit ætatem vitium, nec longa moratur
 Tempora; dum discis, jamque docere potes.
 Difficilis cultura manet, violasque, rosasque,
 Virgineaque legi lilia digna manu.
 Proveniunt sed sponte sua mala gramina passim;
 Surgit in invisos campus ubique rubos.
 Quid, si dum veri speciem mentitur amici,
 Has male qui flammæ ventilet, alter erit?
 Tunc pudor exiit, virtusque eliditur omnis:
 Ferrea sternaci tunc juga demis equo.
 Cæruleus nautis color est, quia semper oberrant
 Illorum ante oculos cærulea regna maris.
 Vultus & Æthiopum niger est, quia Solis ab æstu
 Paullatim fuscus ducitur ore color.
 Sic malus est, quicumque malo sociatur, & hujus
 Aspectu capitur, colloquiisque frequens.
 Nec quia sit facili puer indole præditus, illi
 Attenti desit sedula cura patris.
 Quid juvat ignavum silvescens terra colonum,
 Quæ segetes largo ferret opima sinu?
 Vinca quid facili prodest in colle recumbens,
 Si pigro torpet sentibus hirta situ?
 Filius hic bona multa patri, patriæque daturus,
 Si par ingenio cultus adesset, erat;
 Desuit ingenio par cultus; ferre parenti
 Commoda, cum posset plurima, nulla tulit.
 Occupet hunc bona (25) cura patris; moresque docendo
 Formet, ut assuescat frena, modumque pati.
 Luserit æquales inter; tu testis adesto,
 Si potes, aut pro te qui magis aptus erit.
 Opprimat hic socios nimio ne jure, cavebis,
 Aut sumat justo plusve, minusve sibi.

Præmia ne victor, pœnasque reposcat acerbe,
 Pignora neve neget, si modo victus erit.
 Justa quidem primò primis assuescet in annis
 Velle, sed & juste mox quoque justa volet.
 Proderit hoc etiam; quidquid facturus honeste es,
 In partem veniat muneris ille tui.
 Largiturus eris si quid miseratus egenos,
 Pro te pauperibus porrigat ille stipem.
 Si quid solvendum, numeret puer æra, jubeto;
 Ne mox præcipiti dissipet æra manu.
 Adde simul, vitæ quantus sit fructus honestæ,
 Pax animi unde fluit, mentis & alta quies.
 Mens mala præterea quanto collisa tumultu,
 Pœna sit ipsa sibi, suppliciumque, refer.
 Hinc via paullatim fit moribus; hi quoque posthac
 In similes actus ponderis instar eunt.
 Dein ubi jam virtus firmis radicibus hæsit,
 Dulcia cultori poma datura suo est.
 Si, tamen (26) exempli monitis vis desit in istis,
 Pondere cassâ suo verba monentis erunt.
 Sic bene quæ frictu non incaluere frequenti,
 Nequicquam stipulas succina lenta trahunt.
 Sic bene qui magnes non ante paratus ab arte est,
 Segnis ad Arctoi vertitur astra poli.
 Viva domi censura pater sit, oportet; idemque
 Quod docet, exemplis imbuat ante suis.
 Scilicet egregius (27) doctor virtutis, honestum,
 Quod tu non teneas, rite docebis iter?
 Ebrius & calices inter, ructante falernum
 Ore, puer jubeas pocula parca bibat?
 Versantem talos si te noctuque, diuque
 Viderit, ut talos oderit, auctor eris?

Allicit exemplum, positum est ubicunque: sed unò
 In patre vi.n legis præcipientis habet.
 Hactenus unde boni mores: nunc persequar artes,
 Quis tenera puerum mente vacare decet.
 Grande sit exemplar (28) vobis natura, colendæ
 Debita quos prolis cura, laborque tenet.
 Cantat, ovat, saltat, gaudet natura moveri
 In pueris, uno nescia stare loco.
 Quod facit arcanis naturæ motibus actûs
 Duriter, hoc faciat cultus ab arte magis.
 Dum digiti faciles, dum vox magis apta canendo est,
 Et canat, & tenero pollice pulset ebur.
 Sic est: occulta trahimur dulcedine cantus,
 Et gens ad numeros nata, modosque sumus.
 In muri coiere fidem testudine blanda,
 Dum vocat Amphion saxa, Aracinte, tua.
 Mulcentemque feras, volucresque ad pleetra citantem,
 Orphea suspensis audiit Hebrus aquis.
 Scilicet ad mores cantus facit; otia virtus
 Hinc sua perpetuo festâ labore trahit.
 Pectora purgantur vitiis quoque, frangitur ira,
 Spes & depulso lata timore redit.
 Cantus & æthereis mentem concentibus addit,
 Attonitosque super lucida claustra rapit.
 Non tamen intortis, nimiaque ex arte rotatis
 Musica vox numeris munera tanta dabit.
 Semivir his capiat plebejas cantibus aures,
 Distorquens animos mille cupidinibus.
 Fingendis puer apta canat mihi moribus, unde
 Et curis animum, tristitiaque levet.
 Nec mihi sic cytharâ carmen meditetur eburnâ,
 Ut plus, quam deceat, doctus ab arte canat.

Æra, tubæque procul, violentaque tibia cedant,
 Non hæc ingenuas nata tenere manus.
 Squamiger hæc inflet Triton sub gurgite, ꝑ hocas
 Dum vocat immanes, squamigerumque pecus.
 Eligat illa puer, facili quæ pollice pulset,
 Quæque egeant minimùm gesticulante manu.
 Quin matura viri cum jam successerit ætas,
 Plectræ minus jubeo tangat eburna frequens.
 Publica tunc hominem, majoraque munia poscunt;
 Si bene de tota judicet arte, sat est.
 Det quoque (29) compositos librato corpore saltus,
 Dum puer occulto vividus igne calet.
 Turbinis in morem nunc hastam vibret in auras,
 Stringat & inmoto, dum redit illa, gradu.
 Bellica nunc varios sinuet vexilla per orbis,
 Nunc latus innocuo comparis ense petat.
 Ligna stat moles, cervicem imitatur equinam,
 Se se etiam hic vario pensilis orbe rotet.
 Corporis hinc motus paulatim alluescet ad omnes,
 Unde animis constat, corporibusque vigor.
 Hinc ubi bella vocant, committæque prælia fervent,
 Aptus ad invicti munera Martis erit.
 Turpe, (30) figurandi non artem nosse; figuras
 Circinet, & calamo rubra fluente notet.
 Partibus apta suis deprendere corpora, quantum est!
 O quantum est oculos non habuisse rudes!
 Hinc simul empturus, quidquid constabit ab arte,
 Non ita de facili decipiendus erit;
 Artificumque manus noscet, variosque labores,
 Et quo res pretio, quæque notanda venit.
 Ecce vocat (31) teneros formatrix Pallas alumnos;
 Hæc quoque vult annos fingerẽ Diva rudes.

Omnia

Omnia prima puer discat bene: scriptitet apte,

Atque emendato puriter ore legat.

Sic est, prima magis delectant, fortius hærent

Prima, minus multò posteriora movent.

Forfitan hic quæres, (32) privata, an publica Gymnas

Prættet? vix monitis res eget ista meis.

Publica privatis præstant: sit publica Pallas,

Publicus & doctor; publica norma placet.

Aspicias Elæo fervent qua pulvere currus,

Ut palmæ cupidos nobilis ardor agat!

Carcer ubi patuit, volat hic, super ingruit alter,

Non expectato tertius axe subit.

Sic ubi densa sedet docto sub Rhetore pubes,

Fortius extimulat pectora laudis amor.

Nec mihi displiceat, pugnae sub imagine certet

Si puerum geminos turba secuta duces.

Pœnorumque rotet puer hic vexilla, Quirino

Æmula, Romuleas ventilet alter aves.

Præmia tum ponat victoribus apta magister;

Et justam victis, quam meruere, notam.

Adde, quod hic certo doctrinae limite Pallas

Constat, quem legum publica jura probant.

Finge, vagum & nulla devinctum compede legum,

Quemlibet, ingenii quo ferat aura, sequi,

Hæresis, & fidens occultis fraudibus error,

Serperet in regni præpete membra gradu.

Ergo ubi sana magis Pallas sit publica, primos

Doctrinae latices hauriat ore puer.

Hic linguam (33) formare prius, mox simplice vero,

Et mentem, & pectus perpoliisse decet.

Felix! de rebus qui cum bene sentiat, idem,

Quæ sentit, possit verba per apta loqui.

Ille

Ille Tyrannorum fortunam jure superbam
 Despiciat, & fluxas, munera fortis, opes.
 Tu, pater, interea puerilem ad grandia nisum,
 Muneribus, puero quæ magis apta, juva.
 Auspiciis aperit Janus felicibus annum,
 Strena sit, & parvo munere lætus eat.
 Ut recreet fessas operosa gymnade vires,
 Rus petat ad paucos, vere tepente, dies.
 Sepositisque cibus privata in lance ferendis,
 Muneret hunc tremulo vertice canus avus.
 Ipsa neat puero mater studiosa lacernam,
 Qua contra brumæ frigora tectus eat.
 At non cæsaries ferro candente vibretur,
 Nec sit Orontæo mollis odore manus.
 Vix formæ succedit amor, cum Pallade Phœbus
 Cedit, & Aoniæ, turba novena, Deæ.
 Ne tamen hæc facias, si te vel Curia magno
 Districtum rerum pondere forte vetet:
 Aut proceres inter domina versaris in aula,
 Publicus aut patriæ frena Senator agis,
 Elige convictus; (34) sic uno tempore prolis
 Moribus, & studiis consuluisse potes.
 Qua vetus Agrippæ templum est, sublimis ad auras
 Tollitur, ex omni parte dirempta domus.
 Obvia porticibus se se explicat area vastis,
 Aptæ rudimentis, cruda Minerva, tuis.
 Hic choreas nectunt, hic ludicra prælia miscent,
 Nobile frænatis lucet & agmen equis.
 Atria sed nimium lentum ne prima morentur,
 Nunc aliò cum te nobilis Aula vocet.
 Aspice dispositas sublimi in fornice ceras
 Quisquis es, & magnam devenerare domum.

Aspice Romulei tot lumina clara Senatus,

Quos Tyrïi rarus muricis ambit honor.

Vis regnatrices cœli, terræque tiaras

Cernere? quas cernas, Aula superba dabit.

Patrum sacra comas queis protegit infula, turbam

Ire per immensam lumina fœlla negant.

Cum tamen innumeris pacis decorata trophæis

Sit domus hæc, studiis frigida Martis erit?

Non tot ad Iliacæ venerunt præmia palmæ,

Signa sub Atridæ, lumina prima, duces,

Non tot Achæmenios fraterna ad bella profectos

Ductores hausit Martis utrinque furor,

Quot domus ista duces præclaros protulit armis;

Seu terris gererent prælia, sive mari.

Hæc dum sæpe puer tacitus spatatur in Aula;

Hæc illi quantum ad grandia calcar erit!

Sic onerata videns generosis atria ceris

Scipio, & Æmilie clara trophæa domus,

Evertendæ animos olim Carthaginis altæ,

Bellaque præcepit mente futura puer.

Parte alia pandit vasta se mole theatrum;

Hæc quoque non unis usibus aula patet:

Namque ubi sat lusum per ludicra tempora Bacchi,

Tempora quæ focus, quæque cothurnus amat;

Palladis hæc iterum transcribi gaudet ad usus,

Totaque Palladiis perstrepat icæ sonis.

Seu juvat Aonio deducere vertice musas,

Sævaque Mæoniis bella tonare modis,

Seu Peripatheticæ rimari dogmata chartæ,

Altaque divini noscere scita Thomæ,

In medium discunt: tum circumstante corona,

Præmia quisque sui certa laboris habet.

Quanta

Quanta domus probitas! quam tuti a iudice mores!

Qui pudor, & veri quantus honoris amor!

Sensim Roma suos ad grandia format alumnos,

Et magnis rerum pascit imaginibus.

Non clypeum Mavors, non arcum semper Apollo;

Pallas & anguiferæ Gorgonis arma gerit.

Juppiter Ætnæo nonnunquam a fulmine cessat,

Et ducit nectar, qua tulit arma, manu;

Ergo per autumnum, cum Romæ plumbeus Auster

Imminet, & proceres proxima rura petunt,

Tibur secedunt, ubi vertice villa superbo

Surgit, grande tuæ, Spinula, mentis opus,

Palladis hic studiis non longum ad tempus omisissis,

Omnibus ingenuâ est cura quiete frui.

Detinet hos Anio, dum per juga spumea montis,

In medium abrupto scinditur anne cadens.

Pars genium mirata loci, se simplice pascit

Æthere, prospectu liberiore fruens:

Rùdera pars relegit, veterem spirantia fastum,

Ruraque magnificis condita Cæsaribus.

Villa sinu reduces mox excipit ampla beato,

Ingenuaque parat conditione dapes.

Mille dat hæc ludos, mille oblectamina pandit;

Hic canit, hic dulces temperat arte fides.

Ille pilam versat, quatit alter follibus auras,

Brachiaque obnubit denticulatus acer.

Rustica sæpe etiam nullo Comœdia compta,

Effundit subitos facta sine arte sales.

Dant plausum montes; reduces gratatur ab antro,

Annosum quatiens cana Sybilla caput.

At vos o lecti juvenes, spes maxima Romæ,

Sanguis ab Ausoniis integer haustus avis,

68. *VITA OECONOMICA*

Qua vos durus honos, qua somni nescia virtus

Invitat, celeri protinus ite gradu.

Florif. rum per iter, qua mollia prata voluptas

Explicat, ignavus quilibet ire potest.

Ardua virtutis via vobis, arctaque laudis

Semita, quam monstrat gloria, digna premi est.

Imbelli latuit donec Lycomedis in aula

Pelides, vixit degener ipse sibi.

Mox crepitante tuba Trojana vocatus ad arma;

Grande juventutis lumen, honorque fuit.

Quis fuit Alcide major, dnm vindice clava

Toto impacatas perderet orbe feras?

Ast ubi Mæoniæ servilia pensa puellæ

Duxit, progenies non Jove digna fuit.

Cernite quo virtus adolescat vestra teatro:

Institui quantum est principe in Urbe decus!

Roma faces vobis juvenili in pectore subdat,

Virtutis sedes Roma, decoris apex.

At tu, parve Liber, quid in altum mitteris æquor;

Cum defint cymbæ grandia vela tuæ?

Define jam tandem: deceat quæ norma juventam,

O te quam melius præcipit ista domus!

V I T A
 O E C O N O M I C A
 L I B E R T E R T I U S .

Nunc age, divitiæ (1) qua sint tibi
 lege parandæ,
 Exequar, in famulos jus & herile canã,
 O felix gens prisca virũm, meliori-
 bus annis

Edita, cum rectum vita teneret iter .

Tunc bene vivebant (2) parvo; tunc copia dives;

Cum lare parvus ager, bos & arator erat .

Nondum cæca maris visura pericula puppis

Solverat, alterius ferret ut orbis opes .

Nondum rupta sacri spiracula Ditis, ut aurum,

Montibus effossis, erueretur humo .

Ast ubi (3) dira fames & amor successit habendi;

Excidit ex tantis publica vita bonis .

Scilicet ut gemma possis potare, vel auro,

Quæ dat vina Chios, quæque Falernus ager;

Ut tua Tænariis stent atria fulta columnis,

Vestiat & Lybicas bractea fulva trabes .

Sola mali tanti scelerata pecunia causa es:

Non poteris Stygio mersa latere lacu?

Tu facis aversos Superis, coeloque rebelles,

Ad scelus, & fraudes tu via certa pates,

Auro pulsa fides cessit, vetus exulat auro

Relligio templis, & Themis alma foro;

Aurum armat fratres, auro solvuntur amici,
 Ipse nec est nati tutus ab ense pater.
 Define sed tandem tua per convicia, tanti
 Criminis immunes carpere, Livor, opes.
 Nos, nos peccamus, non res; vitiisque nocentes
 Pabula, queis crescant, materienque damus.
 Num faber in culpa est, in te si verteris ensem,
 Quem prius in sævas condidit ille feras?
 Terra parit vicina rosis aconita; quid ipse
 Præteritâ carpis sæva venena rosâ?
 uc itur hic recte, male ducitur alter ab ira,
 Hic vitii titulum, laudis at alter habet.
 Res bona (4) divitiæ: nihil ipsa pecunia peccat;
 At malus immeritas polluit usus opes.
 Auro templa Deûm decorantur; divite cultu
 Vult sua Religio templa verenda coli.
 Auro freta magis, quam ferro regia constat
 Majestas; aurum tolle, jacebit iners.
 Saturni illuvies nostros mansura sub annos,
 Auri ni pridem pulsa nitore, foret.
 Dumque vagum terris huc, illuc navigat aurum,
 Jam doinus ex cunctis gentibus una sumus.
 Hæc bona sunt auri: nunc tempus solvere puppim:
 Pauca sed in primo limine disce prius.
 Non ego divitias (5) auctor sine fine parandi
 Sum tibi; lex artis prima sit ista meæ.
 Exedit hinc animos semper timor auxius; effert
 Hoc & avarities sordida fonte caput.
 Hoc, atque illud emam; pergam mercator ad Indos,
 Stat maris extremos findere puppe sinus.
 Illinc, dives habet seu quas Panchaïa merces,
 Seu Tyros, in patriam, dona beata, feram.

Interea mensâ tristis tibi victus acernâ
 Ponitur, & raro lucet ab igne focus.
 Filia dote caret jam plenis nubilis annis,
 Uxor & in vili cyclade signat humum.
 Quid juvat aggesto recubantem duriter auro,
 Non placida somni posse quiete frui?
 Cernis, ut æsculeam recubet securus ad umbram
 Pastor, quem circum dulce queruntur aves.
 Rupe licet dura pelagi piscator ad undam
 Sternitur; ante pedes hamus, & esca jacent.
 Somno dives eget, cui sordidus ardor habendi
 Vulturis in morem corque, jecurque premit.
 Ah pereat, cuicumque facer sic nummus in arca
 Conditur, ut domino commoda nulla ferat.
 Effuge divitias, (6) sapiunt quæ fœnus, avaras;
 Quæque tibi iusti causa pudoris erunt.
 Scilicet ut quoties tua prædia viserit hospes,
 Ingerat in domini scommata mille caput,
 Atque aliquis spectans operosa palatia, dicat,
 Sordidus hæc multo fœnore struxit eques.
 Casta, bonisque volo tibi sit quæsitâ supellex
 Artibus, & nulla parte pigenda sui.
 Hæc manet hæredes; quin fluminis instar eundo
 Crescit, & in longa posteritate viget.
 Contra quæ turpes fuerit collecta per artes,
 Diffluit, atque suo rara superstes hero est.
 His ita propositis, primaque in fronte locatis;
 Accipe, qua fieri dives ab arte potes.
 Fructibus (7) e patriæ primum ditescere terræ
 Cura sit; hæc ad opes janua prima patet.
 Scilicet hæ certo redeuntes orbe per annum,
 Sunt minus instabili munera fixa loco.

Adde, quod ingenuis ortæ quoque fontibus; & nil

Unde rubor domino concilietur, habent.

Non hæ sanguinei sunt tristia munera Martis,

Quas ferus invito victor ab hoste rapit.

Aula dabit census, sed partos fraude, dolisque,

Lucra dabit mendax sæpe pudenda forum.

Quas tellus dat opes, natis dat mater alendis,

Munera deque suo promit honesta sinu.

Aspicias, ut scindi se se patiat aratro,

Perferat & duri triste ligonis onus?

Quoque magis vexata, magis respondet amice,

Cessas? ingrata de pietate dolet.

Quam male dux, sævi cui non præcepta Gradivi

Nota prius, fortes ducet ad arma manus!

Quam male, ventorum cui non vis nota, magister

Vela procellosis per mare pandit aquis!

Tu quoque, qui quæstu ditescere quæris honesto,

Quæ dat opes facilis tutaque, disce, via.

Fallitur Æeas si quis descendit ad artes,

Comparet ut magicâ sordida lucra manu.

Ter centum tonat ore Deos; Erebi que profundi

Pallida disrupto devocat ora solo.

Alter avellanæ fretus curvamine virgæ,

Quo trahat hanc auri lamina fulva, notat.

Est quoque, qui propius scrutatur viscera terræ,

Ditis & admoto lumine terret equos;

Scilicet ut longis pulsata ligonibus, illi

Testa repentinas fracta refundat opes;

Rudera vel potius signis inscripta vetustis

Eruat, aut priscâ facta sigilla manu.

Quid tibi cum vanis demens est artibus? aurum

Terra dat, at fuerit si bene culta prius.

Ergo

Ergo age, (8) quid cessas? qua prædia lege colenda,
 Discito; quidve petat, quidve recuset humus.
 Quas tibi præ reliquis præstent emporia merces,
 Quæque suis regio dives habenda bonis,
 Nobilior qua surgat equus de gente, torosos
 Signaque quæ monstrent, invalidosque boves.
 Quove loco pluris prostent venalia, quove
 Vilius, & pretium ponere doctus emas.
 Præcipue studiosus agri, non maxima tanti
 Rura tibi ad quæstum, quam bene culta, putes.
 Finibus (9) Aufoniis Levinus nomine quondam
 Vir fuit, antiqua simplicitate bonus:
 Non illi centum versabant rura juvenci,
 Innumeræ nec oves vellera secta dabant;
 Census erat pietas bene magnus; dives abunde,
 Quod sibi pauperies munda, decensque foret.
 Sæpe Deos parvi custodes ruris adibat;
 Hic mos, cum ludos pagus agebat, erat.
 Et Cereri intortam spica lactente coronam,
 Et Baccho ex hedera ferta virente dabat.
 Surgere mane novo primus, sumptoque ligone,
 Et gravibus rastris putre movere solum.
 Quod vir, idem conjux, quod conjux, filia præstat
 Nubilis, assiduo Sole perusta genas.
 Primus abundabat frumento, primus olivo,
 Primus vina cadis condere, mella favis.
 Hinc piger in vultum Livor conversus anilem,
 Ringitur his visis, tristitiemque capit.
 Mox paganorum cum turba frequentior esset,
 In medium, jacto se prius angue, tulit.
 Atque ait, hujus ager quid sit, quod semper abundet
 Præ reliquis, liquido cognita causa mihi est:

Vidi

Vidi ego cum segetes nostris transferret ab agris,
 Et sua nocturno conderet ora lupo.
 Vidi ego cum magico turbaret sidera rhombo;
 Lunaque cantatis pallida staret equis.
 Ergo impune feret? coram prætore trahatur
 Perfidus; hinc maneat debita pœna reum.
 Dicta dies aderat; prima sub luce colonus
 Judicis intrepida mente tribunal adit.
 Rustica, quotquot erant, secum instrumenta, laboris
 Attulit huc testes, certaue signa sui.
 Cernere erat longos usu splendere ligones,
 Grandiaque attritâ rastra peresa manu.
 Non deerant tortæ modico curvamine falces,
 Quæque sibi Bacchus poscit, & arma Ceres.
 Sedit ubi prætor; baculo subnixus acerno
 Rusticus, hos certo protulit ore sonos.
 Hunc bona sponte sua faciebat causa disertum,
 Quæ plus arte, caret quo magis arte, valet.
 Scilicet huc hominum devenit inertia, iniquo,
 Ut bona quæ spectat, carpere dente velit?
 En quibus accusor magicæ reus artis, ademptas
 Quodque aliis segetes, in mea rura vocem.
 Quas segetes primum? quas non severe? fatalisque
 Quas pigro macies occupat atra situ?
 Gratia Cœlitibus! nam nil, sine numine divûm
 Gens hominum in vita, quod bene vertat, agit:
 Post, manibusque meis, charæque uxoris, & isti,
 Unica quæ thalamo filia nata meo est.
 Scilicet his operum semper consortibus utor,
 Pervigil ante diem, Luciferique rotam.
 Nec desunt testes, si testes forte requirit
 Causa, venificii deprecer unde notam.

Dixit;

Dixit, & in medium terræ instrumenta colendæ
Proiicit attoniti iudicis ante pedes.
Tum graviore sono: testes si quæritis, adfunt,
Ista veneficii cernitis arma mei.
Talibus auditis mirari prætor: & istis
Pro factis, laudem jure mereris, ait:
Nec genus hoc magicæ damnandum est artis, honesti
Unde sibi victus commoda quisque petat.
Plauditur: at Stygiam se merfit Livor in undam,
In sua laudatus rura colonus abit.
Et terram (10) vestire decet quoque; consita tellus
Si bene sit, multis fructibus uber erit.
Est tibi rure bono generosæ fertilis uvæ
Vinea, ad ingenium nata, Lyæ, tuum,
At non culta satis; raro stant ordine vites,
Palmes humi serpit, vinea sepe caret;
Pone novas vites, sit vitibus addita sepes,
Ne serpant per humum, fulcra columna regant.
Rure domus vetus est, farcito; grandia saxa
Congere, si tumidis rivus abundat aquis.
Nec tu differ opus; cessantes terra ministros
Odit, & ignavas devovet illa manus.
Pascite, qui pasci cupitis: bene pascite rursus;
Vita per has hominum constat alenda dapes.
Divitiæ hæ (11) quondam regumque, ducumq; fuerunt,
Tunc, cum fraus aberat, rectus & orbis erat.
Mille boves Abram specula spectabat ab alta,
Mille & tondentes fertile gramen oves.
His quoque divitiis stabat Labanus, & ingens
Jobus, Idumæi gloria prima soli.
Sint tibi, qui fortes invertant rura, juvenci,
Quosque loces aliis ad juga panda boves.

Adde

Adde & equos, onagrosque, & aduncis cornibus uros,

Suffice & his sobolis germina lecta novæ.

Pars ad trituram, ductandis altera plaustris

Utilis, urbanis pars erit apta rotis.

Quid juvat impresso tellurem vertere aratro

Semper, & assidua sollicitare manu?

Da requiem terræ; pecori sic gramen alendo

Sufficit, intacto dum vacat illa sinu.

Artibus his addas, quæ pars est maxima census,

Lanigeras pecudes, fetigerosque sues.

At profunt in morte sues, dum sanguine cultros

Inbuit, & grata se dape pascit hyems:

Non ita lanigeræ (12) pecudes, quæ commoda vivæ,

Commoda quæ cæsæ plurima ferre solent.

Vellera sufficiunt, raro quæ pectine textor

Digerit, & lanas non finit esse rudes.

His tegimur nudi; primique immane parentis

Sorte pari crimen femina, virque luunt.

Atque aliqua in Tyrio dum se circumspicit ostro,

Nescio cujus ovis vellere compta tumet.

Lacte juvant etiam, primo quod mane per urbem

Titirus in calatho versicolore vehit.

Vel cum conficitur, mensis accepta secundis,

Expresso lactis candida meta sero.

Hinc bene cum silvis dispersum erraret in altis,

Humanum, nulla lege premente, genus,

Maxima pars ductabat oves, quod viva supellex,

Ad victumque forent semper aperta penus.

Aurea tunc vere Saturno rege fuerunt

Secula, perpetuum ver & agebat humus;

Tunc residens in valle cava, vel culmine montis;

Mulcebat saturas carmine pastor oves.

Nulla erat ambitio, puduit non tempore tali
 Cum nostra immixtos vivere gente Deos.
 Tunc Themis errabat filvis, incompta capillos,
 Cui latus innocuus pone tegebat Amor;
 Nympharumque chorus cum cornigeris Satyricis,
 Et calamo Panes carmen hiante dabant.
 Quam bene cum certis fundaret legibus orbem,
 Providus immensæ conditor ille domus,
 Diversis diversa locis bona sparfit; in uno
 Nec simul aggeffit munera cuncta loco.
 Fertilis hæc oleis, sed non ita commoda Baccho,
 Frugibus hæc tellus utilis, illa minus.
 Qui proprii regionis (i 3) erunt, circumspice, fructus,
 Dives & ex propriis fructibus esse velis.
 Plurimus in patriis si bombyx provenit oris,
 Multa tuos, cura, morus inumbret agros.
 Quod si fossilium venis, & foeta metallis
 Terra sit, e latebris erue utrumque suis.
 Felix ante alios, cui silva in montibus altis
 Tonsilis impexâ surgit ad astra coma.
 Nam licet hanc nec aret, nulloque ligone fatiget,
 Nec saturet pingui proxima tesqua fimo,
 Quin magis adversis impulsa aquilonibus, imbres
 Sentiat, & sævi tela trifulca Jovis,
 Dum domibus fert illa trabes, malosque carinis,
 Lucra quiescenti multa ministrat hero.
 Nec tu glandiferos saltus mihi despice; frangunt
 Unde sibi læti pabula grata sues.
 Nec piceæ desint, nec castaneæ hirsutæ,
 Pinus & Arcadio semper amata Deo.
 Usibus humanis qua non est aptior ulla,
 Usibus apta tuis Palladis arbor erit.

Artibus his, aliisque tibi quæsitæ supellex

Cum jam non unis creverit ampla locis,

Præfice quos (14) fidos probitas spectata ministros

Fecerit, & quorum rumor in urbe bonus.

Hoc opus, hic labor est: qui non sua commoda spectet,

Vix tibi de multis millibus unus erit.

Sæpe procurator nimium sibi multa procurat;

Pluraque quam domino prospicit ipse sibi.

Quid piger hic hæres? tua si bona negligis ultro,

Pro te qui curet non sua, rarus erit.

Hi tibi continuo patrio sunt rure movendi;

Quos sua præ domini quærere lucra vides;

Opprime & interdum; tum, quo non tempore credunt,

In tua venturum rura, subinde veni.

Et furtim submitte alios, qui singula narrent;

Sic minus agricolis decipiendus eris.

Sed magis ex usu fuerit, si prædia coram,

Aut rheda, aut celeri vectus adibis equo.

Creber adi campos, pecuaria vise frequenter,

Commoda suscepti multa laboris erunt.

Sic creber (15) quem spectat herus, præsepia visens,

Præ reliquis pingui tergoe turget equus.

Ipsa etiam domini dum passibus arva teruntur,

Nescio quo fiunt fertiliora modo.

Hactenus in terra consedimus; æquore aperto

Nunc juvat audacis pandere vela ratis.

Lucra petituræ (16) portu discedite puppes,

Jam liquidum nautis aura secundat iter.

Ominibus properate bonis; tumida æquora placet

Æolus, & vinclis noxia flabra premat.

Nereidumque chorus, Tritonumque hispida pubes,

Æquoream sternant, prævia turba, viam.

Quem

Quem sua terra juvat, cui sunt in amore penates

Ante suum sedeat, tutus ab imbre, focum.

At non Trapropanes speret ditescere gemmis,

Quas niger in viridi colligit Indus aqua.

Aspicias, ut primos remorum concita pulsus,

Sensit ab Argoo remige scissâ Thetis?

Si Minyis patriæ placuissent otia, nullus

Aurea Phryxæ terga tulidæt ovis.

Mercibus at puppes sæpe obruit æquor onustas,

Qualsque dedit, repetit pontus avarus opes.

Fallit & ipsa fidem tellus; sed aratra colonus

Ducit in infido rursus, ut ante, solo.

At mercaturis (17) rem quærere, vita putatur

Decolor, ingenuo non satis apta viro.

Audio, si tenuis, si viles indiga merces

Trahet, & indecori lucra minuta manu.

Ne tamen infido credas simul omnia ponto,

Aspice, quot laceras monstret arena rates.

Quin, collecta mari quæ lucra paraveris ante,

Accipiat stabili terra paterna sinu.

Utque tibi caveas, (18) diversa negotia solers

Instrue, diversis dives & esto locis.

Quid cunctaris aduc? nautarum in littore pubes

Lata fremit; pelago solve, age, vincla ratis.

Exportare foras nunc, nunc juvat ordine merces,

Queis tua præ reliquis dives abundat humus.

Mox tibi fac redeant peregrina merce refertæ,

Queis tua præ reliquis indiga terra, rates.

Si vendis quod vile domi, recipisque vicissim

Quod carum, parvo tempore dives eris.

Quam bene de nostris hinc copia rebus, & illinc

Pauperies merita est! sed, reor, ista magis.

Paupe-

Pauperies teneris commisit femina fulcis,
 Primaque rucolas duxit in arva boves.
 Pauperies toto commercia distulit orbe,
 Ausa per intactas æquoris ire vias.
 Aurum pauperies (19) invexit; primaque nummum
 Fecit, ut Ammericâ discere teste potes.
 Terra ferax auri, rerum tamen indigâ, vitæ
 Quas sibi communis postulat usus, erat.
 Non ibi maturis flavescens campus aristas,
 Nulla Thyonæ munera vitis erant.
 Consulitur Tellus; numen Telluris ubique
 Sanctum est; hæc adytis talia verba refert.
 In mea continuo convertite viscera dextras,
 Ossaque subjectis urite nostra focis.
 Omnibus in terris mox hæc dispergite, vita
 Sic dabitur vobis commodiore frui.
 Jussa Deæ primum non mitia visa; parentis
 Nempe quis effodiat, spargat & ossa suæ?
 Cum facer his vates nutantia pectora firmat,
 Et stulta populos Relligione levat.
 Et dubitatis adhuc magnæ parere parenti,
 Tunc quoque cum nostris usibus apta monet?
 Viscera sunt terræ, quæ montibus antra teguntur,
 Ossa reor, solidi quod magis intus inest.
 Scilicet ut montes terebremus, quidquid & intus
 Durius est, passim spargere Diva jubet.
 Talibus impulsi dictis, vallosque, fudesque,
 Armaque rumpendis montibus apta parant.
 Vix sacræ patuere specus; lux prodidit aurum
 Prima, sed hæc multâ nubila labe fuit.
 Tum magis, atque magis novus increbrescere splendor,
 Sensit ubi admotos lucida massa focos.

Tunc majore animum perculsus numine vates,
 Tales fatidico protulit ore sonos.
 Gratulor, Ammerice, non tu deserta jacebis,
 Omnibus & vitæ pauper, ut ante, bonis.
 Quot video ferri nostra hæc ad littora gentes;
 Quam varios cultus, quæ procul ora lego!
 Classibus Oceanus vix sufficit; Anglia merces,
 Itala & huc mittet, gens & Ibera suas.
 Publica causæ viæ populis erit omnibus, aurum;
 Hac tu quam multos dote superba trahes!
 Tuque metallorum princeps, & grande Deorum
 Munus, regali jam cape sceptrâ in manu.
 Ex te quam melius constanda pecunia posthac
 In toto dominum proferet orbe caput!
 Per te tuta fides, per te commercia stabunt,
 Tu commutandis regula rebus eris.
 Est tibi materies, quæ nullos temporis ictus
 Sentiat, est pretio conciliatus honos.
 Rarum eris in terris, neque enim nasceris ubique,
 Tu minima loculos mole gravare potes.
 Dumque tuo Princeps mox scintillabit in orbe,
 Mensuram, & pretium, Principe dante, feres.
 Mox, ut Diva monet, quæ lucida protulit ossa,
 Non interposita spargite ubique mora.
 Nulla quies auro; gentes mittatur in omnes,
 Naviget, & fluvii more perennis eat.
 Omnes humanæ vitæ vertatur in usus,
 Pacta liget, pactis adstipuletur, erit.
 Ponderis iners contra, nullisque erit usibus aptum,
 Arca quod inclusum servat avara domi:
 Inque suum dominum tacite pugnabit, & illi
 In caput intentus semper ut ensis erit.

Plura nec effatus, documentum grande reliquit,
 Quæ vis auro insit, qui modus, unde genus.
 Falleris, inclusum centum qui clavibus aurum,
 Arcâ, ne fugiat, corde micante premis.
 Exeat e loculis quæsitâ pecunia, rursus
 Pluribus ut redeat quæstibus aucta domum.
 Non ego nunc (20) omnes auri tibi persequar usus,
 Paucos e multis, præcipuosque legam,
 Indiget hic nummis; justo cum scœnore nummos,
 Ut sortis caveas damna futura, dato.
 Sunt loca, ubi crescit collecta pecunia montis
 Instar, & hinc montes Itala lingua vocat;
 Si tua vis crescant, furesque evadere possint,
 Huc celeri confer sedulus æra manu.
 Versuræ genus est, per quam mutatur, & errat
 Solvendus certa nummus ubique fide;
 Non mihi, divitias censu de paupere ad amplas
 Hac qui venerunt arte, referre vacat.
 Quod si bella tument circum, titubetque forensis,
 Omnia Bellonâ diripiente, fides.
 Tolle moras omnes; primo subducito mensam
 Tempore, ne tristes mensa det ista dapes.
 Sunt (21) quoq; tuta minus, nonnulla; sed æris acervos,
 Si modo successu non caruere, ferunt.
 Publica cum quispiam positam licitatur ad hastam,
 Et jus, quo solus vendere possit, habet.
 Hæc odiosa tamen, dirisque obnoxia vulgi.
 Si sapias, alio retia pande mari.
 Sunt fora, sunt portus, sunt apti quæstibus amnes,
 Et quæ squammigero pisce natantur aquæ.
 At male sit vobis, quos nil, nisi grandia lucra,
 Damna per alterius sæpe petenda, juvant.

Parva licet fuerint, si sint modo plurima, sensim
 Quæstibus e parvis grandis acervus erit.
Dum thyma summa legit, nec flore moratur in uno,
 Multos melle favos sedula complet apis.
Horrea distendit granis formica minutis,
 Pondere dum gracili sæpe gravata redit.
Disce etiam coeat, redeuntibus ordine ludis.
 Qua mercatorum cœtus in urbe frequens;
Hic tua vende prius (22) semper, mox ære redactò,
 Quæ placeant, facili conditione para.
Et facies, lucro si dum satiatus avarus
 Insitor, extremo tempore serus emas.
Scribe frequens, stipulare frequens; nunc accipe numos,
 Nunc dato, & in tabulas cautus utrumque refer.
Crebro appellandi, (23) qui debent æra, sodales,
 Nomina ne fiant deteriora morâ.
Discite & ingenuas, (24) lucrum qui quæritis, artes;
 Æra dabit vobis Pallas, & æra Themis.
At cave quæsieris, tibi si ditescere mens est,
 Inter Apollineos nomen habere choros,
Ut circumfusâ multum laudare coronâ,
 Invenies vacuas pauper, ut ante, manus.
Juvert ad Coæ divertere dogmata chartæ,
 Hæc pariter Clario subdita cura Deo est.
Commoda dum vitæ nova profert, sordida quamvis
 Pulvere, quod numeret, docta mathesis habet.
Utilis est multis torrentis copia liaguæ;
 Hanc cole; divitias lingua diserta dabit.
Effuge sed viles artes, quibus una voluptas
 Quæritur, & nullum mentis acumen inest.
Dat quoque quæsitæ naturæ arcana latentis
 Cognitio, & studium nobile mentis, opes.

Altra, polumque Thales complexus mente, videri
 Vix sanus poterat, compos & esse sui:
 Quid facis? inquam, & te male perdis? amici,
 Qui modus? o vitæ parce, vir ample, tuæ.
 Quid tibi cum signis cursum moderantibus anni?
 Quid, cælo affixus nocte, dieque sedes?
 Pauper es, & tecum conjux pauperrima vivit,
 Pauperies natos summa, domumque premit.
 At non Gnosfiacæ signum cœleste Coronæ,
 Quo sustentaris tuque, domusque, dabit.
 Impendere oleis steriles sine fructibus annos,
 Ex vitio cœli viderat ante Thales,
 Viliter hinc oleum captato tempore prudens,
 Copia cum liquidæ Palladis esset, emit,
 Mox justò vendens, cum summa urgeret egestas,
 Terraque Palladiis fructibus orba foret,
 Ad magnas pervenit opes; mirantur amici,
 Cur subito factus dives, & unde, rogant;
 Ille docet causam; simul hinc quoque discite, dixit,
 Quam nihil infidæ munera sortis amem:
 Hæc bona fluxa; suis Sapientia præstat alumnis.
 Quæ bona, non ullâ sunt peritura die.
 Nec quia sunt plures (25) thalami tibi pignora nati,
 Pauperiem rebus fac vereare tuis.
 Prædia tot mihi crede, thori quot pignora, natos,
 Hi modo si certa lege colantur, habes.
 Munia fac tantum vitæ diversa sequantur,
 Nil tamen invitis præcipe, dure pater.
 Qui prudens, qui dexter erit, legandus ad aulam,
 Sæpe est cultori fertilis aula suo.
 Verborum parcus, durique laboris amator,
 Aptus, qui ruri prædia curet, erit.

Semper

Semper in his unus tibi fit qui litiget, & qui
 Verbose tractet garrulus arma fori.
 Hæc dixisse fatis; (26) nummis qui plura parandis
 Nolle cupit, Jani consulat ille forum.
 Sed tamen erravi; mea dicta retexere cogor,
 Restat adhuc monitis clausula summa meis.
 En ego qui scenus (27) damnavi scenoris auctor
 Sum tibi; diversam cogor inire viam.
 Scenore, si sapitis, Superos obstringite vestro,
 Scenoris hoc damnat non Deus ipse genus.
 Pauper erit, qui voce stipem te supplice poscet,
 Porridge, quam poscet supplice voce, stipem.
 In cursu ratis est, pereat ne forte, timebis;
 Ne pereat, dives supplicet arca Deo.
 Cætera sunt fortis, casuque rotantur iniquo,
 Nil stabile est, fixum nil solet esse diu.
 Sæpe Ceres avidi mentitur vota coloni,
 Sæpe tibi fallit vinea, sæpe pecus.
 Non malus (28) ex fundo veniet tibi nuncius isto,
 Hic domini nunquam vota sefellit ager.
 Cedat Gangaridum felicia messibus arva,
 Cedat & auriferi dives arena Tagi.
 Non his divitiis certet Pactolus, & Hermus,
 Quæque in Erythrea concha superbit aqua.
 Palmiferam qua parte rigat Jordanis Idumem,
 Nomen Elisæi nobile vatis erat.
 Si jubet, arva Ceres immensis frugibus implet,
 Uvaque purpureo turget opima mero.
 Si jubet, atra fames squalentibus incubat arvis,
 Nec seges in campo, nec viret uva jugo.
 Flumina vult scindi? vestigia sicca per undas,
 Jordane in partes dissiliente, premit.

Salsa lacunosis exudat fontibus unda,
 Cedit ab immundis pulsus amaror aquis.
 Cum tantus tamen ille foret, se scilicet unum
 Spernit, & in cultu paupere vivit inops.
 Hispida palla tegit; tortoque cucurbita collo
 Fluminis in potum prona ministrat aquam.
 Sæpe famem cruciat colocynthide paltus amara,
 Sæpe thorum fello cespes, & herba dabat.
 Una tamen terrâ dives Sunamitis in illa,
 In sua quæ vatem testâ vocaret, erat.
 Sella, brevisque thorus, tum fagina mensa, supellex
 Pauperis hospitii parva, sed apta fuit,
 Ampla tamen meritis merces est reddita; vatis
 Protinus optatam femina sensit opem.
 Filius occiderat florentibus unicus annis,
 Cum natum mater rursus adepta suum est.
 Altera munificum sensit quoque femina vatem,
 Commoda quod vati, comis & ante fuit.
 Protinus officii pretium decurrere iussit,
 Quod caperent oleum vascula nulla satis.
 O stipis exiguæ vis præsentissima! felix
 Cui dives magnum scenerat arca Deum!
 Hactenus (29) unde pares, dixi, nunc accipe, partas
 Unde tibi serves, caudide Lector, opes.
 Utile consilium, lucro desistere tandem,
 Nec cupidus quæstus semper habere manus.
 Quis furor est dubiæ semper confidere sorti,
 Quæ stabilem nulli servat amica fidem?
 Transvolat huc, illuc, dedignaturque teneri;
 Hei mihi! quam volucris nititur illa rotâ!
 Sic, quia, qui vicit, vult semper vincere lusor,
 Et quas vicit opes perdit, itemque suas.

Sic,

Sic, quia se infido non vult subducere ponto,
 Perditur in mediis plurima navis aquis.
 Utere jam (30) parto; certusque sit usus in illo;
 Præteritus labor est, nunc juvat una quies.
 Rutilicus ante focum paganæ fercula mensæ
 Explicat, exhausto grata labore magis.
 Et venator apro, quem cæpit montibus altis,
 Vescitur, & fido porrigit exta cani.
 Quid juvat immensum protendere vota per ævum,
 Nestoreos animo præcipiente dies?
 Quid, si dum nova mente struis, majoraque, jam mora
 In te fatiferum sæva tetendit ebur?
 Non tamen hinc jubeo momento perdere, longâ
 Quæ tibi sollicito parta fuere die.
 Guttatim quæruuntur opes, mox fluminis instar
 Præcipiti lapsu, vix patet arca, fluunt.
 Ut semel abcessere, voces, revocefque licebit,
 Non domini repetant rursus, ut ante, manus.
 In primis, ut parcus (31) opes, frugique ministros,
 Natorum ante oculos dulcis oberret amor.
 Ut bene sit, fato postquam concesseris, illis,
 Hæreat hæc animo provida cura tuo.
 Hinc aliquis manesque (32) patris, cineremque sepulti
 Devovet, & frendens talia dicta jacit:
 Hic ager, illa domus, facilique in colle recumbent
 Vineæ, dum licuit, census avitus, erant.
 Scilicet hæc olim, legum contemptor, & æqui,
 De solido dempsit prodigus allè pater.
 Adde quod ad varios servanda pecunia casus,
 Quos nec opinanti vitæque, forsque parant.
 Et jam sæva lues pecudes interficit, & jam
 Sirius undantes messibus urit agros.

Nunc tibi quæ dives peregrinâ merce redibat,
 Mergitur in mediis fracta carina vadis.
 Nunc tibi . . . sed stultus, qui per mala singula vitæ,
 Quæ patet innumeris casibus, ire velim.
 Quam minus adverſæ ferient te ſpicula fortis,
 Si tua congeſto fulta ſit ære domus!
 Litibus abſtineas: (33) cito qui vult pauper abire,
 Litiget; hæc brevior, ſi cupis ire, via eſt.
 Quot ſibi ſcriba loquax, quot vindicat æra patronus,
 Et procurator Mutius Auricola!
 Frange voluntates; (34) quidquid ſuper eſſluit, arce;
 Auribus, atque oculis multa neganda tuis.
 Quid tibi ſemivirum Cybeleia turba per ædes
 Curſitat? & mimis ſemper aſſeſſe cupis?
 O quam dulce ſuis reſonat tinnitibus aurum,
 Quam liquidum fundit plena crumena melos!
 Non huic Dirçæi certent modulamina vatis,
 Pleçtra nec Orphæâ ſolicitata manu.
 Quas dare pauperibus, quas natis parcere præſtat,
 Scilicet has vilis cantor habebit opes?
 Luditis o, priſci quos docta toreumata cæli,
 Parrhaſique juvant, Protogeniſque manus.
 Scilicet ut tabulam pretio quo vinea duci
 Poſſit, dum ſumptus ſtringere quæris, emas?
 Qui pro te ſpondet, qui mutua tempore ſolvit,
 Hic tibi Protogenes, hic tibi Mentor erit.
 Quid, ſi præcipiam, ne, quæ patrimonia perdit.
 Detineat cupidus alea vaſtra manus?
 Ut rem non perdas, certe pretioſius auro
 Prodigis in nugas tempus inane leves.
 Præceptis inſtructa meis de paupere cenſu
 Facta ſatis fuerat dives, & ampla domus.

Luxus ūt invasit, simul huc invasit egestas,
 Ille præt, tacitis patibus ista subit.
 Servorum numerosa manus, convivium, currus,
 Purpura, & argenti splendor ubique nitens,
 Quæ non evertunt patrimonia, quamlibet illa
 Divitias æquent, Cræle beate, tuas?
 Quid tibi (35) cū platanis, quid cū Daphnitide sylva,
 Sæta quid in longas buxus opaca vias?
 Pompam alii sterilem, frondesque sequantur inanes;
 Grandia tu plenâ collige poma manu.
 Malo suburbanas, quibus adlitus hortulus, ædes,
 Et bene præculi jugera pauca foli.
 Huc bis secedens autumno, & vere per annum,
 Sumptibus urbanis abstinentiæ potes.
 O valeant volucres, quas dives jonia pascit,
 Tuque peregrinis capta lagois aquis,
 Vinaque tentatura pedes, diffusaque prælis,
 Sive Falerne tuis, sive Calene tuis.
 Cœnula divitiis inferni ruris inemptis
 Hic poterit, rivum propter euntis aquæ.
 Villicus abducat vicina e turre palumbes,
 Sufficiet pingues Villica chortis aves.
 Ipsa tibi ramis curvata virentibus arbor,
 Offeret ancipiti poma legenda manu.
 Mellaque non deerunt, mensis servata secundis,
 Atque virens semper suggeret hortus olus.
 Hæ sapiunt cœnæ, stomachus quas ferre libenter
 Possit, nec crudus damnet in ore color.
 Hic quædam genio, quædam quoque tempora rebus
 Ipse tuis, strepera liber ab urbe dato.
 Commentare (36) frequens, num quid distendere censû
 Possit, & impensis unde levanda domus.

Consule,

Consule, pro rebus num præstet tradere nummos,

An res pro nummis tradere forte juvet.

Annua num reditus vincant dispendia : vincunt ?

Effice plus redeat, quam tibi cedat opum.

Adsint & pauci, non magna lode, libelli,

Qui certi tibi sint ad nova lucra duces.

Sedulus hic veterum proverbialia disce Sophorum,

Sallaque parcorum collige dicta senum.

Multa suburbanum (37) rus affert commoda ; felix,

Cui rus non patria distat ab urbe procul !

Tædia te subeunt urbis, secedis apricum

Rus, odium ruris cum subit, ecce redis.

Non tamen hoc liceat, patrio si rure morandum,

Quod minor urbanis sumptibus arca domi est.

Hic ventosus eques, postquam profudit in urbe,

Quas sibi præstiterat census avitus opes,

Jam loquitur sylvas, fastidia fingit & urbis,

Saturni & laudat secula prisca senis.

Ille, quod abrumpunt somnos, currusque, rotaque,

Clamosæque urbis compita, rura petit.

Tollite vana procul mendacia, luxus ab urbe

Vos abigit, luxus jussit abire procul.

Tunc quoque decedens cum rure, redibis in urbem,

Accipe, consilium quod sit in urbe meum.

Splendida nolo frequens in eas convivia, quamvis,

Qui tibi condicant, unus, & alter erit.

Quid, si lauta foris sumis dum fercula, frugi

Posthac desipiat mensa parata domi ?

Nec loca transieris peregrinâ merce referta,

Vendit ubi nugas ars operosa suas.

Te licet invito, novitatis imagine captam

In loculos furtim senseris ire manum.

Non

Non hæc magna quidem dispendia; parva fatemur,
 Parva tamen, numero progrediente, nocent.
 Denique (38) te recto, cave, tramite transvehat usus;
 Accessit nostris hæc quoque summa malis.
 Nempe peregrinis nimium dum moribus hæres,
 Immemor antiqui nominis Italia.
 Ecce catenato gestas servilia collo
 Vincula, proh! famulæ more refecta comam.
 Nam quot Hyperboreis vestes mittuntur ab oris,
 Quam varios cultus Parrhæsis urbs docet!
 Avolat interea nostris a finibus aurum,
 Res proavum & longo parta labore perit.
 Summa mali minor ista tamen: gens æmula partas
 In caput heu! nostrum vertit, & armat opes.
 Hinc & centena diverberat arbore fluctus,
 Et quatit armatis classibus Oceanum.
 Nunc pacem, nunc arma probat, velut unica rerum
 Arbitra: nos Itali numinis umbra sumus.
 Sed me quo tandem facer abstulit impetus! Ohe,
 In gyrum redeas, devia Musa, tuum.
 Non ego, si patriam multa intulit usus in urbem,
 Unum te contra brachia ferre volo.
 Nec minus, ut veterum vestes indutus avorum,
 Fabula sis pueris, virginibusque jocus.
 Sed, qua parte potes, deserte pudenter ab usu;
 Corrige peccantem, qua quoque parte potes.
 Stantibus incedunt alii si vestibus auro,
 Sat fuerit, si te vestis honesta tegat.
 His domus ornatur regali splendida luxu,
 Non luxu dives sit tibi, culta tamen.
 Sed quid (39) parta foris dominum juvat ampla supellex,
 Si minus hanc servet sedula cura domi.

Tum,

Tum, cum lauta domus, cum vir quoque dives in illa est,
 Prodigia quam multas dissipat uxor opes!

Nutibus hanc moderare tuis; tum plura volenti,
 Sæpe neges etiam, siqua daturus eras.

Nec tam lucra illi, toto quæ feceris anno,
 Quam quot pertuleris, quantaque damna, refer,

Vinea cum lætis jam jam pubesceret uvis,
 Icta procellosæ grandinis imbre fuit.

Illa domus cecidit, male sulca est altera: nequam,
 Qui mihi debebat multa, colonus abit.

Quosque aliis debes, semper profitebere nummos,
 At quorum fueris creditor ipse, tace.

Nec grave sit natos, primæ post fercula mensæ,
 Interdum dictis admonuisse tuos.

Non mihi, quæ vobis sternuntur prandia, struxit,
 Cum meus exiguo viveret ære pater.

Atra Ceres olim, lapidosaque furfure denso,
 Quæ nunc selecto est pollina tota, fuit.

Vina bibi quoties vili deprompta dyota;
 Vos bibitis, misit lene quod Alba merum.

Tempore tum capto, quæ longus suggerit usus,
 Præcipe, remque tuam distimulanter age.

Sæpe tamen vitio (40) natorum parta supellex,
 Parcus & aggeffit quod pater ante, perit.

Divitias non ferre licet post funera tecum,
 Esto; sed has moriens rite locare potes.

Scribere sæpe voles; sed territus omine mortis
 Desistes: captum dextera rumpet opus.

Cras melius fiet; nondum mea tempora canis
 Splendent; nunc valido in corpore robur inest.

Hæc alii dixere prius; mors risit, & auris
 Credula vota nimis dilaceranda dedit.

Intestatus abis; quot post tua funera lites
Insurgent, avido pabula grata foro!
Annorumque labor; cumulataque tempore longo
Diffluet in dominos res abitura novos.
Omnia diripient famuli; qui funus, amicus
Nullus in atrata veste sequatur, erit.
Uxor & indignans, cur nullum pignus amoris,
Dure vir, uxori linquis, amate diu?
Ergo age, scribe celer; ne mens hic fluctuet anceps;
Accipe, quo tibi res sit peragenda modo.
Pars sua Cœlicolis detur, sua detur egenis,
Detur & inferiis, funeribusque sua.
Mox, ut charus erit, vel sanguinis ordine junctus,
Per certos tabulis infere quemque gradus.
Immemor uxoris, cave sis; tum pignore certo
Fac desiderium leniat illa viri.
Sunt quoque, quæ leges munuscula gratus amicis,
Ut memores habeas tempus in omne tui.
Extrema famuli tabularum in parte residant,
Qui dominum officiis demerere diu.
Hæredisque loco quem primum scribere debes,
Ne patrias grandi scœnore perdat opes.
Corrige dum tempus, monitisque salubribus urge:
Proicies monitis si nihil, adde metum.
Denique si perstet, cum, quæ lex præcipit, illi
Tradideris, partis te patre pelle bonis.
Hæc quoque si trades, vinclis onerabis, & illis
Ni stet, in alterius scribe caduca caput.
Principis, & legum numen testare verendum;
Hei mihi! sic etiam non bene tutus eris.
Nunc mihi vobiscum (41) res est, gens subdola, servi,
Vos eritis curæ metæ supræma meæ.

Peſſima gens, dominis male fida, domesticus hoſtis,
 Ad facinus, famuli, quodlibet apta manus.
 Quot tibi perjuros offert comœdia ſervos!
 Cum mores hominum ſcena magiſtra refert.
 Expugnare velit ſi duri filius arcam
 Patris, in hoc ſervum, qui ſibi præſit, habet.
 Si turbis miſcenda domus, ſeſe ingerit audax
 ſervulus, & turbas doctus in arte ſerit.
 Quid loquor ancillas, quarum eſt petulantia princeps
 Dos, & inexpleta garrulitate valent?
 Ah! male tunc, commiſſa viro cum litigat uxor,
 Telaque ab ancilla clam jacienda petit,
 Pervolat illa domum; portat, recipitque tabellas;
 Mordet &, uxoris freta favore, virum.
 Sunt tamen & frugi, fidiffima pectora, ſervi,
 Suntque malos inter, commoda turba, boni.
 Utere delectu; (42) mores ſpectabis, & annos,
 Muneribusque manus ſit quibus apta magis.
 Nolo, ſenex nimium tremula tibi fronte miniſtræt,
 Nolo, nimis compto ſerviat ore puer.
 Effuge vinoſos; poſt ebria vina licenter
 Hauſta, ſuum famulus vix bene noſcit herum.
 Nec tibi, qui vaſto confident corpore, malis,
 Aut quorum attrito nullus in ore pudor.
 Elige, quos matura viros jam fecerit ætas,
 Et quibus ad vires corporis uſus adeſt.
 Elige moratos, proba ſit quibus uxor, honeſte
 Totaque gens vivat, ſi quibus uxor adeſt.
 Elige veraces; tamen hoc cui contigit unquam?
 Elige mendaces, quam potes, ergo minus.
 Non ego diſſidiis jabeo committere ſervos;
 Diſpereant, ſi quos jurgia rauca juvant.

Vidi ego, nec vidit; loculos scrutatus heriles,

Nescio quid tacito condidit ille sinu.

Vidi ego, nec vidit; domini malus abstulit enses

Alter, in arcano deposuitque loco.

Dædalus ingenio (43) celeberrimus, extudit olim

Arma, vel ad nutus obsequiosa suos:

Diceret hic scalpro, marmor mihi cædito; scalpri,

Sicut erat iustus, munus obibat apex.

Diceret hic ferræ, mihi fagina mensa secetur;

Serraque præscriptum conficiebat opus.

Quid juvat instructis nos uti mente ministris,

Ad sua si torpet munia lenta manus?

Dixeris huic, speculum, puer o, mihi protinus affer,

Pro speculo, matulam porriget ille tibi.

Dixeris huic, Bacchi, puer o, mihi protinus affer

Pocula, pro Bacchi, pocula præbet aquæ.

Quos tamen haud segnes ex agmine legeris omni,

In sua pro (44) merito munera quemque voca.

Hic erit a cyathis, præsit conclavibus alter,

Ille sui fidus nuncia portet heri.

Alter emat quodcumque suos domus optat ad usus;

Huic jus in cryptas esto, brevemque penum.

Non tot humi vites, cum decidit horrida grando,

Aut Borea frondes decutiente cadunt,

Quot cyathos, lances, mappas, cochlearia perdit,

Cum fatuo famulus servit ineptus hero!

Hæc si damna cupis prævertere, pervigil insta,

Quisque ministerii servet ut arma sui.

Frigerit? abstineat vino; dimensaque iniquâ

Fercula plus solito conditione ferat.

Hoc melius, loris quam cædere terga cruentis,

Jacturam aut parvo cogere ut ære luant.

Si nil

Si nil proficies, famulum dimittere præstat:

Non facis ad nostram vir sine meare domum.

Si sit magna (45) domus, custos quoque janitor adsit,

Ne rerum lateat quidquid agatur, herum.

Utile in hoc vitium, si sit pinguedine tardus,

Ne foribus possit longius ire suis.

Hic tibi fac referat, num quid clam mittat amicæ

Filius, & sero ventitet unde domum:

Num peregrina ferens uxori ancilla tabellas,

Occulat in tacito munera certa sinu:

Noctæ quid exportent famuli, dum penula totos

Impedit, & manibus tecta canistrâ gerunt.

Felix, pro foribus cui fidus janitor adstat!

Hic domino magnas seruat, & auget opes.

Nunc mihi (46) quæ placeat, dicatur, & utilis ædes,

Ne nostra quidquam desit in arte, canam.

Non bona continuo domus est, quæ pulchra, cohærent

Ista minus; contra, quæ bona, pulchra domus,

Non sit laxa minus, quam postulet usus, in illa

Carcere detentus ne videatur herus.

Non sit laxa magis, quam postulat usus, in illa

Ne nusquam, vel vix inveniatur herus.

Secta bibartito se se conclavia pandant,

Pluribus apta viris, pluribus apta thoris.

In loca secedant maribus distincta puellæ,

Pars sua detur hero, pars sua detur heræ.

Libera civiles conclavia semper in usus,

In promptu tibi sint, hospitibusque vacent.

Ne sit ad ancillas famulis accessus, in ima

Hos loca detrusos, quam potes, abde procul.

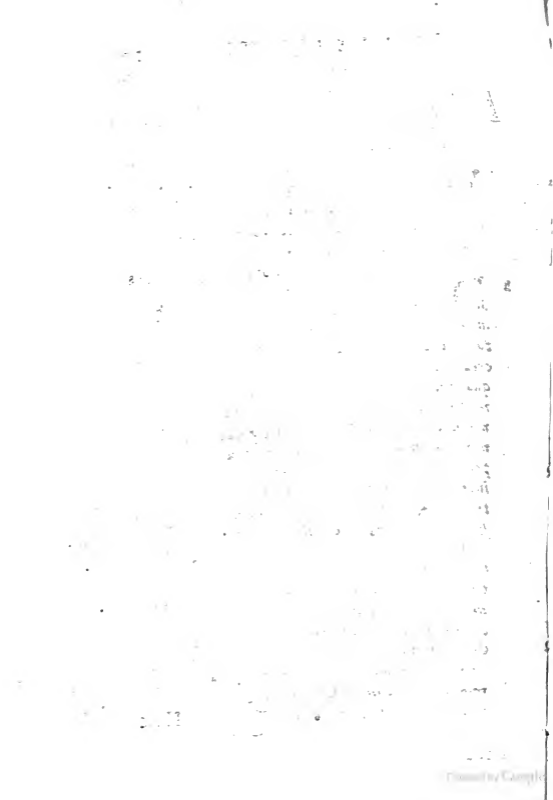
Sit quoque sana (47) domus, pateatq; salubribus auris,

Clausa sit ut medicis tristibus illa magis.

LIBER TERTIUS. 97

Illæ placet, gelidam quæ partim vergit ad Arcton,
Ut minus æstivi sentiat astra canis;
Et partim hybernæ cum torpet frigore tellus,
Solis ab adversis tota caleſcat equis.
Nolo ſit ulla penus, niſi ſi domus ampla requirit,
Pluribus inſtructam rebus habere penum.
Si ſit parva domus, gula ne præſentibus eſcis
Inſtet edax ſemper, nolo ſit ulla penus.
Exterior ne forte domus tibi janua fures
Admittat, geminis clavibus obde fores.
Serus eas cubitum, tum, cum jam tota quieſcit,
Tranquillâ ſomni capta quiete domus.
Mox prior evigilans te mollibus eripe ſtratis,
Surgat ut exemplo cætera turba tuo.
Hæc ſi præſtiteris, fiet de paupere dives,
Et bene res olim parta, perennis erit.
Dicta domus ſatis eſt; Urbique adjecimus Aulam;
Muſa triplex tandem noſtra peregit opus.

F I N I S.

ADNOTATIONES

IN TRES SUPERIORES LIBROS

VITÆ OECONOMICÆ.

IN LIBRUM PRIMUM.

Domus quid sit, ex Aristotele, quem maximè ducem sequor in toto hoc opere, facile conjicitur. Est, inquam, illa, plurimum societas, non tam lege, quam naturá instituta, convivus quotidiani causa. Cum enim procreatis liberis, ut eos alerent, atque instituerent, naturali quadam charitate homines adigerentur (id quod incommodius haberi potuisset, si nullius certi loci ambitu continerentur) domicilia sunt inventa, in quibus quotidie administrarentur ea, quæ opus essent ad vitam, quæ quidem primum natura inchoavit, ars deinde perfecit. Rectè proinde, qui ejusdem domus essent, ad eundem focum degentes, Charondas; ex eadem vero penu victitantes, Cretensis Epimenides esse dixerunt. Polit. 1. c. 1.

Huic Aristotelis doctrinæ subnecti potest Tullius 1. de Offic. nam cum sit hoc natura commune omnium animalium, ut habeant libidinem procreandi, prima societas est in ipso conjugio; proxima in liberis; deinde una domus, cui sunt omnia communia: id autem est principium urbis, & seminarium civitatis.

Vide Aristotelis Interpretes, quos hic sum sequutus; sic tamen, ut eorum sententias, non etiam verba exscerpserim; in Ethicis, Bernardum Felicianum; in Politicis,

- Leonardum Aretinum; in Oeconomicis, partim hunc, partim Bernardinum Donatum Peronensem; sed precipue primum. Hæc in ipso operis vestibulo præfari volui, Lector humanissime, nè tibi tenebræ essent inter legendum.
- 2 Patris imperium in filios regum magis, quam alterius generis. In aliis enim Republicæ formis, alternatim parent, & imperant; functi enim imperio magistratus insignia deponunt: at vero in familia Pater & solus, & semper imperat, quod regale magis est, quam politicum: præterea, quæ regie sunt notæ, tam Pater, quam Rex aliorum bono imperant, non suo, hic civium, alter filiorum. Rex dignitate præstat, cæterisque regiiis virtutibus, iis, qui sibi subduntur in regno; Pater atate, prudentia, ipsoque affectionis jure filiis antecellit. Uxor vero non tam regie gubernatur a viro suo, quam civiliter. Pol. 1. c. 8.
- 3 Regimen familiæ difficilium aliquando, quam regni; & cur? Certe, ut alios omittam, Octavianus Augustus, non tam bello, quam pace præstantior, orbe terrarum pacato, non satis pacata in familia vixit.
- 4 Placuit in hoc imitari Dantem Aligherium, qui Aristotelem appellat, maestro di color, che fanno.
- 5 Triplici tum rerum, tum personarum conjugatione tota constat familia. Prima est Maris & Femina. Secunda Patris & filiorum. Tertia Domini & possessionis: in qua servi numerantur: caput enim rerum utilium olim servus habebatur. (Oeconom. 1. c. 5.) De quarum prima conjugatione agitur in primo libro, ubi de Conjugio: de secunda in 2. ubi de filiorum institutione: de tertia in 3. ubi de parandis, conservandisque divitiis; deque herili, non tam in servos, qui apud nos nusquam ferè sunt, quam eos, qui loco servorum famulantur imperio, quadam precipiuntur. Pol. 1. c. 3.

- 6 Uxor eligi debet, quantum fieri potest, optima: (Oecon. 2. c. 2.) Qui delectus quam sit difficilis, primævi hominis cum primæva uxore conjunctio docet; ex qua tot mala in hominum genus profluxerunt.
- 7 Conturbatur hic delectus ex multis causis; sed in primis, quod temere fiat, & inconsulto; quod certe non potuit accidere sanctissimo illi Jacob, Isaac Patriarchæ filio, qui post quatuordecim annorum servitutem Racheli nupsit, sibi pridem perspectæ, & cognitæ.
- 8 Quod autem necessarium sit, nedum utile, ut futuro viro desponsæ sibi uxoris mores perspecti sint, vel patet ex eo, (Oecon. 1. c. 3.) quod in conjugio non sola queritur filiorum procreatio, cujus impetu, appetituque etiam fera ducuntur; sed præterea mutua vitæ auxilia requiruntur bene multa, tum ad domesticam consuetudinem rite, castæque servandam, tum ad prolem sanctissimis legibus educandam. Cujus quidem rei adumbrata quadam similitudo est in animantibus quibusdam, in quibus, quod perfectiora sunt, hujus mutue dilectionis, & consuetudinis quedam vestigia existunt; ac præsertim in cicuribus, ac domesticis, ut sunt columbæ.
- 9 Alter malorum fons est, quod in ducenda uxore, non tam uxor spectari soleat, quam quæ sunt uxoris; dos nimium, pulchritudo, nobilitas. Pauci ad virtutem, ac vera animi bona respiciunt.
- 10 Sumptu etiam minori, quam leges permittunt, uxor ornatur. (Oecon. 2. c. 21.) Quam igitur ineptiunt illæ, quæ dotem suam secum circumferunt, scenico ubique apparatu præcedentes! Trapropane, nostris Travancorre, piscatu gemmarum insignis.
- 11 Turpe olim etiam apud Romanos habebatur, colorem nationum proprium mentiri. Id exprobrat suæ puellæ Pro-pertius, cum dicit:

Tur-

Turpis Romano Belgicus ore color .

- 12 *Pulchritudo ubi virtute destituta sit , miras de se fabulas præbet ,*

Semper formosis fabula pœna fuit . Prop.

Non tam igitur formæ , quam animi ornatu , studeat uxor viro suo placere . Ille fluxus est , atque evanidus ; hic firmior , & ad senectutem usque perdurans . Oecon. 2. c. 1.

- 13 *Incommoda etiam est viro præsertim ignobili , atque obscuro , excellens uxoris nobilitas . Mart.*

Si vis nubere , nube pari ;

cui respondet ex altera parte Juvénalis satyra 6.

Malo Venusinam ; quam te Cornelia mater

Graccorum ; si cum magnis virtutibus affers

Grande supercilium ; & numeras in dote triumphos .

Modesta igitur uxori , & virtute prædita nubendum est .

- 14 *Qua ætate nubendum sit . Si placet in hac etiam re Aristoteli subscribere ; vir trigésimum septimum ætatis annum agens , puella nubat decimum octavum annum circiter ægenti . Hac enim ratione consultum erit , tum filiorum procreationi , qui ex robustis ac firmis parentibus , robusti ac valentes nascentur ; cum infirmi plerumque sint , & imbecilles tam seniles , quam juveniles partus ; matresque ipsæ non crebrins puellas , quam mares pariturae essent ; nec tam saepe in ipso puerperio moriturae ; quod oraculo proditum Træzeniis fuit ; si quidem hanc labem studerent avertere , nuptiarum tempestivitate uterentur ; tum etiam filiorum institutioni hac eadem ratione provisum erit ; qui parentibus orti adolescentioribus , minus illis reverentiæ exhibituri essent , utpote quasi aequalibus . Accedit huc etiam , quod , cum hereditatem serius se adituros , quam vellent , viderent , minus se in officio contineri paterentur ; eaque etiam ætate procreati ipsi a parentibus suis essent ,*

ut

ut nec commode ab illis alii possent, nec iis natu grandioribus vicem reddere. (Pol. 7. c. 16.) Quod si respectus habendus sit, tum ad vitæ tempus, quod fortasse nunc brevius, quam olim fuerit Aristotelis temporibus; tum multo etiam magis ad nostrorum hominum mores, magnam partem fractos, atque effæminatos; dici videtur posse; si nunc matrimonia, ut plurimum inirentur, viro trigessimæ ætatis annu agente, puella decimum octavum, nullam jacturam sequi eorum commodorum, quæ ex serioribus aliquanto nuptiis percipi solent.

- 15 Non satis esse uxorem probam, ac bene moratam fuisse delectam, nisi seruetur bona, ac melior in dies efficiatur. Huc spectat illud Hesiodi, puellam virginem, nec alienis moribus imbutam esse ducendam; ut eam quasi novellam ceram, vir suis moribus possit expingere. Morum enim dissimilitudo non valde ad conciliandos animos facit. Oecon. 1. c. 4.
- 16 Statuat uxor non tam suis, quam viri sui moribus sibi esse vivendum; quod non ita absolute intelligendum est, ut etiam turpia imperanti obsequatur. Oecon. 2. c. 1.
- 17 In levioribus uxoris noxis esse connivendum. Non ita, ubi graviora quedam peccantur, & cum insignem familiæ notam, tum domesticæ quieti labem, nisi mature occurratur, allatura. Metus tamen, qui servorum est proprius, absit, ne abalienato animo sint. Oecon. 2. c. 2.
- 18 Nihil fictum tam in moribus, quam in ornatu corporis uxor habere debet. Fucus in facie, argumento est, sumum ab moribus fucum non abesse. (Oecon. 1. c. 4.) Vide Bernardinum Donatum Veronensem.
- 19 Ne quemquam injussu viri in superiores aedes sinat accedere, ne ansa d tur vicinorum rumuscolis, qui de mulierum corruptela circumferri solent. Oecon. 2. c. 1.

- 20 *Masculus natura præstantior, quam femina. Ordo rerum petit, ut excellentioribus naturis, inferiores subjæta sint, & pareant; & quidquid deterius est, gratia melioris sit. Pol. 1. c. 3.*
- 21 *Vir foris strenuus, ineptus domi: mulier domi melior, quam foris; alter ad res parandas utilis, segnis ad conservandas. Altera, non tam quærendis rebus apta, quam modice, timideque administrandis. Viro fortitudinem; mulieri imbecillitatem attributam videmus; quo fit, ut alter vagari; altera domi latere sponte possit. Sic, diversis viis, ad domesticam societatem ineundam aptum utrumque fecit natura. Oecon. 2. c. 3.*
- 22 *Cura domesticarum rerum viro indecora. Domesticis proinde rebus præsit uxor; in cæteris pareat viro suo. Oecon. 2. c. 1.*
- 23 *Domina sit impensarum ad festos dies exercendos. (ibid.)*
- 24 *Si vir tamen ita hebeti ingenio sit, ut infra femineam conditionem amandetur; femina contra tanta ingenii vis sit, & præstantia, ut suo sexu longe major esse videatur; tunc, si superior jacta doctrina vera sit, familia regimen penes uxorem magis esse debet, quam virum ipsum, ne rei familiaris a stulto viro administrata jactura subeat.*
- Per hanc occasionem, prudentissimarum quarundam seminarum, de quibus perhonorifica mentio fit in sacris Literis, nomina, virtutesque recensentur; ut Judith, Rebecca, Jaelis: nec prætermittenda est hoc loco Michol, cujus astu David ex Saulis insidiis incolumis evasit. Reg. 1. c. 9.*
- 25 *Quædam hic proponuntur, quæ ex Aristotelis præscripto, nefas sit mulierem attingere: ut filias, cui velit, nuptui tradere; nurus quas velit, in domum introducere; & quædam gravioris momenti expedire negotia; quæ quidem in parte, ad deliberandum uxor, non ad imperandum admissa,*

missa, sententiæ viri ne anteponat suam. Ad summam, contenta sit rerum domesticarum imperio; eorum autem, quæ foris peragenda sunt, non admodum curiosam se præbeat. Quare, quæ a me hoc loci mulieri permittuntur, velim, cum hac exceptione intelligas; si nimirum tanta fatuitas in viro sit, ut res familiaris ab illo commode administrari non possit. Oecon. 2. c. 1.

26 Multa esse conjugii commoda, si pax adsit, & concordia. In his primo loco enumeratur certus hæres familia; qui nexus, & copula quadam viva est, qua ad se amandum arctius devinciri solent parentes; qui, si desit, aut omnino desperetur, minus inter se amant, quasi disrupta amoris vinculo. (Eth. 8. c. 12.) Huc enim tendunt illorum vota, huc aspirant, ut eam perennitatem, quam intendit natura in reliquis rebus per hunc quasi orbem, vicissitudinemque nascendi, illi habeant in sua familia. Oecon. 2. c. 2.

, Nihil non effici posse a duobus, qui se mutuo ament, & Plato, & Aristoteles senserunt. Hinc illud Homeri 10. Iliados, ibant duo simul. In conjugali vero amicitia hoc amplius est, quod usus, & consuetudo, qua maxime re illa firmatur, ita crebra, ac diuturna est, ut major esse non possit. Accedit præterea, quod, ut placet Aristoteli, (Eth. 8. c. 12.) homo, conjugale magis animal est, quam civile; quod prior, magisque necessaria familia sit, quam civitas; multoque antiquior illi sit appetitus propagandæ domus per liberos, quam usus, & communicatio cum civibus. Quare, nusquam in alio vitæ genere, majora expectanda sunt, præsertim in morbis, & agrotationibus, tum obsequia, tum præsidia. (Oecon. 2. c. 1.) Hæc non eo diximus, quasi nescii simus, virginitatē multis partibus matrimonio præstare; sed quia nunc de hoc agimus, non de illa.

- 28 *Hæc autem bona interire universa, si, quæ presentissimum familiarum venenum sunt, locus pateat querelis, & discordiis; quæ bene præcidi videntur posse, si, quod ex sacris literis monentur, recta mente in Deum vita, mortisque auctorem utriusque conjuges sint; in filiisque procreandis non intemperantius belluarum more abutantur; eosque non alio consilio, quam familiam supplendi, Rempublicam augendi, novosque sectatores adjungendi ad Orthodoxam Fidem amplificandam suscipiant; cujus rei contrarium, Asmodæi impurissimi Daemonis, Raguelis domum hac, illac versantis, septemque prima nuptiarum nocte Sara vivos interficientis, furore multatum legimus fuisse; cujus non ante furie, impetusque resederunt, quam juniori Tobie illuc divinitus appulso puella Sara, sanctissimis prius legibus inter se initis, nuptui tradita est, ac justo matrimonii jure copulata. Tob. c. 7. & 8.*
- 29 *Abstinentum ab injuriis, cogitandumque sepe, non servam de lapide emptam, in domum esse introductam, sed liberam, thorisque sociam futuram, ex qua communes liberi suscipiendi sunt, invalidæ senectutis pastores, patris, matrisque custodes, totius denique domus servatores. Oecon. 2. c. 2.*
- 30 *Multo etiam magis abstinentum a verberationibus, fustigationibusque, quæ servorum olim erant propria; quibus cibus, opus, castigatio debebatur. Apud barbaros uxor habebatur pro serva; sed quia vir ipse ob ingenii stoliditatem, nihil differebat a servo, servi erat cum serva conjunctio. (Pol. 1. c. 1.) Mirum est quantum pupugerit illam Theodecti Helenam. (Pol. 1. c. 4.) quod serva sit appellata; cum apud eundem Auctorem sic quæstæ sit — Ex Diis ab utraque stirpe prognatam quisquam appellabit servam? Nostra certe femellæ, nihil habent, per quod*
cum

cum hac tanta Helenæ nobilitate contendant ; quæ si minus a Diis , ex illustri certe genere ortum ducebat . Sed tamen , cum sacri Fontis lavacro sint expiata , eandemque cælestem hereditatem aditura , quam nobiles femina ; etiamsi e vulgo illæ sint , in honore tamen habendæ sunt apud viros suos , humaniterque tractandæ . Recte igitur Aristoteles , hujusmodi , inquit , subitæ animi commotiones , quibus correpti quidam in suas puellas , violentas manus iniiciunt , amasorum sunt propria , non virorum . (Oecon . 2 . c . 2 .) Pleni sunt poetarum libri hujusmodi nugis . Tib . lib . 2 . El . 5 .

Ingeret hic potus juvenis maledicta puella ,
Postmodo quæ votis irrita facta velit . Et alibi .

At lascivus amor rixæ mala verba ministrat ,
Inter & iratum lentus utrumque sedet .

Propertius vero lib . 2 . El . 6 . sic suæ minatur :

Sed non effugies ; mecum moriaris , oportet ,
Hoc eodem telo stillet uterque cruor .

Quamvis ista mihi mors est inhonesta futura ,
Mors inhonesta quidem , tu moriere tamen .

- 31 Duplex amor , alter amicitia , benevolentiaque proprius , alter cupiditatis . Primus , qui in homines tantum cadit , non repentino impetu , quasi vento quodam circumfertur ; sed ex certo mentis delectu profiscitur ; proindeque virilis ac constans est , officii plenus , ac verecundia . Alter , qui sensu totus ducitur , etiam ferarum proprius est ; itaque inquietus , ac turbulentus est ; puerilique more desipiens , fervidior multo est , quam constantior . Charitas igitur conjugalis virilis esse debet , constans , officii plena , ac verecundia . Duplex est ex Platone Venus , altera cælestis , terrestris altera : ab hac impurus amor generatur , ab illa castus , & innocuus .

- 32 *Amor conjugalis verecundia mixtus, ac pudore temperatus esse debet. Hunc laudat Homerus; in suisque orationibus, ita nobiles feminas inducit loquentes, ut eas appareat amare verecundè, ac cum pudore. Perlege orationem Helena ad Priamum, & Nausicaes ad Ulysses, & hæc omnia constare intelliges. Agamemnonis autem oratio in conventu Græcorum habita pro Chryside retinenda, nihil habet ejusmodi; quod ab impotenti, effrenatoque animæ profecta esset; in qua contendit, Chrysidem Cliteonestræ anteponendam esse, licet captivam, & barbaram. Oecon. 2. c. 3.*
- 33 *Honorem ac reverentiam non solum inter se vir, & uxor exhibeant; sed etiam cognatis, affinibus, amicis vir uxoris, uxor viri curent deferendam; non secus ac, si sui proprii parentes, fratres, amicieque essent. Oecon. 2. c. 4.*
- 34 *Absentiam virorum suorum æquo animo ferre debent uxores; quæ, si brevis sit, & vel officii, vel necessitatis causa suscepta, ut in amicitia, redintegratur amor magis quam extinguitur; sic viri fastidium, & satietas impeditur; si vero admodum diuturna sit, ne penitus amor hebescat, & paulatim extinguatur, missitandis literis, crebrisque internunciis reficiendus est, atque renovandus. Ut enim consuetudine viget magis, atque augetur amicitia; sic taciturnitate dissolvitur. Eth. 8. c. 5.*
- 35 *Parmeno servulus in Eunuco Terentii, orationem Phædræ, multa minantem amasiæ suæ per hæc verba, sentiet qui vir fiet, sic intercipit:*
Hæc verba mchercule una falsa lacrimula,
Quam, oculos terendo misere, vix vi expresserit.
Restinguet: & te ultro accusabit, & ei dabit
Ultro supplicium &c.

- 36 Eorum mos improbatur, qui, quamvis in magistratu positi (Oecon. 2. c. 1.) quaedam ad Rempublicam pertinentia uxoribus suarum auribus non dubitant committere; quanto cum publicarum rerum incommodo, quis non videt? cum illarum pleraque garrulae sint, ac loquaces; citiusque, ut dicebat Ennius, ardentem calculum ore contineant suo, quam commissum animo secretum ad breve tempus custodiant. Ut in hoc, sic in multis, gravissime Spartanos reprehendit Aristot. (Pol. 2. c. 7.) quorum institutis, etsi feminis in Senatum veniendi jus non erat; hoc parum, aut nihil intererat; cum illa viris suis, qui publici consilii participes essent, domi imperarent. Vetus est illud, mulieri decus affert taciturnitas, secus autem viro. Pol. 1. c. 8.
- 37 Bene Pericles, eam maxime laudandam mulierem esse dicebat, cujus virtutes juxta, ac vitia foris nescirentur. Credo, quod eam domesticis septam parietibus assidue vellet esse, & raro extra limen pedem efferentem.
- 38 Cum desunt opes, quas arrogantiae, & vanitatis nutriculae recte appellavit Euripides, cum calamitatum incursum tota labefactatur familia, morigeram se praebere viro suo, ejus jussibus hilari animo obsequentem, filiorum curam suscipientem, nec alium virum desiderantem, quam suum, magnum animi est, consummataeque virtutis. Nam prosperitatis participes facile reperiuntur quamplurimi; paucissimi calamitatis. Oecon. 2. c. 1.
- 39 Sanctissimi Jobi uxor, usque eo petulantiae processit, ut viro suo pietatem, tanquam rem nugatoriam auderet exprobrare: contra, ut refert Aristoteles, Alceste, Penelope, Evadne, insignium nunc feminarum sunt nomina, quia insigniter calamitosi viri nupservnt; & vim adversae fortunae a quo animo, imdetumque sustinuerunt. Oecon. 2. c. 1.

- 40 Certamen sit quoddam inter patrem, & matrem familias, præsertim in senectute, confectis jam vitæ conjugialis spatiis, uter plus boni in familiam contulerit. Filios bene educando, opes servando, totam domum sancte, benigneque administrando; atque in primis concorditer inter se vivendo; unde, qui hæc videant, latentur amici; luctum capiant, & ægritudinem inimici; ipsosque maneat præmium illud, quod dulcissimum appellat Pindarus, conscientia recte factorum. *Oecon. 2. c. 4.*
- 41 Mutua charitatis conjugalis exemplar, ut in profana vetustate, *Ulysses* censi potest absolutissimum; qui, quam *Penelopis* suæ fidem juraverat, ad extremum usque vitæ tempus servavit; spretis etiam præclarissimis Deorum sibi nubere cupientium conditionibus; inter quas *Callypsionem Atlantis Regis filiam*, immortalitatem sibi pollicentem repudiavit, satius ducens, ut recte notat *Aristoteles*, mortalem, sed probum se esse, quam immortalam cum dedecore futurum. *Oecon. 2. c. 3.*
- 42 Ita animo sint affecti, ut stabilem fidem, & intemperatam societatem non modo servant inter se, sed nec ulla unquam violatæ fidei occurrat suspicio. *Oecon. 2. c. 2.*
- 43 Conjugatorum hominum vitam, non suo vitio, sed eorum qui illam exercent culpa, multis ærumnis patere; cujus rei causa utriusque conjugis imprudentia solet esse; ad quam proinde fatuitatem emendandam, particulas ejus salis, in quem uxor *Lot* fuit conversa, parvis pyxidibus inclusas, uxoribus virisque ostiatim deferendas, musis suis alatum *Pegasus* ascensuris Auctor attribuit; iisque diserte præcipit, non ante id munus viris, uxoribusque dandum, quam, quæ vis hujus salis sit, accurate doceantur, totusque liber primus concluditur.

ADNOTATIONES

IN LIBRUM SECUNDUM

VITÆ OECONOMICÆ.

- 1 **S**ecundus Oeconomica vitæ liber agit de filiorum institutione usque ad pubertatem; cujus primum septennium matri; alterum patri assignatur. Hujus rei tractationem libenter sum amplexus, quod nostræ familiæ Pater, ac Fundator S. Ignatius de Lojola hanc provinciam pueros optimis moribus, ac disciplinis imbuendi voluerit apud suos esse præcipuam. Quare optimo jure hic liber præ aliis duobus, Sanctissimo Parenti sacer inscribitur.
- 2 Primæ hujus libri præceptiones ad matres diriguntur. Matris siquidem est, recens natos puerulos enutrire, patris autem munus erudire. (Oecon 1. c. 3.) Prima igitur pueri educatio a matre tota pendet; quæ a corpore incœdanda est, ut imitetur naturam, quæ corporis primum rationem habet, deinde appetitus, postremum mentis; quæ, ubi cætera perfecta sunt, tandem adolescit. Pol. 1. c. 15.
- 3 Primum hominis nutrimentum est lac. Pol. 7. c. 17.
- 4 Sunt, qui filiorum amorem, ac reverentiam imminui putent erga matres illas, quæ a munere suos lactandi pueros se subducant. Certe naturæ ipsi injuriæ sunt; quæ genitis quibusque rebus, congruum statim illis alimentum suppeditat. Sic stirpes, & herbas, quas Terra gignit, alit quoque, & ad debitam maturitatem gradatim perducit. Sic in cæteris animantibus videmus, ut, antequam fœtus cibum sibi parare possit, aut materno lacte nutritur, aut ovorum membranis circumseptus, tantum illinc

illinc exprimit humoris, ut commode ali possit. (Pol. 1. c. 5.) Tantam ne natura solertiam, ut recens natis factibus congruens suppetat annona, nostra matres eludent?

Magnam certe uberum esse vim, in Veturia Coriolani matre, si qua unquam in alia, deprehensum est; quorum admonitu, qua non prius supplicis Senatus oratione, non civium Romanorum atrata sibi in veste obviam prodentium luctu, ira resederat, extincta est.

Agrippinam contra Neronis jussu legimus interemptam fuisse, fortasse, quod ad ceteras causas (nihil hic præter auditum habeo) non materno lacte fuerat enutritus, sed aliunde accersito, ex pessima nutrice, & vinolenta.

5 *Moyssis in profluentem Nilum expositi, ejusque a filia Pharaonis adoptati, sacra meminit Historia. Exod. c. 2.*

6 *Cum tamen multa incidere possint tempora, in quibus opus sit nutricibus; optimæ primo loco legenda sunt; quæque matribus ab Aristotele ibi præcipiuntur, illis accommodari possunt. Ne distortis membris pueri nascantur, curent; id quod apta membrorum colligatione, idest nec nimium pressa, nec nimium soluta, consequentur. Pueriles morbos sanent; ne sint ebrietati deditæ; ne pigrescant; ne subtili nimis alimonia utantur; denique tranquillitati animi studeant, ne turbatum lac ex turbato corpore, quod animi vi cietur, profluat. Unaquæque enim res, ab eo, in quo continetur, diversimode affici solet. Pol. 7. c. 16. & alibi.*

7 *Qualem placeat esse puerorum educationem, qua profecto, nec severa nimis esse debet, nec mollis, ac luxu diffluens. Habuerint sibi proinde Spartiatarum matres effertam illam pueros vix natos in Eurotam amnem immergendi consuetudinem, aut panem ex arbore pendentem illis monstrandi, ut jaculo ferirent, si saperet; aut ituris in bellum,*

bellum, cum clypeum sinistro brachio insererent; admonendi in hæc verba, nate, aut in hoc, aut cum hoc. Quorum tamen licet tam severis institutis administraretur Respublica, brevi duravit. Cujus rei causam hanc docet fuisse Aristoteles (Pol. 7. c. 14.) quod in propagando magis armis imperio, quam in pace optimis legibus firmanda, toti essent. Falli vero eos latissime, qui putent, truculentiam morum, indolemque agrestem, ac duram, magis in bello valere, quam commodum ingenium, præclarisque pacis artibus perpolitum. Neque enim, latruncolorum more pugnandum est; quorum ubi primus resedit impetus, terga vertunt; sed leo potius imitandus, quem ferarum pugnacissimum, eundemque mansuetissimum ajunt esse, quique non sua sponte pugnet, sed laceffitus. Spartanorum vero, si quæ fuerunt olim victoriæ, non tam eorum institutis referenda sunt, quam temporibus; cum aliæ gentes per id tempus tota in ordinanda pace occupatæ essent, bellumque negligenter: itaque fiebat, ut exercitati contra inexercitatos, usu armorum periti contra imperitos pugnarent. (Pol. 8. c. 4.) Testis est Græcia, quæ simul atque ad artes pacis bellicas adjunxit, latissimum tenuit imperium; Spartanorumque opes funditus conciderunt.

8 Illud igitur provideant matres, ut puerorum corpuscula, ad pacis artes potius, quam bellicas accommodentur: hæc enim aliquando, illæ semper profutura sunt Civitati; cuius finis est otium & pax, non bellum & tumultus. Tum vero, quia longe difficilius est, & plurimum virtutum opus bonum civem informare, quam militem; cum virtutes ipsa bellica, ex ipso laborioso vitæ genere, quod belli proprium est, occurrant quodammodo, ac se offerant; bellumque ipsum, ut placet Aristoteli, cogat homines esse justos, ac temperatos per se; cum contra pax, quo tutior, eo dis-

- solitior sit. Itaque tam belli, quam pacis tempore Justitia, ac Temperantia necessaria sunt civitati; sed ad hæc, pacis tempore, otii fruendi causa, Philosophiæ studiis civēs vacare debent, cæterisque disciplinis, quæ togæ sociæ sunt, atque administræ. Pol. 7. c. 14. & 5.*
- 9 *Breves excursiunculas pueris permittendas, ne segnescant. Frigori præsertim assuescant. Vestibus nec admodum longis, nec crasso villo contextis utantur. Pol. 7. c. 17. & alibi.*
- 10 *Archita tabellam (erat hæc, ut placet nonnullis, crepitaculi genus) pueris dandam; ut illius sono, quo maxime ducitur illa atas, se oblectent. In quo illud erat commodi, ne, cum per domum plus justo gestientes vagarentur, vasa murrhina, aut quidpiam aliquid simile in abacis expositum, humi alliderent. Pol. 8. c. 6.*
- 11 *Pueri præsertim ingenui a servulorum, ancillarumque congressibus removeantur; ne aliquid servile a prima etate discant, aut spectent. (Pol. 7. c. 17.) Fit enim sæpe, ut eorum dum minus castis colloquiis intersunt, repetant secum ignari, quæ non perceperunt. Quod S. Aloysio olim puerulo, & inter milites versanti cum contigisset, quanto illum dolore correptum legimus fuisse! dolore ne tantum? quin asperrimis cruciatibus, eam labeculam, quæ labes non erat, in se vindicavit. S. Stanislaum Kostkam, ad impura conviviarum colloquia, pene exanimatum humi concidisse, ejus vitæ Auctor refert.*
- 12 *Omnis picturarū obscœnitas ex tota domo eliminanda est. (Pol. 7. c. 17.) Nec alio certo consilio præcipiebatur olim pueris, ne ad certa quadam Deorum fana itarent; nisi, ne pictas ibi, aut sculptas Deorum libidines, dum intuerentur, eorum mores depravari contingeret. Atque ex picturis ipsis, non licentiores, ut erant Polygnoti, sed verecundiores, ut erant Pasonis propriæ, maxime probat Aristoteles*
(Pol.

(Pol. 8. c. 5.) *Tragædiis, mimis, spectaculis non intus sint. Pol. 7. c. 17.*

- 13 *In puerilibus ludis quædam cautiones adhibendæ. Ut sint ingenui: ne sint laboriosi nimis; ne ex labore vehementer suscepto, crescere impediuntur pueri. Pol. 7. c. 17.*
- 14 *Ludis non nisi usitatis utantur: quorum in novitate multum periculi subesse, docet Plato in sua Republica.*
- 15 *Denum ut sint rerum olim in vita serio agendarum rudimenta quædam. In fabulis & narratiunculis curandum est, ut totæ confictæ sint ad formandos mores. Pol. 7. c. 17.*
- 16 *Absoluto primo septennio matris educationi patris succedere debet disciplina. Ea opportunissima erit, si sub parentum suorum magisterio pueri recte dolere, recte latari didicerint; id quod compendiariâ ad virtutem viam esse dicebat Plato; cum omnes fere virtutes in moderandis tum doloribus, tum voluptatibus sitæ sint. (Eth. 2. c. 3.) In quo illud incommodi est, quod prius aliquanto, quam domicilium comparatum rationi sit, (tardius enim hæc, quam appetitus adolescit) voluptas rerum potitur; certamenque eo difficilius rationi sit futurum, quod, cum valente, ac sensuum domina, quos prius ad suas partes pellexerat, pugnandum sit. Quo in certamine boni, ac multum in posterum providentis patris est, periclitantibus in eo primo atatis flexu pueris, sui maturitatem consilii accommodare; ut, si minus proprio, alterius saltem iudicio freri, cum blandissima domina pugnent inter se, atque contendant.*
- 17 *Somno, joco, potu, cibus, non aliter utendum, quam medicina quadam. Sunt, qui voluptatem, vel instar salis capiendam dicant esse; vel ut condimentum quoddam. Ex quibus intelligitur, perparce, ac moderate voluptatem, non pleno, ut dicitur, ore, hauriendam esse. Si vero se*

cus contingat; voluptas liberalius percepta, quam decebat, contrario dolore castiganda est. Pœna enim, quam dolor comitatur, medicamentum quoddam est peccatorum eorum, quæ a voluptate plerunque proficiuntur; curationes vero recte fieri per res contrarias dicuntur. (Eth. 2. c. 3.) Has in pueris serviles quandoque esse oporteret, & viles; maxime tum, cum vel ad turpes voluptates stolidissimi jumenti insiar adhiarunt, (Eth. 10. c. ult.) vel cum verborum obscœnitate abutuntur; cum modico plerunque intervallo distent inter se, turpiter loqui, & turpiter facere. Pol. 7. c. 17.

18 *Servum, dixerit quispiam, instituis, non filium; tyrannum, non parentem amantissimum. Minime vero: quique poculum illud voluptatis diximus modico felle circumlinendum, ne totum biberetur a puero, iidem nunc precipimus, subriste illud alterum, ac subamarum virtutis poculum, ne ab eodem respuat, affuso melle temperandum, quod præmiolis fiet, ac xenitis, ad illam atantiam quibusdam tanquam invitamentis ad virtutis amorem excitandam opportunis. Premio enim & pœna, dolore ac voluptate, non solum amplissima Respublica, tanquam gubernaculo quodam continentur; sed etiam puerilis ætas maxime regitur, & eruditur. Eth. 10. c. 1.*

19 *Pueris nec cuncta neganda, nec omnia concedenda; severitatem indulgentia temperandam; in quorum utroque multum vitii solet esse, si altera prævalet alteri: quod in duobus adolescentibus, altero severius, quam par esset, altero mitius tractato, utroque autem pessimum vitæ genus amplexo, mirifice sub oculos ponit præstantissimus Comædiarum Scriptor Terentius in Adelphis, unde illa desumit Cicero in Orat. pro Cælio: Fores effregit? restituentur: discidit vestem? refarcietur.*

Heli summi Sacerdotis in reprehendendis filiis fatua quædam lentitudo, acerrimis in totam familiam suppliciiis a Deo vindicata. Reg. 4.

- 20 *Puerorum erratis a prima ætate resistendum. In principio enim peccatur; principium autem fere est dimidium totius; itaque clam inserpit, atque ad reliquas partes funditur: (Pol. 5. c. 4.) ac deinde (c. 8.) maxime cavendum præcipit ab eo, quod paulatim repit; latet enim corruptio; nec tota simul sentitur: captiosumque putat, ut revera est, illud argumenti genus; si partes pusillæ, pusillum erit & totum. Itaque custodia, vigilantiaque ad hæc omnia utendum esse vult.*
- 21 *Multum esse in natura ad comparandam virtutem præsidii, quis ignorat? Sed nisi in illam, tanquam præcultum, ac bene subactum solum, optimam doctrinarum sementem, ex præstantissimorum Philosophorum libris haustam, ac petitam iniicias; virtutum illa quasi semina, quæ in animi nostri membranis pridem impressit, atque insculpfit natura, foras erumpere nequeunt, ac feliciter adolescere; quæ tandem ad debitam maturitatem perducuntur, ubi mos, & consuetudo, in qua sunt omnia, accesserit. (Pol. 7. c. 13. & 15.) Recte igitur Aristoteles tria omnino requiri docet ad virtutem, naturam, institutionem, consuetudinem.*
- 22 *In hoc Ars est inventa, ut per illam, ubi natura manca sit, & imperfecta, corrigatur. (Pol. 7. c. 17.) Vel facili igitur ingenio, vel duriusculo, & ad virtutis satus accipiendos minus opportuno præditus sit adolescens; utroque modo institui debet a suis parentibus; quamvis diversa quadam ratione, & via; si facili, fingendus magis est, quam calandus; si duro; pluribus scalpri ictibus, laborioso calaturæ genere conformandus. Certe, potior esse*

esse debet parentibus filiorum institutio, quam possessio-
num vel parandarum, vel colendarum cura. Disciplinaque
domestica ratio, magis ad filios pertinere debet, quam ad
eos omnes, qui in tota familia sunt. Pol. 1. c. 8.

- 23 Reflectendos esse puerorum mores in contrariam partem,
praesertim cum ad nimiam voluptatem incubuerint; quod fit
in ramis distortis, ut rursus evadant recti. (Eth. 2. c. 9.)

Abstinendi praeterea sunt a lectitandis Poetarum fabulis.
Sciria Pbillis, vulgò, La Filli di Sciro. Il Pastor fido.
L' Aminta.

- 24 Nihil igitur illa vicinitas redolet? sunt verba Tullii in
Oratione pro Calio. Suspectae quandoque esse debent corda-
to patrifamilias vicinitates quadam muliercularum, nihil
aque, ac incautam juventutem, in suos laqueos inducere
cupientium; vigilandum itaque est; puerique, ne languer-
scent desidia, honesto labore sunt detinendi.

- 25 Bellissimum erit, si luscitantibus pueris, parentes ipsi
adesse velint; vel qui loco parentum esse possunt, prove-
ctiores magistri. Cumque inter ludendum, multa insolent-
er, multa iracunde, superbe etiam, & contumaciter
multa committi solcant, quae partim contra justitiam,
partim contra aliarum virtutum ornamenta sunt; ad eo-
rum mores informandos, rectissimum, inquam, erit, si,
qui talibus puerorum ludis intererunt magistri; eos par-
tim monendo, partim objurgando, partim veram virtutis
viam commensurando; ut justas primo, ac temperatas
actiones edant, incumbant; quas mox progressu aetatis,
juste, ac temperate, hoc est ad verae virtutis indolem, fa-
cturi sunt. Permultum enim interest, inter justa, ac juste
facta; cum primum casu etiam, & ex alterius norma,
regulaque praescripta fieri possit; illud vero alterum, quod
ex certo mentis delectu fiat; quod mediocritatem circum-

spiciendo fiat; totum virtutis est proprium; quæ, ubi se corroboravit, fructus edit tempestivos, maximeque uberes. *Eth.* 2. c. 4.

- 26 *Exemplo præire liberis suis parentes debent ad virtutem; atque inde est, quod impuberibus pueris nulla a magistratibus posita sint leges; quod viva quadam lex sit domi pater, cujus auctoritate blandius quadam extorquentur, & facilius, quam ipsa legum severitate. (Eth. 10. c. ult.) Quod si qua in re acute solent pueri videre, in notandis parentum vitiis hoc solet contingere, quæ, si etiam præterita fuerint, & multis virtutum ornamentis oblecta, incitamento sunt, non tam ad paternas virtutes emulandas, quam vitia.*
- 27 *Accedit huc etiam, quod quadam vitia avita sunt in filiis, quasque cum sanguine ipso transfunduntur. In his ad iracundiam propensio quadam, aliosque affectus vehemens animi inductio numeratur ab Arist. (Eth. 7. c. 6.) Quod patris illius exemplo probat, qui, cum a filio vehementer irato per totam domum raptaretur, non admodum gravate tulit; donec ad altissimos totius domus gradus perwentum est: quo in loco, jussu filio consistere, cum admonuit, ne ulterius progrediretur: hætenus se commertum esse, quæ passus esset: se, idem ea ætate, qua filius tunc esset, in parentem suum fecisse, qui idem in avum suum fecerat, atque hic in abavum: hætenus proinde totius familiæ excusatione uti posset: si vero ultra limen domus patrem raptando pergeret, inexpiabili se scelere obstringeret; quia primus in familia id fecisset. Quis in hac tam lepida, & multi salis narratiuncula, tanquam in speculo, effictum non videt, multa parentum quasi vitia infelici quodam hæreditatis genere filiis obvenire: quæ, si qua solutioris vitæ exemplis, quæ orationis vanitate, inflam-*

inflammantur magis , atque instigentur ; quanto cum publicarum rerum incommodo id futurum erit ? Fure igitur gravissimis suppliciis plectendi , quasque hostes Reipublicæ habendi sunt parentes illi , qui id faciunt ; quique universam civitatem hac ratione disturbant ; quæ profecto melioribus civibus uteretur , si melioribus filiis privatorum domus abundarent .

- 28 Absoluta morum doctrina , ad liberales artes , quibus imbuendi sunt adolescentes , Auctor progreditur ; docetque ex Tullio de Finibus , in hac tam difficili educandorum puerorum provincia imitandam esse naturam , cujus voce , ductuque parentes admonentur , ut ea , quæ ipsa prius in pueris inchoavit virtutum , disciplinarumque elementa , foras educere , atque in apertum proferre nitantur .

In quatuor omnino rebus (Pol. 8. c. 3.) adolescentes institui vult Arist. in Musica , Gymnastica , Figurativa , Literis . Musicam peropportunam esse docet , ad eam in affectibus mediocritatem inducendam , quæ virtutis est propria . Tanta est enim vis in sonis , & cantibus , ut per eam affectus nostri nunc incitentur , si remissi sint ; nunc contrahantur , si paullo latius , quam par est , ferantur . Per illam enim ex tristibus lati , ex remissis alacres , ex iratis ad mansuetudinem , lenitatemque deducimur . Illa supplices nos reddit ; atque erga numen Deorum probe affectos ; in extasim rapit , sacrum quendam furorem immitit : Olympi concentum imitatur ; animos nostros caelestium rerum contemplatione defigit . Quod si cætera ejus addiscenda deessent argumenta , non satis illud esse posset , quod liberalissimam animo remissionem suppeditaret , unde gravioribus curis impediti conquiesceremus , atque otium honeste inde transigi posset ? Cum igitur in eodem tractandorum affectuum genere musica disciplina versetur , ac
virtus

virtus morum moderatrix, quid ni illam ad puerilis institutionem atatis, tanquam huic subservientem advocare debemus? Praesertim, quod haec subtristem illius in agendo, docendoque severitatem cantu mitiget, ac sonorum jucunditate: maximeque ea pueri delectantur; qui nihil sponte faciunt, nisi quod etiam jucunde fiat. Verum, ut haec vocum ac sonorum moderatrix disciplina, talium sit bonorum effectrix, ingenua esse debet, ac morata; qualis erat olim Dorica, inter Phrygiam nimis concitatam, & Lydiam nimis remissam mixta, ac temperata; nec mirabilia confectans, qualis est Eunucorum propria, quae distortis cupiditatibus audientium lenocinatur magis, quam medetur; qua de causa distortum quoddam, atque ab naturali sua sede divulsam musicae genus, in theatra in vestum suis temporibus queritur Aristoteles, nunc nimis molle, ac remissum, nunc nimis bacchationibus concitatum. Altera cautio sit, ut graviore aetate appetente, cum ad Rempublicam accesserimus, musica non tam studiose vacemus; cum satis sit, non tam artis exercitationem profiteri, quam illius iudicium sibi reservare.

Ad musica instrumenta quod attinet, illa removenda sunt, quae, aut exquisita nimis manuum gesticulatione indigent, aut vehementi nimis oris inspiratione, ut sunt Litu, Tibia, aliaque id genus instrumenta; quod in primis, plus laboris infumitur, quam honesto cuidam otio satis esse possit; in alteris, genis plus justo intumescentibus ora deformantur; vultusque ipse ab naturali sua sede dimovetur. Neque ob unam hanc causam tantummodo, inventricem tiliarum Deam eas in profluentem amnem abjecisse Palladem ferunt; sed multo etiam magis, quod cum disciplinarum omnium Praeses haberetur, minime fas esset, tam leviculo instandarum tiliarum studio

eam incumbere; præsertim, cum vehemens illarum sonus mentem a gravioribus studiis impediret. Recte igitur ab Aristotele monemur, in hac tota vocum, ac sonorum disciplina duo in primis spectanda, quid possis, & quid deceat. Pol. 8. c. 5. 6. & 7.

- 29 Gymnasticam olim nobiles adolescentes docebantur; quod robur, & fortitudo, quibus plurimus in bello locus esset, inde confirmari putaretur. Verumtamen plura in hoc vitia deprehenduntur; maximeque, quod immanis ille labor, hominum corpora efferaret magis, quam corroboraret; præterea, ne ad justum magnitudinis modum membra pervenirent, impedimento esset. Quare multo melius nunc apud nos, veteri illi sive Græcorum, sive Spartanorum Gymnasticæ, artes, quas vocant equestres, substitutæ sunt, equitandi, saltandi, hastam vibrandi, compactili equo insidendi; quæ, ut variæ sunt, nec unis corporis motibus exercentur, sic pluribus, diversisque inter se motibus, quæ virtus est maxima corporis, corpus ipsum assuefaciunt, expeditumque reddunt. Quare, tam pacis, quam belli tempore, multo esse possunt tum usui, tum ornamento. Pol. 8. c. 4.

- 30 Ars figurarum delineatrix nobili adolescenti plurimum etiam affert dignitatis; sive quod otium, qui in ea sunt occupati, honeste transigere possint, sive quod in emendo vendendoque, non ita facile decipiendi sint; tum quod corporum partes, dimensionem, pulchritudinem propius contemplari possunt. Pol. 8. c. 3.

- 31 Literæ, quia solum quoddam sunt, ac fundamentum ceterarum disciplinarum, & quia fructuosæ cultoribus suis vulgo putantur, addiscendæ sunt. Pol. 8. c. 3.

Optandum præterea esset, ut optimis sub Pædagogis prima balbutientium puerorum ætas ad humanitatem in-

forma-

formaretur; nihilque inde præjudicii, quod nulla postea ratione elui possit, puerilibus olim auribus illineretur; quod prima quæ sunt, ut combibuntur avidius, sic fortius comprehenduntur, ac tenacius hærent. Quod quidem tantum est, ut Theodorus quidam, nobilissimus cæteroqui Trægiædiarum actor, primus in scenam semper prodire vellet; quod diceret; præjudicatis alterius voce, licet minus suavi, auribus, suam non ita jucundam postea accidere: itaque quanta sit primarum, ac novarum rerum vis, satis aperte declaratur. Pol. 7. c. 17.

32 Privatis in scholis, an magis in publicis juventutem erudiri præstet, his cæteroqui multis controversiis implicata, auctore Arist. facile dirimitur, ex quo apertissime eruitur (Pol. 8. c. 1.) scholas publicas multis partibus, privatis antecellere: pluribus enim laudat Spartanorum institutum; qui publicis Gymnasiis, in quibus non solum instituerentur, sed alerentur quoque usque ad certam ætatem, pueros includerent. Quam fructuosa vero sit publicis rebus, publica hujusmodi puerorum institutio, & quantum hujusmodi rei neglectus detrimentum afferret, docet ex eo, quod unis moribus, unisque doctrinis, iisque, non ad omnem, sed ad ejus potissimum Politicæ rationem, qua civitas administratur, accommodatis cives imbuendi sint omnes; ne qua aut morum, aut doctrinarum peregrinitate civitas ipsa inficiatur.

33 Cum in publicis Gymnasiis juvenes erudiendos esse satis constet; illa præ cæteris eligenda sunt, ubi sanior doctrina, Catholicæque Religioni magis consentanea proponitur. Hic duo spectanda sunt, quibus tota disciplinarum absolutio continetur, mentis nimirum, ac linguæ conformatio, quorum alterum in veri cognitione, alterum in iis, quæ mente percepta sunt, oruate, politèque differendis consi-

stit; quorum hoc eloquentiæ munus est, illud sapientiæ.

Multum etiam profuturum est, si pueriles ad rem literariam impetus, propositis ei ætati congruentibus præmiolis, diligens pater excitet atque exacuat.

- 34 Ne tamen nimium sibi oneris impositum præceptionibus nostris ii præsertim parentes querantur, qui partim domesticorum, partim publicorum munerum procuratione impediti, vix otium habent, ut sedulam liberorum institutioni operam naxent; illi, si me audient, publicas nobilium juvenum convictiones, quæ bene multæ in Italia nostra sunt, eligant; in quibus aliena cura puerilis ætatis partim in liberis, partim in moribus institutio demandata est. Cumque mihi Romanum Seminarium præ cæteris innotescat, idcirco brevem instituendæ juventutis formam propositurus, quæ ibi artes tradantur, quæ studia literarum exerceantur, paucis complector; instituto ad hæc, ut, quam uberes ex hac domo fructus in publicam utilitatem proveniant, palam fiat, Summorum Pontificum, Cardinalium, Antistitum, aliorumque insignium militariibus præfecturis virorum, qui ex hac domo, tanquam ex equo Trojano prodierunt, non minus vero, quam magnifico censu. Neque indictam mihi passus sum Tiburtinam rusticationem, in quam vertente anno per Octobrem animi causa nobiles juvenes secedunt; quo loco per amplam domum, virisque principibus parem a fundamentis excitari curavit P. Carolus Spinula Societatis Jesu, qui Seminarii Moderator non semel fuit; ac nunc æconomicis rationibus, dum hæc scribo, præfectus est, cujus viri opera, Seminarii Romani domus, ex humili & perangusta, ad eam amplitudinem perducta est, ut nihil illi eorum, quæ usui esse possunt, aut ornamento, decesse videatur.

ADNOTATIONES

IN LIBRUM TERTIUM

VITÆ OECONOMICÆ.

- 1 **A**gitur in hoc tertio libro de parandis, conservandisque divitiis, deque herili non tam in servos, qui in usu apud nos nunc non sunt, quam eos, quos famulos appellamus, imperio.
- 2 Priscis illis, ac frugi temporibus, ut notat Hesiodus, tota domus constabat ex mare & femina, & bove-aratore, vel etiam asello, qui in pauperum familiis vicem servi gerebat. Oecon. 1. c. 2.
- 3 Aurum vituperatur; quod origo sit, & fomes malorum omnium.
- 4 Ab objectis criminationibus aurum vindicatur; ostenditurque divitias absolute in bonis numerandas esse; ut quæ materiam præstant tot virtutibus, quæ sine illarum præsidio, non tam re exerceri possent, quam sterili tantum voto in animo consenserent. Eth. 10. c. 8.
- 5 Quibusdam cautionibus via præmunitur dicendis toto hoc libro tertio. Prima sit, adhibendum esse modum in parandis divitiis, quæ instrumentum sunt quoddam ad alendam familiam necessarium. In instrumentis autem parandis in infinitum abire desipientis est. Pol. 1. c. 5.
- 6 Altera cautio sit, ne divitiæ in odia hominum incurrant, ut sunt feneratorum propriæ, nec rubori sint suis possessoribus. Tull. 1. Offic.
- 7 Prima ditescendi via ex fructibus terræ. Opes ex agricultura collectæ sunt omnium honestissimæ: neque enim ab invitis aut recusantibus vi, aut injuria exprimentur; neque

neque rursus a volentibus, blando quodam, fucatoque verborum lenocinio, quod artes faciunt mercenaria, comparantur; sed hereditate quadam obveniunt nobis a terra, quae est omnium parens, ac procreatrix. Omnis autem educatio est a matre, idest a terra. (Oecon. 1. c. 2.) Omnium vero rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. Tull. 1. Offic.

Accedit huc etiam, quod cum illae ex annuis rebus consistant, & in orbem redeuntibus, stabiliores sunt, quam alia fortuna bona. Oecon. 2. c. unico apud Bernardinum Donatum Veronensem.

- 8 Oeconomus in multis peritus esse debet; praecipue quo locorum commodioris pretii, aut melioris nota boves, equi, oves emenda sunt. Agriculturae partes, quae variae sunt pro natura soli, vel nudi, vel consiti perspektas habere debet. Earum denique rerum sibi notitiam comparet, unde utilitas sit proventura. Pol. 1. c. 7.
- 9 Ut ostendatur, quanta vis sit in optima terra cultura ad pecuniam honesta ratione comparandam, Historia Cresini cujusdam in medium affertur. Accusatus hic veneficii, quod in modica licet, angustaque fortuna, plus ex agello suo fructuum, quam alii ex amplissimis latifundiis, perciperet, apud judicem se purgat, ostendendo callosas manus, rustica ferramenta apud illum explicando, uxorem filiamque adducendo bene torosas, ac diuturno labore detritas; crimenque ipsum in aliorum, qui se accusarent, inertiam confert. Plinius Historia naturalis Scriptor. l. 18. c. 6.
- 10 Interrogatus Cato senex, (Tull. 2. Offic. in fine) quid maxime in re familiari expediret? respondit, bene pascere: quid secundum? satis bene pascere: quid tertium? vestire: quid quartum? arare; & cum ille, qui quaesierat, dixisset

dixisset ; quid scenerari ? Tum Cato , quid hominem , inquit , occidere ?

Ex his constat , omnem rem Oeconomicam a Catone tribus maxime rebus circumscriptam esse , atque definitam , arando , vestiendo , bene pascendo . De nudo solo , ac sativo dictum est supra ; nunc dicendum de agro bene vestiendo , idest de vineis , pomariis , &c. Paulo post de pastura animalium , eorumque usibus , qui plurimi sunt , agendum erit ; sic tamen , ut non immorandum vobis in iis sit , quod infinitum esset ; sed ut capita ipsa augendæ rei familiaris ostendisse , fontesque , unde divitiæ profluunt , referasse videamur . Non enim hic aut bubulcum , aut aratorem instituimus , sed diligentem patremfamilias , qui rerum ad suum raunus pertinentium scientia sit ornatus .

- II Bene pascendum . Hæ divitiæ , quæ in multitudine armentorum , pecorumque consistunt , & pervetustæ sunt , utpote quibus nitebantur olim opulentissima illæ Patriarcharum familiæ , & maxime veras appellat Aristoteles . (Pol. 1. c. 5.) Sunt enim ad hoc a natura institutæ , ut per illas homines alantur , sustenteturque familia . His enim constamus , bis vestimur , bis vi vivimus . Aliæ vero divitiæ , quæ nummo constant , & pecunia , a verarum opum appellatione desciscunt , quod vel in summa illarum abundantia , si lex cesset , & commutandi vis nummo abrogetur , fame quis perire possit ; quod regi Mydæ accidisse fabulantur poetæ . Accedit etiam , quod in divitiis a natura institutis modus quidam est , & illarum satietas ; ventri enim parantur , aliisque necessariis familiæ usibus , qui non sunt infiniti . At in pecunia , cui obediunt omnia , & fidejussor quidam in omnibus est , infiniti usus esse possunt : quare , quibus non tam bene vivendi studium est , quam cupiditas utcumque vivendi , infinitæ esse possunt
- coacer-

coacervandarum pecuniarum voluntates, ac libidines. Atque hoc nimirum est, quod Solon dicebat, nullum divitiarum hominibus finem esse constitutum; cum non tam naturales, atque, ut ita dixerim, agrestes divitias intellexeret, quam pecunia constantes, & nummo. Pol. 1. c. 5. 6.

- 12 Nondum descriptis, constitutisque civitatibus, necessitas quarendi cibi primos homines in plures vitæ classes distraxit. Itaque alii venatoriam, alii piscatoriam vitam sequuti sunt. Hi sylvestribus terræ fructibus alebantur; hi sativis, atque arte mollitis. Qui delicatius vescerentur, ex venatione simul & piscatu, cæterisque terræ fructibus vitætabant; omnium autem pigerrimi qui essent, pastoritiæ vitæ se dediderunt, quasi vitæ agriculturæ quoddam genus exercentes. Pigros appellat pastores Aristoteles, quia ipsis quodammodo otiosis, ex gregibus suis tanquam ex vitæ penu lac, caseus, carnes depromuntur, ac villis ovium confectis vestes, tentoria, lectique ipsi conficiuntur. (Pol. 1. c. 5.) Huc igitur diligens paterfamilias incumbat, ut plurimos habeat, & optimos ovium greges, ex quibus tantæ utilitates proventuræ sunt.

- 13 In bonis utilibus numerantur fructus, vel quasi fructus regionis proprii, qui varii sunt, & multiplices pro vario locorū ingenio, & natura. Non omnis fert omnia tellus. Jam vero hæc etiam acquisitionis ratio a natura ipsa proficiscitur. Acquirunt enim si minus a fructibus terræ ad alendos homines propositis; quæ multo nobilior æconomica rei pars est, & naturæ conjunctior; lucrum tamen facit a rebus ex terra ortis, & ad multos vitæ usus necessariis. Enumerantur in his sylvæ cædæ, omnisque res metallica ab Aristot. Pol. 1. c. 7.

- 14 In magna præsertim, opulentaque familia constituendus est Oeconomus, reique agrariæ præficiendi sunt ministri
vita,

vita, moribus spectatissimi. Paterfamilias vero rebus suis interfit; detque se nonnunquam itineri, ac via obeundi causa suos greges, sua pecora: difficile enim est alienæ rei vicarios esse attentos, si dominus ipse minime sollicitus sit; vereque illud prolatum est, Omnes sibi malle melius, quam alteri. Terent. in Andria Scena 5. Act. 2.

- 15 Meminerit denique tum illius præcepti ab Lacone quodam profecti, qui interrogatus, qua maxime re pinguesceret equus, oculo domini, inquit. Tum illius alterius Afri, ex quo cum quæreretur, quo utilius fimo stercorendus esset ager, respondit, domini vestigiis. Oecon. 1. c. 6.
- 16 Duplici acquirendi modo superius proposito; quorum altero ex fructibus terræ, altero ex propriis regionis acquiritur, tertius ab Aristotele adnectitur, qui in mercatura consilii. Pol. 1. c. 7.

Hujus tres sunt partes: navigatio, devectio, negotiatio. Quæ quidem differunt inter se; cum alia tutiora sint; alia fructuosiora. Navigatio, per quam navigiis merces, ex uno loco transportantur in alium, fructuosior est; sed minus tuta; quare, recte apud Tullium Offic. 1. Laco ille dicebat non sibi placere fortunam, quæ esset apta rudentibus. Devectio autem mercium terrestri itinere facienda, tuta magis est, quam lucri ferax. Tertia demum mercaturæ pars est, negotiatio; cum quis non operam impendit in mercaturam, sed pecuniam. Quartus acquirendi modus, fœneratio, quæ omnino improbatur. Quintus ex variarum artium ministeriis constat. Qui tres lucrandi modi quia præsidia degenda vitæ, non tam petunt a natura, quam vel ab arte, vel ab industria, minus proprii ab Aristotele dicuntur, & tralatitii. Pol. 1. c. 7.

- 17 Mercatura solet improbari, quod sordidum vitæ genus sit, & multis periculis expositum. Mercatura autem

(*Tullius lib. 1. de Offic.*) *si tenuis est, sordida putanda est; sin magna, & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impartiens, non est admodum vituperanda. Atque etiam si satiata questu, vel contenta potius, ut saepe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros, possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari.*

- 18 *Boni Oeconomi est, diversa negotia, diversis in locis instituta habere, ne omnium simul periculum subeat. Oecon. 1. c. 6.*

- 19 *Copiam, inopiamque de communibus rebus. benemeritas esse; id quod adumbratur a Platone nuptiis Penia, idest inopia, cum Poro Deo divitiarum.*

Fabula de auri inventione. Cum enim Peruvia populi, multarum rerum ad vitam necessariorum summa inopia premerentur, interrogato Dea Telluris oraculo, quid se facere juberet; responsoque accepto, si compotes voti fieri vellent, in ipsa communis parentis viscera violentas manus iniicerent; levatisque deinde benigniori Vatis interpretatione, injecta religione populis, quod montium latebra, qua viscera quaedam terrae sunt, instrumentis ad id opportunis terebranda essent; ac quidquid in illis durioris materiae lateret, tanquam ossa quaedam igne purganda, ac late dissipanda praecipere; montes effodiunt, aurum inveniunt, inque auro omnia, quod omnibus parandis sit opportunum. Interim Vates afflatu divino correptus, quaedam praedicit de auro in nummum conflando; cujus proprius, ac praecipuus usus esset in commutandis rebus, devinciendaque hominum societate. Abundantibus enim, ut recte docet Aristoteles, (Pol. 1. c. 6.) aliqua re unis, qua alii indigerent; permutatioque rerum cum rebus, qua prius in usu esset inter exiles familias, & paucarum rerum

rerum indigentes, crescente deinde hominum multitudine, & rerum copia, cum incommoda, & multis vitiis exposita deprehenderetur, præsertim ob locorum distantiam, unde res aut petendæ essent, aut invehendæ; consensione facta nummus substitutus est, quo tanquam communi mensura res cum rebus adæquarentur. Nummus ex auro percipiendus, cæteris aliis, vel ex argento, vel cupro, vel ære conficiendis, multis partibus antecellit, nedum vel marinis conchis, vel pecudum pellibus, quibus apud barbaras gentes olim consignabatur pecunia; in eo enim excellentius conveniunt, quæ quatuor partes in optimo nummo desiderantur; pretium nimirum, minima moles, durities, raritas. Imagine vero Principis, aut aliqua publica nota consignatur, ut pecunia ponderandæ fastidio liberemur. *Ibidem.*

- 20 Nonnulli bene occupandæ, & augendæ pecuniæ usus.
- 21 Fructuosæ sunt, rerum multis periculis expositæ publicorum reddituum administrationes, curationesque publicæ. Jus vendendi privatim aliquas res, remotis aliis, utile etiam ad augendam rem putatur. Quanquam hoc magis pertinere ad regiam, vel civilem Oeconomiam docet Aristoteles, quam ad privatam. *Pol. 1. c. 7.*
- 22 Vendendum prius, ac de pecuniâ indidem redacta emendum. *Oecon. 1. c. 6.*
- 23 Alphanus emunctæ naris mercator, ut est apud Tullium, vel optima nomina, non appellando, fieri deteriora dicebat.
- 24 Sequitur quartus acquirendi modus ab Aristotele propositus, (*Pol. 1. c. 7.*) qui quidem ex variarum artium ministeriis conficitur. Qui quæstus liberales habendi sint, qui sordidi, quædam ab ipso præcipiuntur: sed satis sit, si dicamus inter artes, eas excellere, in quibus minimum

sit vel corporis viribus, vel fortuna loci; plurimum autem ingenio, & industria; eas vero viles & sordidas esse, in quibus aut sola voluptas quaritur, aut mens a dignioribus homine studiis plurimum abducitur. Illiberales autem, inquit Tullius de Offic. 1. & sordidi questus mercenariorum omnium, quorum opera, non quorum artes emuntur. Quibus autem artibus, aut plurimum mentis inest, aut non mediocris utilitas quaritur; ut Medicina, ut Architectura, ut doctrina morum excellens, hæc erunt iis, quorum ordini conveniunt, honestæ.

Id quod Thaletis Milesii exemplo comprobari potest; cui cum studium Philosophiæ tanquam minus utile ad rem faciendam esset objectum; cum magnam olearum penuriam ex astrorum peritia proximo anno consecuturam videret; easque viliter emisset, cum magna esset illarum copia; ac paullo post paullo pluris vendidisset, magnam sibi vim pecuniæ comparavit; ostenditque Philosophos, si rei faciendæ incumbere, eam augere posse, sed nolle, quod gravioribus, atque homine dignioribus studiis occupati eam negligerent. Pol. 1. c. 7.

- 25 Ex liberali filiorum institutione honeste lucrari posse prudentem patremfamilias; modo ipsis non invitis varia vitæ genera assignentur, ut Aulica, Militaris, Oeconomica, vel etiam Forensis ad repellendas litium molestias.
- 26 Sed de toto hoc genere, de querenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius a quibusdam optimis viris ad medium Fanum sedentibus, quam ab ullis Philosophis ulla in schola disputatur. (Tullius 2. de Offic.) Freuens enim erat ad forum Fani mercatorum conventus.
- 27 Fœneratio multis de causis ab Aristotele improbat; & hanc acquirendi viam, nullo modo vult esse Oeconomicae disciplinæ propriam, quod hujus præcipua pars sit, acquirere

vere a natura, vel ab arte; manus illius proprium sit ab hominibus lucrum facere: & hinc jure odio habetur. Deinde quia fœneratio abutitur nummo ipso; qui quidem ad hoc institutus est, ut cum rebus vel naturalibus, vel arte factis, societatis tuenda causa, commutari possit. In fœneratione autem, sola quaeritur nummi cum nummo commutatio, augendo nummum per fœnus, sive usuram, qua grece τόκος dicitur, idest partus, quod in ea nummus pariat nummum; qui non est in se fœcundus; sed tantummodo si commutationibus rerum inserviat. Pol. l. c. 6. & 7.

Est autem nobilior, ac fructuosior fœnerandi genus, quo Deus ipse obligatur ad reddendam vicem; si largi simus, ac liberales erga pauperes. Quod duplici Elisæi exemplo demonstratur; qui, tum Sannatitidi, tum Sareptanae viduae sibi benigne facientibus gratus, ac liberalis fuit; dum earum alteri filium, non ita pridem extinctum revocavit ad vitam; alteri, insperata olei multiplicatione, tantum pecuniae suggessit, ut solvendis nominibus superesset.

- 28 *Tanta erat soli Campani feracitas & ubertas; ut quidam (Tullius in Oratione de lege agraria) nulli pecuniae conditione adduci potuerit, ut fundum quem in eo solo haberet, abalienaret; quod diceret, cum alios multos alibi possideret, solum ab eo se nunquam malum nuncium accepisse. At quanto feracior est, si rem diligenter attendas, fundus ille, qui in liberali erga calamitosos misericordia sit constitutus: ex quo non modo malus nunquam nuncius affertur; sed semper optimi: inter ceteros audiant illum regii Prophetæ Davidis. Psalmo 3. Jucundus homo, qui miseretur & commodat, disponet sermones suos in iudicio; quia in æternum non commovebitur.*

- 29 *Altera libri pars; in qua de adeptis pridem pecuniis, non effundendis, sed parce modiceque administrandis, præcipitur. Pro quo valere debet illud Ovidii in Arte lib. 1.*

Nec minus est laudis, quam quarere, parva tueri;

Casus inest illic, hic erit artis opus.

Quid enim esset aliud, si pridem laboriose collectæ, non bono deinde modo servarentur pecunia, quam perforato cribro aquas haurire? quod vel apud inferos maximum est supplicii genus, quo Danaï regis filia plestantur. Oecon. 1. c. 6.

Pro quo prima regula sit: pedetentim a quasi recedendum; nec fortunam tentandam diutius, quæ incerta ac fallax est.

- 30 *Altera regula sit: cum vita quærendis divitiis occupata expers quietis sit, & violenta, (Eth. 1. c. 5.) pecuniis ante partis, moderate utendum, ac fruendum esse. Oecon. 1. c. 6.*

- 31 *Tertia regula sit: amor & charitas erga filios, quæ in parentum animis a natura ipsa inculpitur, quæ cura excuscat animos, & majores ad rem gerendam facit. Tull. Offic. 1.*

- 32 *Divitiæ jure sunt expetendæ; quod eas causas, quibus vulgo peccari solet, procul amoveant. Deinde, quod liberalius institui possint filii apud nummatos parentes, & commodius, quam apud pauperes. Eaque de causa, ingenui habentur & nobiles, quibus pervetusta, & bene fundata opes contigerunt. Pol. 4. c. 8. & alibi.*

- 33 *A litibus non necessariis abstinendum. Memini me legere, Mutium quendam Auriculam insignem fuisse in procurandis causis, maximeque litigiosum actorem. Hujus generis homines, aure minores causidici appellantur a Sæxano in suis Satyris.*

- 34 Cavendum quoque a Theatroium, & quibusdam cantium-
cularum ineptiis, ab alearum ludo, luxuque omni, quo
tanquam profundissima Chariædi honestissimæ sepe familiæ
absorbentur. Meminerint denique omnes qui rei familiari
student, auræ illius sententiæ: Res familiaris quæri de-
bet his rebus, a quibus abest turpitudine, conservari
autem diligentia, ac parsimonia, atque iisdem rebus
augeri. Tull. Offic. 1.
- 35 Suburbanum rus fortunatorum, ac divitum villis jure
anteponendum; cum non speciosa magis, quam fructuosa
Oeconomus sequi debeat: (Oecon. 1. c. 6.) tum quia ve-
tigalia urbana rusticis, tum ad speciem, tum ad quantum
anteferenda sunt. Tull. Offic. 2.
- 36 In suburbanum igitur suum se recipiens diligens, ac
frugi paterfamilias secus commentetur, qua ratione in
dies parciorè sumptu victitare possit; num prælet pro re-
bus nummos solvere, an contra res pro nummis. Oecon. 2.
c. unico apud Donatum Veronensem.
- Cordatorum senum dicta, quæ inter legendum Oeconomi-
cos libros occurrunt, aut aliunde audiverit, notet, &
meminerit. (Pol. 1. c. 7.) Ne proventibus ipsis majores
sumptus fiant, mordicus statuatur apud se: quo neglecto mo-
nitu florentissimas familias funditus interire necesse sit.
Oecon. 2. c. unico apud Donatum Veronensem.
- 37 Bene apud Comicum multa se commoda percipere ex sub-
urbanitate sui prædii dicitabat ille (Terent. in Eun.
Sc. 6. Act. 5.) quod cum eum urbis tedium caperet, rus
secederet, cum ruris fastidium subiret, in urbem se confer-
ret. Quod tamen male evenire illis re, usuque compertum
est, qui luxu, apparatusque ultra vires magnifico, dum
sumptus sumptibus aggerant, alieno ære confecti, sero
parsimoniæ student; atque in sua tandem rura invitati disce-
dunt,

- dunt, repugnantesque; quod malum multo ante prævertere, sapientis Oeconomi est, ac multum in posterum providentis.
- 38 Peregrinis quibusdam usibus, qui in Italiam nostram continenti quasi lue invaserunt; quibus nihil aliud quæritur, quam pecuniam abradere, ac nervos omnes virtutis incidere, resistendum; aut illorum vanitatem prudenter corrigendam.
- 39 Uxor, filiique in officio continendi, ne rem laboriose partam turpiter effundant, ac perdant.
- 40 De testamento tempestive faciendi cohortatio ad parentes, ut rebus rite compositis, pacatè discedant ex hac vita.
- 41 De herili in servos imperio. Hos duplicis generis facit Aristoteles, alteros natura servos, alteros jure gentium. (Pol. 1. c. 3. & 4.) Naturâ servi dicti, quibus ob hebetudinem mentis, cum seipsos regere non possint, expedit ipsis, ut aliis pareant: naturâ enim comparatum est, ut deterius sit gratiâ melioris. Sic appetitus, quia inferior animo est, seque ipsum sine prolapsione regere non potest, rationi servire debet, ac quanto magis servit, melior est. Jure gentium servi dicebantur bello capti, aut pecunia empti, aut alia quavis passione: his opus, cibus, castigatio debebatur. Sed quia sine spe præmii in deterius prolabi solent homines; si servitutem bene servirent, libertate donandi erant. Oecon. 1. c. 5.

Cum vero efferatam hanc Ethnicorum consuetudinem bello captos in servitutem redigendi, Christiana mansuetudo exceperit, ac temperaverit; servis nunc utimur alterius generis, quos famulos appellamus; qui mercede conducti operam locant suam pro aliquibus vitæ ministeriis, non pro omnibus; in quos dominatus multo difficilior est, quod vasri plerumque sint, & refractarii, atque eodem, quo domini ipsi, libertatis munere ornati; itaque

cum

cum valentibus pugandum est, non cum iis, quos diuturna servitus, compedesque molliaverunt. Quadrare tamen possunt in illos persepe, quæ Tullius habet in Orat. pro Lucio Flacco: Phrygem plagis fieri solere meliorem — Si quid cum periculo experiri velis, in Chære id potissimum faciendum — Quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? &c. Hic tamen promiscue nuac servos, nuac famulos usurpamus.

42 In horum etiam delectu, spectanda quadam sunt, quæ in servis primi generis spectanda docet Aristoteles: (Oecon. 1. c. 5.) ne largior iis vini potus tribuatur: ne aut nimis timidi sint, aut nimis robusti; quod primi non ferant laborem; & ferocibus non commode imperetur. Ne sint plures ejusdem gentis; dissidia inter illos non serenda; ne plus nimio delatores sint; non nimis denique aut rigide habendos, aut indulgenter. Oecon. 1. c. 5. & alibi.

43 Dadalum, & Vulcanum instrumentis usos alatis, & ad nutum artificis se moventibus, ex Homero refert Arist. Pol. 1. c. 3.

44 Navis ac diligentibus administris pro merito cujusque domum esse committendam; rationemque instrumentorum, ac domestica suppellectilis, quæ eorum cura credita sit, crebro ab iis repetendam; servandumque illud Laconicum præceptum, ut ea, quorum varior usus in familia sit, separentur ab iis, quorum usus est frequentior; præterea iis in locis eo ordine collocanda, ut inveniantur facillime. Oecon. 1. c. 6.

In magnis familiis Fanitor esse debet, qui diligenter observet, quæ asportentur, quæque in domum inferantur; quique sit ad cætera inutilis. Ibidem.

In domo paranda, cujus finis (Tullius lib. 1. de Offic.) est usus, rationem habendam commoditatis, & salubritatis; sic, ut recte sit, cum rebus possessis, tum hominibus. In exilioribus familiis nullam esse penum instituentam; sed emendum in dies. Oecon. 1. c. 6.

Ædes describenda sunt in cubicula, in aulas, in ambulacra; tum in loca quedam excipiendis hospitibus opportuna. Feminae in suis Gynecais collocandæ in loco a maribus disjuncto; ancillæque absint a servulis quæ longissime.

Salubres erunt ædes, si a verso Borea fuerint; & per æstatem ventorum afflatum, per hyemem Solem recipiant.

Nec domum, nec urbem incustoditam esse decet; pro quo Oeconomus, ultimus se cubitum recipiat; primus expergiscatur. Id quod, tum rei faciendæ, tum valetudini, tum etiam Philosophiæ studiis apprime utile est. Oecon. 1. c. 6. & alibi.

Denique si mentio hic fit de tribus libellis a me editis; etsi duo jam typis excusi sint, idest primus de Vita Urbana, & præsens qui de Vita Oeconomica est; tertium de Vita Aulica frustra requires; quia nondum prodiit; sed cum brevi, ut spero, proditurus sit, libuit hunc quoque duobus primis attexere.

F I N I S.

ERRATA.

CORRIGE.

p. 34. v. 3. femiviva	maleviva
p. 40. v. 1. Ipsa	Causa
p. 67. v. 27. obnubit den- ticulatus acer	obnubens fortia munic acer
p. 73. v. 11. Levinus	Cresinus
p. 75. v. 18. regant	levent
p. 77. v. 20. Tonfilis im- pexâ	Cædua sublimi
p. 96. v. 22. ne	ut

